

1979/6

Szórakozás
és szórakoztatás

Tíz interjú tanulsága

Ifjúsági zene
— szórakoztató zene

Csanády János,
Györke Zoltán,
Nagy István Attila,
Romhányi Gyula
és Trizna István versei,

Onagy Zoltán
és Spiró György
prózaí írásai

Gondolatok
a palóc szuszékról

PALŐCFÖLD

Mulatni azt tudunk! Ha mást nem is, mulatni legalább. Erre bajainkban is képesek vagyunk. Ami pedig már nagy szó, lelkiület kell hozzá, született tehetség. Bár az is lehet, hogy megtermette az idő mulatni képes természetünket. A nehéz testi munkában a mindenkori nép számára az ünnepek rendre visszatérő vigalmai jelentették az enyhét. Hisz tudtuk, hogy az aratást aratóünnep követi, ahol tán párt is találunk, de legalább egyszeri szeretőt; tudtuk, hogy az ültetés, kapálás, egyelés, törés után a fosztó jön, a maga békéjével és pajzánságaival, kölyköket vidámitó játékaival és az öregek történe-

teivel; mint ahogy azt is észben tartottuk, hogy az áztatás, törés, titolás, gerebenezés után ott a fonó, aminél vidámabb talán a farsang sincs, a farsang, mire elfogy a kender, fogy vele a nyálunk, de már itt a télbúcsúztató, s a testnek nedvei hamar megélednek újból. No, és a bő és vig szüretnek! A szüreti multságok búfelejtő alkalmai! Nem beszélve a lakodalomról, keresztelőről, és az élet körforgása szerint — a halotti torról. A multság mindig is életünk kísérője volt. Kialakult rendjük a szüntelen munka közepette biztosította a felüdülést, a lélek megújulását.

Mulatság ritkán volt, s ma sincs ital nélkül, ám mindig oka volt a vigalomnak, ma azonban elég az ital is, ürügy találtatik hozzá. Mulatság — e nagykedvű szó — helyett italozás (alkoholizmus) van inkább, és persze lassan a tudományos kategória szintjére emelkedő kifejezés: a szórakozás.

Mára itt állunk kétségek között: mulatni még tudunk, szórakozni már nem.

Ráadásul ma már szórakoztatni kell bennünket, és ebben a helyzetben könnyen mondhatjuk, hogy nem bennünk a hiba, hanem a szolgáltatásban.

Persze, a szórakozással is úgy vagyunk, mint a gyermekneveléssel, a házassággal, az öregekről való gondoskodással, környezetünk védelmével, nemzeti hagyományainkkal, a barátsággal, a szerelemmel, a táplálkozással — és lehetne még sorolni. Tudniillik, hogy egyikhez sem értünk kellően, egyiket sem műveljük megfelelően. Most éppen szórakozni nem tudunk. Sőt, azt sem tudjuk, pontosan mi a szórakozás. Az embernek ekkora tudatlanság, már-már elérhetlenség láttán kellemetlen sejtelmek támadnak, s felteszi azt a kínos kérdést, hogy tulajdonképpen mihez is értünk egyáltalán, mi a legnagyobb bajunk.

Ha naponta, vagy legalábbis időszakonként — olykor szertelen változtatásokkal — az élet más és más területeiről mutatjuk ki, hogy ez sem helyes így, az is helytelen úgy, akkor kénytelenek vagyunk az előbbi kérdésünkre azt felelni, hogy legfőképpen élni nem tudunk. No nem az életművészet értelmében, az epikureista-hedonisztikus-esztétikai egyveleg értelmében, hanem egyáltalán. Kapkodó szempontjaink tanúsága szerint mi még most tanuljuk az életet. (Igaz, korban a legmegfelelőbb időben, hisz még fiatalok vagyunk hozzá, emberiségként is — Marx: előtörténetünket éljük —, és ami szűkebb közösségünket illeti — társadalomként is.) Eszünk, iszunk, szeretünk, lakunk valahol, hajszoljuk magunkat, szerzünk, csak éppen a mértékegységet, a hozzánk méltó etalont felejtjük el olykor-olykor megtekinteni, s hozzámérni magunkat.

Hogy szórakozni nem tudunk?

Majd, ha fogunk tudni élni.

De nem lehetetlen, hogy éppen szórakozni-nem-tudásunk (az is) fog ráébreszteni bennünket az élet magunkévá tételének sürgető voltára.

Laczkó Pál

Közöljük olvasóinkkal, hogy a helytörténeti kutatásról és helytörténetírásról folyó vitánkat anyagtorlódás miatt lapunk jövő évi első számában folytatjuk. A szerk.

1979/6

3 Tibori Timea: Jegyzetek a szórakozás és szórakoztatás elméletéhez

5 Tíz interjú tanulsága (T. T.)

7 M. Szabó Gyula: Szórakozásból (!?)

10 Sárközi Gábor: Szórakoztató zenészek

11 Tóth Csaba: Ifjúsági zene — szórakoztató zene

12 Bodnár Mihály: Kényszerpályán

13 Csanády János: Emlékezés egy régi utazásra, Emlékezés egy gyermekkoros öszre, Emlékezés egy hajdani vadászatra, Rítmusban

14 Onagy Zoltán: Bársonyos lesz az éj, Fitzgerald úr!

16 Trizna István: Mikor elmentél, Már rezzenések, pirulások nélkül

17 Romhányi Gyula: Júliusi jégvirágok

18 Nagy István Attila: Szemed ezüst pénzét, Szerelem

18 Spiró György: Állandó nevező, Mennyit ér az emberi kultúra, A páfrány

20 Györke Zoltán: Bolyongásomért, Megdőlt homlokkal, Lombtalanodunk, Képzelt párbeszéd magammal, Tőlem hozzám utazom

22 Chikán Bálint: „Naponta vagyunk Dózsa Györgyök”

24 Makoldi Sándor: Gondolatok a palóc szuszékről

26 Cseres Tibor: Parázna szobrok (Laczkó Pál)

28 Fekete Gyula: Levelek a magányról; Sulyok Katalin: Egy ország gyesen (G. Kiss Magdolna)

29 Kepes György: A látás nyelve (Krunák Emese)

30 Vadas József: A Művészi Ipartól az Ipari Művészetig (P. Szabó Ernő)

A címlapon és hátsó borítón Herpai Zoltán, a 4., 9., 13., 19. oldalon Decsi Ilona, a 10., 15., 18., 21., 30. oldalon Kéri Imre munkái. (Fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

79.3950 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Jegyzetek a szórakozás és szórakoztatás elméletéhez

Az olvasó mindenkor gyanakvó kíváncsisággal tallózza az olyan cikket, amely már címében is jelzi, hogy nem összefüggő, az adott témakör teljességét felölelő írás, hanem inkább gondolatébresztő. Így van ez ebben az esetben is, amikor olyan dolgokról szólunk, amelyek valamennyi ember mindennapi életének részét alkotják. Akár tudatosan, akár természetes cselekvésképpen, nap mint nap igényeljük, hogy a különféle munkavégzés helyébe valami más, valami felszabadító, felfrissítő tevékenység lépjen, s ez nem más, mint a szórakozás. Ki-ki sajátosan szervezi és éli át a szórakozást, érthető tehát, hogy időről időre napirendre kerül annak végiggondolása: mi is a szórakozás, mi a szórakoztatás lényege?

Értelmezésünk szerint a szórakozás többnyire azonosítható valamilyen kellemes időtöltéssel, míg a szórakoztatás — akár intézményesült, akár nem — arra irányul, hogy egy adott embercsoport számára felüdülést, pihenést nyújtson. Mélyebbre ásva azonban ez a megközelítés is ugyanúgy leszűkíti e tevékenység körét, mint bármely definíciós kísérlet, amely nélkülözi a jelenség mibenlétének konkrét elemzését. Ezért mi magunk sem törekszünk fogalmi meghatározásra, hanem csak a főbb jellemzőkről kívánunk beszélni.

Nem elegendő elfogadnunk azt a marxi megállapítást, hogy a szabad idő (tágabb értelmében tehát a szórakozás) alkalmas az egyén bővített újratermelésére — ezt bizonyítanunk is kell. A kellemesség érzetét keltő tevékenység mérésére azonban még nem dolgozott ki senki a pszichológia, sem a művelődésszociológia olyan adekvát módszereket, amelyek alkalmazásával kérdésünkre határozott választ adhatnánk. A megoldáshoz ezért más úton kell eljutnunk.

Úgy véljük, a szórakozás átfogóbb kategória, mint a szórakoztatás, de mindkettő aktív részvételt jelent, csak ennek mértéke és iránya lehet más és más. Bár a szórakozást a szabad idő részeként szokás értelmezni, ezzel a felfogással egy konkrét vizsgálat esetében nem jutunk semmire, mivel ez csak általános megközelítése a kérdésnek, pusztán a jelenséggel való feltárása.

Ha csak a szabad idő valamely lehetséges formájának tekintenénk a szórakozást, a kérdést egyoldalúan magyaráznánk, kizárva az életmóddal és a munkával való összefüggését. A szórakozásnak objektív feltétele a szabadidő, szubjektív feltétele pedig a munkatevékenység során kialakuló szükségletek kielégítése. Természetesen, a szórakozásban e két oldal szerves egységet alkot, kizárólag elméleti meggondolásból, a lényegi oldal feltárása érdekében próbáljuk külön-külön értelmezni e két összetevőt. Fölmerül a kérdés, milyen módon dönthető az el, hogy a felismert szükségletek kielégítésének mi lehet az adekvát módja? Úgy véljük, hogy csak a szabad tevékenység megvalósulása adhatja meg a szabad idő tartalmának valódi értelmét, s végső fokon a szórakozását is.

Ebben az értelemben — szemben más megközelítési módokkal — viszont bárki azt vethetné szemünkre, hogy a szabad időnek effajta megközelítése a munka társadalmi kényszerjellegét hangsúlyozza, pedig nem erről van szó. A szabad idő ugyanis kialakulásától kezdve magában hordozza azt az ellentmondást, hogy míg az egyén oldaláról folyamatos feltevéssel, azzal újratermelődik az elhasznált energia, addig a másik oldaláról megszakítottást jelent: a munka kényszerjellegétől való eltávolodást.

Hasonlóan van jelen ez a kettősség a szórakozásban is, mert egyrészt újratermeli az emberi energiát, másrészt viszont hozzásegít egyéni képességek kibontakozásához oly módon, hogy egyben a kellemesség érzetét is kelti. A szórakozásnak különféle jellemzői vannak, de abban valamennyi gondolkodó egyetért, hogy legfontosabb ezek közül a kellemesség kategóriája.

A kellemesség érzetét elsősorban a műalkotások befogadásán mérhetjük, ezért „... ha a művészet termékei nem volnának alkalmasak arra, hogy a mindennapok helyeselt és kívánt tárgyaivá váljanak, ha a befogadó nem közvetlen örömmel éli át a hatásukat, nem adnának neki indítékot arra, hogy saját létét spontánul, érzelmileg helyeselje, akkor a művészet sohasem tett volna szert arra a társadalmi jelentőségre, sohasem vált volna az emberiség belső fejlődésének azzá a hatalmává, melyet a történelem során elért...” (Lukács: Az esztétikum sajátossága)

A szórakozás és a szórakoztatás meghatározott szerepet tölt be a társadalmi életben, a történelmileg kialakult tevékenységfajták rendszerében. A közművelődésnek ez az a területe, amely a legszélesebben érintkezik az emberek mindennapi életével, szokásaival, spontán módon kialakított vagy tudatos közösségeivel, életük magán- és nyilvános szféráiban. Ebben a megközelítésben tehát mint strukturálatlan egész, más képződmények viszonylatában meghatározott specifikumokkal rendelkező egység (ld. intézményesült formák) jelenik meg, s vehető vizsgálat alá. Más szempontból viszont csak differenciált, viszonylag önálló belső szerkezetet mutató jelenségként közelíthető meg, s értelmezhető úgy is, mint a tevékenység tárgya és a befogadó között fellépő viszony. Bonyolult megjelenési formája miatt a szórakozás és szórakoztatás az egyik legellentmondásosabb területe közművelődésünknek.

Az osztályok, rétegek, csoportok kialakult szórakozási szokásai mindig kapcsolatban állnak azok társadalmi létének egészével; munkájukkal, életmódjukkal, politikai, gazdasági, szociális feltételeikkel. A szórakozás és a szórakoztatás tükrözi a társadalmi rétegek viszonyát a művelődéshez és a művészetekhez is. Lukács György írja: „Minden nép, osztály, réteg kultúrájára jelentős mértékben jellemző az, hogy mit tart kellemesnek.”

A szórakozás problémaköre éppen azért csak az emberek társadalmi viszonyainak és művelődésének tükrében válik érthetővé, tehát olyan történetileg és társadalmilag kibontakozó jelenséggel van dolgunk, amely elválaszthatatlan a társadalmi lét egészétől.

A szórakozás és a szórakoztatás áthatja a társadalom mindennapi életét, sokoldalúan illeszkedik az életmódhoz, ezért szükséges tudatos fejlesztése, befolyásolása, és a távlati társadalmi tervezésbe való beillesztése.

A szórakozás, szórakoztatás és a művelődés összefüggéseinek vizsgálata nem más, mint a tömegkultúra kérdésének tisztázása. Számos kísérlet történt ennek pontos leírására, de eddig még csak részeredmények születtek. Véleményünk szerint a tömegkultúra megjelenési formáit és működését legáltalánosabban nem esztétikai vagy műfaji problémaként, hanem gondolkodásmódként lehet leírni.

Mint ahogy a társadalomban működő értékrendszerek vizsgálata során kimutatható, hogy az emberi tudat a történelemben kialakult gondolkodási módok szerint rétegezett, ugyanígy bebizonyítható ez a szórakozásról is.

A szórakozás rétegspecifikus voltát ma már senki sem vonja kétségbe, azt azonban nehezebb igazolnunk, hogy ez a jelenség abból adódik, hogy a szórakozás nem egyszerűen az egyéni műveltség függvénye, hanem az adott réteg általánosan elfogadott ízlésszerkezetéhez igazodik. Ez a magyarázata például annak, hogy a társadalom életében különböző szelle-

mi divatirányzatok hatnak egymásra, s talán így érthető meg az is, hogy egy népdalt is lehet úgy énekelni, mintha az magyar nóta volna, vagy a shakespeare-i drámát is lehet olyan attitűddel nézni, mintha az valamiféle sportmérkőzés lenne.

Konkrétan kell elemeznünk az autonóm és a szórakoztató kultúra ellentmondásain belül az egymást kizáró tendenciákat, s átgondolnunk, hogyan szüntethetnénk meg fokozatosan a kettészakítotttságot. Ennek elvégzése nemcsak történelmileg vált szükségsszerűvé, hanem társadalmilag is, mivel a megváltozott munka- és életfeltételek hatására átalakulóban van gondolkodás módunk is, s ez a folyamat a szórakozást is befolyásolja. Az autonóm és a szórakoztató kultúra viszonyának elemzéséből — mivel e kérdés megoldása monografikus terjedelmet feltételez — jelen írásunkban eltekintünk, azt azonban kimondhatjuk, hogy a szórakoztató művek az élet alapfunkcióihoz kapcsolódnak, s csak a legritkább esetben használódnak föl önállóan. A szórakoztató műveknek ez a beépítettsége a mindennapokba azt jelenti számunkra, hogy tevékenységeink teljes körét vizsgálunk kell ahhoz, hogy kellő mélységben feltáruljon a dolog maga.

Számba véve a közgondolkodásban elevenen élő megközelítési módokat, értelmetlen volna elvetnünk a szórakoztató művészeteket, hiszen azok hozzátartoznak az „egészséges emberi igényekhez”. Minden ember szórakozik valamilyen formában, átéli az eseményeket — tehát bizonyos értelemben kathartikus hatásukat is —, ezért nem kezelhetjük a szórakoztató műveket esztétikumon kívüli jelenségként, sem pedig az elidegenedés irányába ható kulturális tünetként. Az a tény azonban, hogy valamennyi ember számára mindennapi, természetes igény a szórakozás — a gyakorlatban sok gondot okoz. Helytelen volna azt hinnünk, hogy a szórakoztató művészetektől egyenes út vezet az autonóm művészetekig, inkább csak lehetőséget ad a különféle kathartikus élmények felmérésére, és a műélvezés szokásainak kialakítására.

Könnyen belátható feladatunk bonyolultsága, ha arra gondolunk, hogy az egyén mindennapi cselekvéseit elemezve nemcsak az mondható el, hogy valamennyi termék létrehozása magának az egyénnek a termelése, hanem — a művelődés, szórakozás oldaláról nézve — bővített újtermelés is, amelynek megvannak a sajátos, csak a jelenségkomplexumban megragadható ismérvei is. Ezeket azonban nem tudjuk leválasztani a hasonlóképpen bonyolult tevékenységektől, ezért idetartozónak érzünk valamennyi szabadidős-tevékenységet, a társas kapcsolatok kialakításától, a hobbitól kezdve egészen a szórakozva művelődésig.

A szórakozás, szórakoztatás vizsgálata csak akkor vezethet eredményre, ha a befogadói magatartást állítjuk a középpontba, s így nemcsak az egyéni cselekvéseket értelmezhetjük, hanem a szórakozás tevékenységében megvalósuló emberi-társadalmi viszonyok döntő elemeit.

A szórakozást, szórakoztatást nem azonosíthatjuk műalkotások befogadásával, mert más tevékenységeket is magukba foglalnak. Bár látszólag a szórakozás „közömbös tárgya iránt”, az egyének mégis azokkal a lehetőségekkel élnek csak, amelyek saját életük kellemessé tételét segítik elő.

Közgondolkodásunk jelenlegi szemléleti problémái azonban gátolják a jelenség megismerését. Míg egyfelől kimutatható, hogy a szórakozásra mindenkinek szüksége van, s a „köznapi ész” számára ezt nem is szükséges bizonyítani, a „hivatali ész” kétkedve fogadja ezt a tényt, illetve bizonyos színvonalhoz köti. Ebből az ellentmondásból következik, hogy nincs megfelelő társadalmi presztízse, s maga a szórakoztató tevékenység tudatos kontroll nélkül folyik. Más szempontból minősít valamit szórakoztatónak a közművelődés-politika, másként a kulturális intézményekben dolgozók, és megint másként a közönség.

A szórakozás társadalmi szükséglet, de a szükséglet-jelleg fetisizálása elfedi a valóságos belső összefüggést, ezért meg kell találnunk azt az adekvát módszert, amelynek segítségével feltárhatjuk a társadalmi és egyéni szükséglet eredeti tartalmát, belső ellentmondásait. Míg az egyik oldalról a valóságos szükségleteket analizáljuk, a másik oldalról a meglevő tényleges ki-

nalatot, s ezzel tulajdonképpen az objektív társadalmi folyamatokat írjuk le.

A művészet és a szórakozás összefüggésére választ keresve döntő láncszemnek érezzük azt, hogy bizonyíthatóvá váljék, milyen szerepet tölt be a „különleges emberi képességek” termelésében a szórakozás és a szórakoztatás, hogyan realizálódik az egyéni viszonyok bővítésében, illetve az egyén társadalmi viszonyainak termelésében. Marxot idézve: „Mivel az emberi lény az emberek igazi közössége, így az emberek lényük működtetése által teremtik, termelik az emberi közösséget, a társadalmiságot, mely nem az egyes egyénnel szemben álló elvont, általános hatalom, hanem mindegyik egyénnek a lénye, saját tevékenykedése, saját élete, saját élvezete, saját gazdagsága.” (Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához)

Ha mindezt a szórakozás oldaláról gondoljuk végig, eljutunk annak megfogalmazásához, hogy a szórakozás mégis elvezeti az egyént azokhoz a tevékenységekhez, amelyek saját életét tartalmasabbá teszik.

Mindez a téma általános megközelítését jelentheti mindaddig, míg empirikus és elméleti anyagok kellő számban nem állnak rendelkezésünkre ahhoz, hogy a belső összefüggéseket leírassuk.

A szórakoztatásról is elmondható, hogy számos megjelenési formája ismeretes. Leszűkítve értelmezhető műfaji kategóriaként, szélesítve a fogalom körét viszont ide tartozhatnak bizonyos művészetek által biztosított szórakoztatási formák. Így nyilvánvalóvá válik a szoros összefüggés a mindennapi élet és a szórakoztatás között: a szórakoztató művek csak a legritkább esetben használódnak föl önállóan, sokkal inkább az élet alapfunkcióihoz kapcsolódnak. A zenétől például nem várjuk el, hogy alkalmat adjon az ismerkedésre, a szórakoztató zene vi-

szont legtöbbször társasági alkalmakon hangzik el, és segíti a személyes kapcsolat kialakítást. A szórakoztató műveknek ez a beépítettsége a mindennapokba — szemben az autonóm művek önálló, világalkotó jellegével — azonban nem azt jelenti, hogy a két kulturális szféra mereven elválasztható egymástól.

Ezek után önként adódik a feladat: előítéletek nélkül kell megvizsgálnunk a szórakoztató (közkeletű, közhasznú, tömeges) kultúrát a maga konkrét társadalmi összetevőiben, ehhez a munkához fel kell használnunk valamennyi — e témát érintő — szaktudomány eddigi eredményeit és módszereit az elmélettől a szociológián, pszichológián át az intézményvizsgálatig, a művelődés-gazdaságtanig, a statisztikáig. A munka — bár módszertani szempontból szükséges részterületekre bontani — interdiszciplináris jellegű.

A Népművelési Intézetben „A közművelődés helyzete és fejlesztésének távlatai” című tárcaszintű kutatási főirány keretein belül módunkban áll valamennyi, a fentiekben fölvetett kérdéssel foglalkozunk. Párhuzamosan elméleti és empirikus kutatásokat indítottunk, amelyek közül jelen témánk szempontjából három jól elkülöníthető, ugyanakkor szervesen összefüggő terület megismerése vált szükségessé. Ezek:

— a szórakozás, szórakoztatás történetének elvi, esztétikai problémái;

— a szórakoztató intézmények pontos számbavétele, topográfiájának elkészítése, működési mechanizmusának leírása;

— a szórakoztatóvá minősítés folyamata.

Az alábbiakban röviden ismertetjük intézményvizsgálatunk munkahipotézisét.

A szórakoztató intézmények vizsgálata számos elméleti és módszertani kérdést vet föl. Mindenekelőtt pontosan ki kell jelölnünk érdeklődésünk koordinátáit, el kell határolnunk — igaz, csak metodikai kényszerűségből — az elméleti és a gyakorlati munkát. Így tehát nem a szórakozás általános és átfogó kategóriájával, hanem intézményesült formájával, a szórakoztatással kell foglalkoznunk.

Előfeltevéseink a következők:

1. A szórakoztatásra ma Magyarországon több intézmény is hivatott, de e tevékenység leginkább az ORI munkájának elemzésén keresztül ismerhető meg. Ezért mind az előkutatásban, mind a reprezentatív vizsgálatban ennek az intézménynek a műsorait, az előkészítő és lebonyolító munkát figyeljük meg, és összehasonlítjuk, értékeljük műsортípusonként a látottakat, hallottakat.

A jelen gyakorlatának pontos leírására azért is szükség van, mert eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a szórakoztató tevékenység lényegében tudatos társadalmi kontroll nélkül folyik.

2. A közönség (a közvélemény) igazi reakcióit, véleményét nem ismerjük pontosan, mert az eddigi közvélemény-kutatások csak áttételesen érintették a szórakoztatásról kialakult véleményt. Mivel szervezett formában és rendszeresen csak a tv és a filmkritika adhat számunkra fogódzót, fontosnak tartjuk, hogy egy széles körű hatás- és befogadásvizsgálattal kidolgozzuk a közönség valós „tetszési indexét.” Az eddigi gyakorlattal ellentétben a valódi igények felmérése, rendszerezése megbízhatóbb forrás lehet a későbbiekben a szórakoztató intézmények műsorai megtervezésének.

Az előkutatás alapján elmondhatjuk ugyanis, hogy a műsorok döntő többsége vélt közönségigény alapján készült, egyszerűen akartak minden rétegigényt kielégíteni, s ezzel az igyekezetükkel azt érték el, hogy többnyire valamennyien hiányérzettel távoztunk.

A „mindenki kedvére, mindenből egy keveset” — elve elmentmond a tömegkultúráról alkotott elképzelésünknek. Fontos lenne tehát rendszeresen figyelemmel kísérni a legkülönbözőbb szórakoztató műsorokat, s nyilvánosságra hozni kritikai észrevételeinket.

3. Ha a szórakoztató intézmények pontos számbavételére vállalkozunk, a következő kérdésekre is válaszolnunk kell:

a) mi minősül szórakoztató intézménynek;

b) milyen a szórakoztató intézmények működési rendje, struktúrája;

c) milyen tevékenységet folytatnak;

d) melyek a szórakoztató intézmények vélt és valódi funkciói;

e) milyen igények kielégítését tűzik ki célul;

f) hányféle ilyen intézmény(típus) van, területileg hol, hogyan helyezkednek el?

Az nyilvánvaló, hogy szórakoztató intézmény „tisztá formában” nincs, azt azonban meg kell ismernünk, hogy az egyes intézményekben — ahol az alapfunkció része a szórakoztatás — milyen mértékű ez a tevékenység. Elismerik-e, hogy a szórakoztatás az emberek mindennapi szükségletéhez tartoznak, vagy egy arisztokratikus szemléletet képviselve „szükséges rossznak” tekintik?

Meghatározó, hogy a szórakoztatás irányítói és közreműködői mennyire érzik az elismertetés (azaz: a társadalmi presztizsteremtés) fontosságát, s munkájukkal, hogyan segítik azt. Ma még elégtelen a munka társadalmi elismerése, s nem is munkálódott még ki sem az állami, sem a társadalmi ellenőrzésnek valamilyen formája, amely segítséget adna a feladatok szakszerű ellátásához.

Értékek és érdekek csapnak össze, elméleti és gyakorlati ellentmondások sokasodnak, melyek feloldására egyetlen út látszik járhatónak: ha a tömegkultúra kérdéseit (és ezen belül működését) gondolkodásmódként írjuk le, s így a tevékenységek rendszere (s ezen belül a szórakoztatás rendszere) is hasonlóképpen megragadható.

4. Mivel a szórakoztató intézmények tényleges munkája nem felel meg sem a „hivatali ész” által deklarált — és eddig még soha pontosan le nem írt, meg nem fogalmazott — céloknak, sem a „köznapi ész” elvárásainak, ezért az ellentmondás napról napra nő. Ennek feloldását nem segíti elő sem a tudományos kutatás és gondolkodás, sem a képzési rendszer, sem a közvélemény, sem az intézmények valódi személyi, tárgyi feltételei.

Jelenleg az a feladatunk, hogy a reális lehetőségeket számba véve mérlegeljük: hogyan lehetne javítani, megújítani a szórakoztató intézmények munkáját, mi az, amit tartalmilag, formailag elavultnak tekintünk, s mi az, amit javasolunk, amiről az a véleményünk, hogy a társadalmi célkitűzéseinknek megfelelő szórakoztatást jelentheti.

Tibori Tímea

Tíz interjú tanulsága

A „Szórakoztató intézmények vizsgálata” keretén belül lehetőségünk nyílt arra, hogy felkeressünk néhány szakembert, s beszéljünk velük a szórakoztatás aktuális kérdéseiről.

Célunk annak megfogalmazása, mi az, amit ma Magyarországon szórakoztatónak tartunk, mely szórakozási formák intézményesültek, s ezzel összefüggésben: mi a szórakozás maga?

Egy ilyen rendkívül szerteágazó és bonyolult gondolat- és problémakörben döntő, hogy véleményünket a gyakorlat tényeivel ütköztessük, mert csak így bontakozhat ki valamennyi tartalmi jellemző. Nem azt kell tehát bizonyítanunk, hogy a szórakozás és a szórakoztatás a mindennapokban gyökeredzik, azt sem, hogy az autonóm művészetektől való elválása nem visszafordíthatatlan folyamat, hanem arról kell gondolkodnunk, hogyan lehetne e kettészakítottsgót fokozatosan megszüntetni.

Indokoltnak látszott tehát, hogy a szórakozás és szórakoztatás mibenlétének és intézményeinek vizsgálatát — tájékozódásképpen — egy speciális előkutatással kezdjük. Tíz olyan szakembert kerestünk föl, akik — bár a legkülönbözőbb területeken dolgoznak — irányítói, minősítói a szórakoztató tevékenységnek. Az intézmények oldaláról próbáltuk megközelíteni, mi minősülhet szórakoztatónak, mert feltételezzük, hogy így az általános és a különös — csak egy-egy területre jellemző — ismervek is felszínre kerülnek.

Valamennyi beszélgetés a következő gondolatok köré csoportosult:

1. Melyek ma Magyarországon a szórakoztató intézmények? (Van-e egyáltalán ilyen, s ha igen, milyen területeket fog át?)

2. Van-e szórakoztató ipar? (Mi tartozik ebbe a kategóriába, milyen különbségek vannak a kapitalista és a szocialista szórakoztató ipar között? Létezik-e ilyen különválasztás?)

3. Mik a szórakoztató ipar megoldatlan problémái?

4. Vannak-e szakemberei a szórakoztatásnak? Kik azok? Mihez értenek? Mihez kellene érteniük?

5. Feltételezik-e a szórakoztató intézmények egymás létét, tevékenységét? (Létezik-e valódi egymásra épültség?)

6. Hogyan kapcsolódnak a kulturális és tömegkommunikációs intézmények, műhelyek a szórakoztatáshoz; mi a szerepük, milyen a viszonyuk a szórakoztató iparral?

7. Milyen intézményen kívüli formái vannak a szórakozásnak?

8. Hogyan történik a szórakoztatóvá minősítés folyamata? (Ki mit, milyen indokok alapján tart, illetve minősít szórakoztatónak?) A folyamatban mi a döntő:

a) az-e, hogy a minősítő szubjektíve szórakozni tud valamin, vagy b) az-e, hogy úgy véli, az másokat is szórakoztat?

9. Mit tartanak az emberek szórakoztatónak?

10. Melyek ma Magyarországon a divatos szórakozási formák?

11. Rétegezt-e a szórakoztatás és hogyan?

12. Mi a szerepe a mai magyar közművelődésben a szórakoztatásnak?

A tizenkét kérdésre válaszoló névsora: Antal Imre, Árkus József, Breuer János, Liszkay Tamás, Marton Frigyes, Sediánszky János, Sipos Tamás, Timár György, Váncsa István, Vitray Tamás.

(Mivel az 1-6. kérdések témakörrel más fórumok behatóan foglalkoztak, itt csak a 7-12. kérdésekre adott válaszokat bocsátjuk közre.)

7. kérdés

„Milyen intézményen kívüli formái vannak a szórakoztatásnak?”

Az intézményen kívüli szórakozási formákról ki-ki kedvtelésének megfelelően nyilatkozott. Közös vonása azonban a válaszoknak, hogy a társasági életet, a közös játékot, muzsikálást valamennyien, mint óhajtott és kívánatos formát említették.

Egyebek között vannak hagyományosak (pl. horgászás, bélyegyűjtés, kertészkedés, madarászás, kézimunkázás stb.) és vannak újabban kialakultak (pl. autószerelés, lemezhallgatás, turisztika), amelyek sajátos életformát is igényelnek.

Itt esett szó az aktív és passzív pihenésről is. Minden egészséges embernek szüksége van felfrissülésre, testi és szellemi regenerálódásra, s ennek mértéke valóban egyedenként változó.

Ha eddig arról volt szó, hogy nincs igazi kontrollja az intézményesült szórakozásnak, akkor ez kétszeresen igaz az intézményen kívüli formákra, mert itt a lehetőségek tengerében elvész és elmosódik minden értékhatár.

Az életmódban bekövetkezett változás egyelőre nem alakította ki azokat a korszerű szabályokat, amelyek egyben a szórakozás mértékül is szolgálhatnának.

Egy más megközelítésben azonban „...az önművelés különböző formáitól kezdve ide tartozik az igényes szórakozás iránti kíváncsiság felkeltése valakiben. Ez az egyénen is múlik. Nem törvény az, hogy valaki önmaga ne találhasson ki sajátos formákat, lehetőségeket valamifajta igényesebb szórakozásra... és ezt emberi formával, emberi tartalommal kitölteni, ez nem partikularizálható, ezt nem lehet szétszedni részeire és darabokra, szóval ez egyfajta ízlést, szemléletet, igényt tételez föl, illetve legalább a szándékot az egységes gondolkodás felé”. (Sipos Tamás)

Ezt a gondolatot folytatja Timár György, amikor arról beszél, hogy ismerni kell a társas létnek és az egyedüllétnek a helyes arányait. Bebizonyított, hogy aki általában egyedül van, az bizonyos idő elteltével neurotikussá válik, de ez fordítva is igaz lehet: a társaságtól is elfásulhat valaki. S mind a két formának megvannak a maga szórakozási lehetőségei.

„...Magyarországon csak azt a fajta szórakozást ismerik, hogy elmegyek színházba, elmegyek moziba, vagy esetleg kinyitom a tv-t; a magányos szórakozásnak, például az olvasásnak a hívei még nincsenek olyan sokan, mint amit a számok mutatnak... Ezen a téren biztos, hogy rettenetesen le vagyunk maradva... Óriási nagy az aránytalanság a lent és fent között; és ezt most kulturális értelemben mondom...” (Timár György)

A megkérdozettek megfogalmazták, hogy nagyon fontos és sajnálatos módon elhanyagolt a személyiségfejlesztésnek az az oldala, ahol az embereknek önállóan kellene dönteniük, változtatniuk, a számukra legmegfelelőbbet választaniuk. Ha mindenáron szórakoztatni akarunk, ha valamennyi kulturális intézményünket erőszakosan ennek szolgálatába kívánjuk állítani, nemhogy eredményt érjünk el, hanem kudarcot kudarca halmozunk.

8. kérdés

„Hogyan történik a szórakoztatóvá minősítés folyamata?”

„...Nekem is vannak ötleteim, csak hogy ezek nem biztos, hogy találkoznak felsőbb vezetőim, vagy az aktuális műsorok szerkesztőinek véleményével, elképzeléseivel. Így aztán vagy kitaróan dolgozom a valóra váltáson, vagy időben, különösen, ha aktualitását is veszti, le kell mondanom róla. Tulajdonképpen nem nagyon tartanak igényt az ember igazi képességeire.” (Antal Imre)

A főszerkesztő szempontjai szerint az a döntő, hogy miközben szubjektíve elfogad, vagy elvet valamit, a közönség reakcióira kell

gondolnia: vajon hogyan fogadja majd a következő heti „terméket”? Megérti-e, hogy a változó élet új, másfajta humort követel, a „filozofikus” humort, ami persze nem zárja ki, hogy az életben sok minden ismétlődhet. Természetesen erre az írók, rajzolók is gondolnak, de az biztos, hogy csak az válik igazán szórakoztatóvá és elfogadhatóvá, ahol a dolognak, vagy jelenségnek eddig még föl nem tárt oldalát lehet bemutatni, s valamilyen apró, bravúros fogással elmondani az aktuális problémákat.

A rendező-szerkesztő szerint: „Maga az a tény, hogy egy műhely foglalkoztat valakit, már eleve azzal az igénnyel lép föl a szerzővel, vagy előadóval szemben, hogy annak szórakoztató elemekből kell állnia. Tehát kötelező normája a munkának, hogy itt szépen megfogalmazott helye az unalomnak nemigen lehet, még ha akármilyen szépen van is megfogalmazva. Egy bizonyos határfokot el kell érni...” (Marton Frigyes)

A dramaturgnak, műsorszerkesztőnek szintén sajátos véleménye van: „Ha döntenem kell, hogy szombaton este, amikor szórakoztatni akarok... akkor nem a hallatlanul izgalmas, nagyszerű »Szegénylegények«-et tűzöm műsorra..., hanem »A tizedes meg a többiek«-et, mert még az is egy bizonyos... értéknormán, esztétikai ízléskereten belül van, ráadásul vidám is... Nem a szórakoztatással általában van probléma, hanem konkrétan a szórakoztatás bizonyos produktumaival, amelyek az alkotó... ízlésétől, képzettségétől, uram bocsá, tehetségétől függenek... És ezt nem lehet kikerülni, műfajtól függetlenül... megítélni.” (Sipos Tamás)

Az író éppen a minősítés ürügyén fejt ki, hogy az embernek milyen óriási szüksége van a játékra, a játszani tudás képességeinek elsajátítására ahhoz, hogy értelmesen éljen. Míg a játék, mint pedagógiai elem a gyermeknevelésben a memóriakészlet fejlesztését, a kreativitást serkenti, a felnőtteknél a logikai játék, a groteszk megélése a csábító... mert borzasztó sok bukás kell ahhoz, míg az ember rájön, hogy mit ne és akkor, a maradékot tulajdonképpen hogyan. De azt hiszem, hogy a legnagyobb baj az, hogy ami szórakoztatásnak minősül, ott először van egy apparátus, van egy szórakoztató osztály, aminek van szórakoztató feladata és akkor ez az osztály szórakoztat. Ebből ritkán sült ki jó.” (Timár György)

A műsorvezető szakmájában: „...mindennek szórakoztatónak kell lennie kisebb-nagyobb mértékben, másrészt viszont a kifejezetten csak szórakoztatónak szántnak is kell, hogy legyen egyfajta mélysége ahhoz, hogy szórakoztatónak nevezhessük. Mert elvileg ha a szórakoztatást a nevetéssel azonosítjuk, akkor a legegyszerűbb eszköz a szórakoztatásnak a csiklandozás volna..., ha valaki önmagát tudja csiklandozni, akkor egy órát naponta szórakozhatna”. (Vitray Tamás)

Nem lehet általánosságban megfogalmazni, hogy mitől válik valami szórakoztatóvá, azt sem, hogyan minősítenek az egyes területeken, azt azonban törvényszerűnek tartja valamennyi szakember, hogy az értékelendő műnek kitapintható gondolati magva legyen, s alapvető esztétikai, ízlésbeli normáknak, követelményeknek eleget tegyen.

9. kérdés

„Mit tartanak az emberek szórakoztatónak?”

Egybehangzó vélemény szerint még mindig jelentős szerep jut a zenés-táncos szórakozóhelyeknek, s az ott elhangzó műsornak, illetve a vegyes (zenés prózai, vagy verses, bohózzal tarkított) műsornak. Annak megítélése, hogy mi a szórakoztató, korosztályonként is változik, s befolyásolja az egyén választásait műveltsége is.

Tallózgassunk tehát az anyagban: „...a fiatalok akár egész nap is elüldögélnek a discóban, csak az a bökkenő, hogy nincs annyi kulturált körülmények között működő, profi zenét nyújtó discó, mint amekkora az igény. Emiatt aztán van három kiváló együttesünk és öt megfelelő helyünk, a többi csak favágás. És nincs, aki ez ellen szólna, és tovább megyek, tenne is valamit... Ezenkívül szeretnek az emberek zenés szórakozóhelyekre járni, jól enni és »magyarosan« mulatni, kabarét hallgatni, operettet nézni. Ez nemcsak statisztikai tény, hanem magántapasztalatom is...” (Antal Imre)

Van, aki a politikai kabaréra, humorra esküszik, szerinte az a máig is legkedveltebb, legdivatosabb szórakozási forma. Kétségtelen, fontos szerepe van a havonként jelentkező rádiós kabarének, illetve a Mikroszkóp Színpad műsorainak a szórakoztatásban. „...itt valami nagy közösségi nyelv alakult ki a politikai humor körül, ami rendkívül jelentős. És aztán ezt lehet ilyen, vagy olyan színvonalon csinálni... minden divattól, mindentől függetlenül generációról generációra újratermelődik ez az igény...” (Marton Frigyes)

Sokan hivatkoztak arra, hogy — bár zömmel sznobságból — divat ma színházba járni, annak ellenére, hogy éveken keresztül arról cikkeztek, hogy a színházak válságba jutottak. Az más kérdés, hogy a számszerűség mögött kitapintható-e minőségi változás? Időnként eleven visszhangja támad egy-egy előadásnak, s a kritikusok mellett esetenként a nézők is hallatják szavukat.

„A szórakozás talán olyan: nem kell leckét megoldani, az önmagát oldja meg. Amikor úgy tud valaki megtekinteni egy filmet, hogy... nem kell többet éreznie, mondania, gondolnia, mint amennyi abban valóban van... Nálunk mostanában van egy olyan divat, hogy mindig mögé gondolunk valamit, mögé vágyunk valami mélységet, mögé állítunk... Vagy pedig parabolának képzelünk mindent.” (Sipos Tamás)

Ez azt is jelenti számunkra, hogy a szórakoztató műfajoktól nem azt kell számon kérni, hogy miért nem drámai mélységűek, katarti-

ku, hatásúak, hanem azt, hogy eléggé szórakoztatóak-e? És ez összefügg a divat és a kedveltség kérdésével is.

Tapasztalható, hogy alkalmi „divatirányzatok” mellett fontos szerepe van a kisebb közösségekben a hangadóknak, akik valamilyen módon befolyásolják csoportjuk szórakozási kultúráját.

10. kérdés

„Melyek ma Magyarországon a divatos szórakozási formák?”

Az előbb elmondottak érvényesek végső soron 10. kérdésünk summázataként is, hiszen összefügg annak megítélése, hogy mit tartunk szórakoztatónak, azzal, hogy ennek mely formáit (azaz divatos formáit) tartjuk megfelelőnek.

„...ezt a kategóriát, hogy tehetség, nem lehet mellőzni sem egy vígjátékírónál, sem Tolsztojnál, tudniillik itt megint beleütközünk abba a kérdésbe, hogy mi az alma almasága és a körte körtesége. Valahol itt látom az egyik problémát és ez túlnő az elhatároltságokon, túlnő az intézményességen; nem lehet megkerülni, amit tehetségnek, ízlésnek, kulturáltságnak, bizonyos értelemben ideológiai-politikai alapattitűdnek neveznek... Ezt nem lehet kikerülni, műfajtól függetlenül tenni, ez össze függ persze a minősítés, a divatos szórakozási formák kérdésével is.” (Sipos Tamás)

„...Nincs talán egyetlen olyan dolog sem, ami a társadalmat egészében szórakoztatná. El nem képzelhető olyan produkció, el nem képzelhető olyan — nem is tudok jobb szót használni — entitás, amely képes lenne a társadalmat teljes mélységében és szélességében szórakoztatni, elvilleg sem képzelhető el, nincs!” (Vánca István)

„... Azt hiszem, nem szabadna ambicionálni, hogy a szórakoztatásnak a két »szélső értéke« közelítsen egymáshoz, tehát, hogy a legmagasabb röptűtől a legalacsonyabb röptűig kicsit közelítsen egymáshoz, és akkor jobb lesz. Itt a Házban is vannak szenvedélyes lövőversenyek, akiknek másrészt a legmagasabb rendű szórakoztatás is szenvedélyük, mániás zenebarátok és zeneértők, s ha úgy tetszik, minden koncerten ugyanúgy ott vannak, mint a futtatáson.” (Vitray Tamás)

Szórakozásból (!?)

Hangszórót szereltek az öreg Skoda hátára, évtizede még ilyenek csüngtek a faluban félkilométerenként a villanyoszlopokon, hogy a tanács hirdetőjeit közzétehesék. Kiselejtezett műszer lehetett, sivalkodott, recsegett, de a fülhöz csak eljutott a lényeg: óriási attrakció ígérkezik, aki más elfoglaltságot talált már magának, inkább mondja le, mert ami a sátor gyomrában pereg majd, ahhoz foghatót emberfia nem látott.

Verte a port a Skoda, apró suhancok ugráltak körbe. A település szívében, kiégett gyepen színesre mázolt lakókocsik sorakoztak, meg két kisebb traktorféle pöfögött rekedten.

— Szomszéd! Megnézzük-e? — szólt át a kerítésen P. Jóska szemét dörzsölgetve. Alig pár perce rúgta le a takarót magáról. Éjszakás.

— Nehogy költsél rájuk! Egy fillért sem. Állatkiállítás kiabálnak? Eredj, nézd meg az állatkertjüket! Csupa egzotikum, két macska, egy puli, hogy az idegeneket távol tartsa, s egy matuzsálem korú püposteve. Már foga sincs — fejtettem ki ellenpropagandát, de Jóska hajthatatlan maradt.

— Kell valami szórakozás! Nem? — nézett rám kérdően, s fél óra múlva jegyeket lobogtatva iszkolt vissza.

— Nesze! — nyomta kezembe az egyik

11. kérdés

„Rétegezett-e és hogyan a szórakoztatás?”

12. kérdés

„Mi a szerepe a mai magyar közművelődésben a szórakoztatásnak?”

Az összevonást az indokolja, hogy míg a 11. kérdésre adott válaszok egybehangzóan igazolták a mi feltételezésünket, addig a 12. kérdésre — a hibás kérdésfeltevés miatt — érdemi válaszokat nem kaptunk.

Elvi és gyakorlati példákkal igazolták interjúalanyaink, hogy a szórakozás, mint minden más tevékenységforma — rétegezett, műveltséghez, a társadalmi termelésben elfoglalt helyhez kötött, vagy attól csak kivételes esetben tér el. Íme néhány válasz:

„...Hát már hogyne lenne rétegezett! Mást jelent magának egy hakni műsor, mint a munkásszállás lakóinak és mást Ibsen és Bartók! Ezzel csak azt akartam illusztrálni, hogy a különböző műfajok különböző igényeket elégítenek ki, a hogyan kérdése csak ezután következik, de nem mellékes szempont, ezt állíthatom. Nem elég fölismereni az egyes rétegek igényeit és megkeresni hozzá a megfelelő műsort, hanem azt olyan színvonalon kell nyújtani, hogy a más igényekkel rendelkezők is belenézhesenek, sőt, jól is érezzék magukat.” (Antal Imre)

„...A szórakoztatás ezt a rétegeztséget nagyon is figyelembe veszi; megszüntetésén kevésbé fáradozik, és a rétegeztségből nem veszi tekintetbe a felső rétegeket... Az alsó rétegeket sem, mert... egy feltételezett alsó réteghez igazítja műsorait, holott az alsó rétegek nem olyanok, mint amilyenek feltételezzük őket. Ezzel kapcsolatban, ha vitatkozni akarnék a szórakoztató intézményekkel, akkor Marxot a szavait tudnám idézni, hogy a munkásoknak a legjobbat kell adni. De még mindig ott tartunk, hogy a munkásoknak a Csárdáskirálynőt kell adni, az értelmiségnek Hemingwayt... Szóval, van egy ilyen képtelen felosztás.” (Timár György)

Megállapítható, hogy az interjúk — belső ellentmondásaik ellenére — számos problémát fölvetettek, ötleteket, tanácsokat adtak nemcsak a vizsgálat, hanem a megoldás szempontjából is. Ez utóbbiból az olvasó egyelőre keveset láthatott a fenti szemelvényekből, mert ez a válogatás a megkérdezett szakemberek véleményét és érdeklődésre számot tartható nézeteit igyekezett bemutatni. Az ezekből levonható tanulságok egy nagyobb terjedelmű vizsgálat tárgyát képezik.

T. T.

biletát diadalittas mosollyal, hogy íme, kész helyzet elé sikerült állítania.

A ponyva alatt sebtiben ácsolt lócákon tenyérnyi hely sem maradt üresen. Öreg nénék, mint a gúnárok nyújtogatták nyakukat, nehogy lemaradjanak a „villámkező” zsonglőr mutatványáról, aki műanyag strucctojásokat hajigál, s időnként széles mosollyal lehajolt a földre pottyant kellékért. Aztán bevonult „Cleo”, dögölt kigyóval, mint egy lusta, nehéz sálkendővel a nyaka körül. Az egyensúlyozóművész háromszor kezdte újra, a bűvészsálfintások helyett szaftos vicceket mesélt az egyszéri parasztbácsiról és a pesti rendőrrel. Néhány cigánykerék a bohóctól, aki előbb zsonglörködött, aztán egy fülsiketítő finálé a magnótekeresről, s Jóska máris szaladhatott a munkásjáratához.

Tolongtunk kifelé a friss levegőre. D. tanárral villant össze a tekintetünk. Karját restelkedve tárta szét, s legyintett a levegőbe, mintha azt intette volna: — Valahová menni kell...

Hétfő este volt.

*

— Nekünk mindenünk a televízió. Szórakozás? Hova mehetnénk a két csöppégtől? Gyorsan jöttek, nem sokat tervezgettünk — mondja H. Béla gépkezelő. — Aztán örülök is, hogy hazatérve eldobhatom magam a heverőn. Annyit túlórázunk mostanában, hogy azt sem tudom, hanyadika van...

Felesége belesüpped a kényelmes fotelbe. Két hónapja cserélték a garnitúrát, negyvenezért, részletre.

— Imádtam olvasni, szinte faltam a könyveket. Száz oldalakon szaladtam át éjszaka is. A lurkók mindent megváltoztattak. Szokásokat, életritmust. Addig csak el-elmentünk moziba. Most nem jut rá az időből... — csatlakozik az asszony. Nem panaszkodik, inkább a belenyugvás szól belőle. Az üvegvitrin mögött klasszikusok érintetlen sorozata, könyvgyűjtők irigykedhetnének rá.

— A tévé elhoz mindent. Mostanában már csak a sportot és az izgalmas krimiket kedvelem. Amin nem kell gondolkodni, kitalálni, vajon a szerző mit akart vele megértetni. Töprengék én eleget az exportgépek miatt. Még itthon is? — háborog a családfő, s félig megfejtett keresztretjvényt dob jelképesen az újságok közé.

A két fiú a kisszobában viháncol, néhány puffanás árulkodik arról, miféle indulatokat enged szabadjára a szülői felügyelet hiánya. A nagyobb már első osztályos, apjuk szigorúan szól rájuk: — Ha nem lesz csend, egyik sem nézi a mesét!

A riogatás használ, mert a nebulók lázas pakolásba kezdenek, percekben belül helyükre kerülnek a játékok, iskolásfüzetek.

— Jó lenne, ha mehetnénk színházba, külföldre utazhatnánk vagy bebarangolhatnánk az országot... Minek álmodozni? Idő sincs, pénz sincs rá — jegyzi

meg halkan az asszony. — Most színes készülékre gyűjtünk. Láttuk az áruház kirakatában. Jövőre meg is vesszük!

— Idő sincs, pénz sincs? A kikapcsolódásnak ezek a mértékegységei?

— Dehogy! Nem sajnáljuk mi. A sors úgy rendelte, hogy amikor az embernek igényei vannak, vagyis fiatal korában, akkor a fizetési boríték még vékony. Meggondolandó, lemondjak-e a pótmunkáról, s ezzel együtt a százasokról — feleli a férfi. Helyesbíteni akarta felesége szavait, de végül is megerősítette.

— A szomszédokkal?

— Négy éve együtt szilveszterezünk, a házból néhány házaspár. Szorongattuk a másik asszonyát, telehánytuk a vécét. Nem melegedtünk össze...

A mesének vége. Felhangzik a tévéhíradó szignálja, s H.-ék szeme ráragad a képernyőre.

*

Akkora gödrök ásítanak a földút közepén, hogy meggondolandó személygépkocsival nekivágni a meredeknek. A hegy azonban egész héten át százakat hívogat, a városiakat keskeny telkek kapuja szippantja be. Permetezetlen szilvafák bólogatnak, árnyékukban kései virágok pompáznak. A gazda, V. András egy kisüzem igazgatója, atlétatrikóban, melegítőalsóban. Kezében metszőolló, dáiák megmaradt bimbóit gyűjtögeti.

— Itt az igazi! Itt pihenem ki magam. A csend megfizethetetlen. S melléje olyan haverok vesznek körül, akikkel szalad az idő — áradozik a kertről. — Ez nekem több mint szórakozás, egyszerűen életszükséglet...

Ha teheti, már indul is kifelé. Gyalog, hogy mire felkapaszkodik, kiszellőzön a feje, mert a gondokat igyekszik a hegy lábánál felejtetni.

— Hat esztendeje parlag volt az egész, derékig ért a gaz, kicsorbult a kapa éle. Magam törtem fel, tele lett a tenyerem vízhólyaggal. Nincs nap, hogy ki ne szaladnék, még ha csak félórára is...

— Az asszony mit szól?

— Dohogott eleinte. Kellett nekünk púp a hátunkra? Nincs elég bajunk? Amikor a paradicsomszedés ideje beköszönt, hozza a szatyrokat. Persze, csak akkor szedheti, ha gyomlálja is — mondja kajánul.

Ücsörgünk a körbeüvegezett teraszon. Ezt később ragasztották hozzá a földbe süpesztett hétvégi házhoz. Az asztalon üres üvegek, elmosatlan poharak. Az előző este maradékai. A hegy anekdotagyűjteménye megint gazdagodott. V. András meséli, hogy összejöttek a barátok, a hegyi emberek, s ment az ugratás. Szídták a saját termésű borát, amivel megkínálta őket. Mindenféle lőrének elmondták, addig-addig, amíg be nem csíptek tőle.

A fák között majd minden telken építmények bújnak meg. Idehallatszik, hogy valahol, száz méterrel arrébb tetőt kopá-

csolnak; a keskeny úton, ahol záporok után összefut a víz, mint valami medencébe, teherautó erőlködik — vasbeton elemeket pakoltak rá.

— Egyik kertészkedik, másik alapot ás, harmadik csak heverészik a gyepen. Az a vonzó, hogy nincsenek kötöttségek — elmélkedik a nyugágyban.

— Dehát a kert nem lehet minden! S az egyéb igények?

— Nem is minden, csak majdnem minden. A múltkor ismerős házaspárral este fél nyolckor indultunk Budapestre a Filmmúzeumba. A Dekameront játszották. Felhőrpintettünk utána négy-öt korsó sört, mert ugye ilyenkor az asszony vezethet, s rohantunk haza. Azaz csak rohantunk volna, mert elromlott a világítás — hajnalban értünk vissza. Szinte egyenesen a munkahelyre mentem — említ fel az „egyéb igények” kielégítésére irányuló törekvésekből egyet.

A hegyről lefelé menet hátizsákos férfiak, nők húzódnak a bozótok széléhez, a kocsinak utat engedve. Közeledik a hét vége. Költöznek ki.

*

Apám mesélte, milyen szilaj gyerekek voltak ők húszéves korukban. Április elsején az öreg Vilmos bácsi udvarára lopóztak, szétkapták részeire a szekeret, felcipelték a szénapajta tetejére, ott rakták újra egybe. Amikor az öreg pirkadatkor kicsoszogott a barmokhoz, s felpillantott, megnyílnak-e az ég csatornái ma, a csudálkozástól csak kapkodott a levegő után: fenn tollázkodott a kocs, rendszeren rajta a löcsök, a rúd. Így szórákoztak akkor a legények.

S most?

— Szép tágas kultúrházunk van: nagyterem, klub, mozgalmi helyiség, két kisebb szoba szakköröknek. Eljárhatnak ide öregek, fiatalok. Csak egyre kevesebben néznek be. Kutatgatom az okát, mégse leszek okosabb kesereg B. László a művelődési otthon igazgatója. Gondos ember, naplót vezet a rendezvényekről. Az elmúlt fél év eseményei között tallózunk. Látogattak ide nótaénekesek, járt itt amatőr irodalmi színpad a megyeszékhelyről, a szomszéd községek fiataljaival közösen próbáltak kulturális bemutatót szervezni, néhány bál, klubdelután, vetélkedő és egy társadalmi esküvő a mozi-teremben.

— Annak volt a legnagyobb sikere — céloz az utóbbira B. László. — Először terítették esküvői ebédre a széksorok helyén...

— S a többi?

— Váltakozó érdeklődés. A táncos rendezvények vonzóak, de a környező falvakkal egyeztetnünk kell, nehogy egy napon két bál legyen.

A legutóbbira így is ráfizettek. Figyelmünk kívül hagyták, hogy a televízió bajnoki rangadót sugárzott az esti órákban, pedig kilenc után a fiatalok is nehezen tápázkodnak fel a pamlagról.

Az sz.-i művelődési házban a szórakozás testre szabott formáival kísérleteznek.

— Felmértük az igényeket. Ezt kérték, hát ezt teljesítettük — kommentálja a művelődési ház vezetője.

N.-ben az idén jubiláltak. A vegyes kórus tíz esztendeje alakult. A községben régi keserv a művelődési ház hiánya. Ezért aztán csütörtök este világosak még az általános iskola ablakai. Nem a gyengébben tanulók korrepetálása miatt, de most itt próbál a kórus, amely csak néhány éve „vegyes”.

— Jótorkú asszonyok laknak errefelé, elhatároztuk, hogy április negyediken kiállunk a falusiak elé. Ha hiszi, ha nem, harminckét népdalt énekeltünk végig — emlékszik vissza az évtizeddel ezelőttiekre Sz. Lajosné, a vegyes kórus vezetője.

A taps megszedítette őket. Kiválasztottak egy tucat nótát, szölamokat tanulnak, bemutatókra ajánlkoztak. Azután már hívták őket. Aranyoklevelek, nívódíjak hullottak, a rádiósok felvételt készítettek velük.

— A férfiak is kedvet kaptak öt esztendeje, azóta vegyes a kórus...

Több már ez, mint énekkar. Közösség a faluban, akik közösen kirándulnak, színházba járnak. Csoda-e ha a Szocialista Kultúráért kitüntetés is megkapták.

*

A sáros udvaron toporgunk, a latyakot erőgépek vastag gumiabroncsai dagasztják. Érkeznek sorban a határból, csak a két Rába—Steiger maradt kinn éjszakára, mert a mélyszántás nem tűr halasztást. Szerelők, traktorosok csutakolják magukat a langyos vízszugár alatt a tavaly emelt új fürdőben.

— Megváltoztak az igények — mondja L. István, a közös gazdaság szociális és kulturális bizottságának elnöke. Érti ezt az üzemi konyhára, a hévízi beutalókra, amelyeket korábban kénytelenek voltak visszaküldeni, ajánlkozó híján, s érti a kulturális alapra is, amely megsokszorozódott ugyan ez évek során, de esztendő végére el is csörgedezik.

— Hogy mire? Kérdezzék a szocialista brigádok tagjait! Nincs hónap, hogy a buszunknak ne lenne pesti útja. Hol a gépműhelyben dolgozók, hol az asszonyok állítanak be az elnökhöz meg hozám járműért, támogatásért. Operettet néznek, nagycirkuszba mennek, aztán hetekig áradoznak róla — magyarázza.

Nyáron Eger, Bükkszék az útvonal. Nem kell noszogatni senkit, pernyi pontossággal szállnak autóbuszra. Néhány idősebb tag ózdkodott eleinte, de feltuszkolták őket a járműre, ne féljenek már kimenni a megyéből. Ámultak az egri várban, előtte közölte folytatásokban a megyei lap az Egri csillagok képregényváltozatát, s egyikük ki is kottyantotta:

— Igaziban sokkal szebb, mint a rajzon...

— Jó, jó. Nem marad ki a borkóstolás sem. Már olyan hagyományos — vallja meg L. István. — De nem az a lényeg, hanem a felüdülés. Hadd szórakozzanak kicsit, megérdemlik. . .

A könyvelők összeírták: a termelőszövetkezet igazán mecénása a falunak — ad pénzt a művelődési otthonnak, ifjúsági szervezetnek, sportkörnek.

— Az az igazság, ritkán adódik még nekünk, hogy programot szervezzünk. Besötétedik, mire hazakullogunk, a ház körül szombaton, vasárnap rengeteg dolog gyűlik össze. Jóságokat tartunk, darabka szőlő is nyakunkra maradt. Örülünk, ha kiszabadulunk — magyarázza S. Győző traktoros.

Együtt bandukolunk befelé a faluba. A presszó nyitott ajtaján át gépzene szűrlemlik ki. Benn vágni lehet a füstöt. Tenyérszi asztalok mellett tinédzserek vihorásznak. A pult előtt húszer is álldogálnak. Egyik felhörpinti a kupica pálinkát, s már siet is kifelé, a többiek csoportba verődve diskurálnak, dicsérik a tanácsot, hogy elkészült az újtelepi út,

szidják a tanácsot, mert a járdáról elfeledkezett. S közben koccintgatnak.

— Kötelező megálló! — tréfálkozik a traktoros, s jót húz a sörösüvegéből. — Kiszárad ilyenkorra az ember torka, meg jól is esik látni az ismerős arcokat. Beszélgetünk kicsit, s aztán ki-ki megy a dolgára. . .

Meséli, minden áldott vasárnap délután leülnek négyen az asztalhoz és filkóznak. Ártatlan kártyajáték, nem is pénzre megy. Több mint tíz esztendeje randevúznak, s volt rá példa, hogy az asztaltársaság tagja inkább két nappal előbb összepakolt az üdülőben, csakhogy itthon lehessen.

A presszó vezetője szemrevaló teremtés, a vendégek között forogva üres poharakat szedeget, tálcán egyensúlyozva viszi a mosogatóba. Közben odaszól:

Látták a plakátot!? Nőtaest lesz! Igyekezzenek, ha kell hely. . .

Két felirat is tudósít a közelgő eseményről. Évente egyet-kettőt rendeznek, az áfész hozatja az énekeseket, alkalmi konyhát ütnek fel, s egybekapcsolják

disznótóros vacsorával: meglehet, kerekedik is hangulat, s együtt danolnak a fellépőkkel.

— Nekünk nemcsak a vendéglátás, a szórakoztatás is feladatunk — mondják a szövetkezet központjában. Az ORI-tól sűrűn érkezik ajánlat, s az áfész azt sem bánja, ha néhány száz forinttal kevesebb fut be a kasszába. Legutóbb irodalmi esttel próbálkoztak a járási székhelyen. Féltek tőle, rá is szerveztek.

Majdnem megtelt az étterem.

*

— Tudja mi nekem a legnagyobb szórakozás? — kérdezi M. Géza. Ha lejutok ide a pincébe, és nem háborgat senki. Olyan dolgokat agyalok ki, hogy magam is elcsodálkozom rajta. . .

A családi ház alatt barkácműhelyt rendezett be. Hegeszt, gyalul, fúr, fest, mint az a magafajta ezermesterekhez illik. Polcokat csavaroz éppen. A nagyszoba falára szánta, de meglehet, elajándékozza. Már harmadszor kezdi, mert a rokonok hamar rajtafelejtik a szemüket, ő meg odaadja — majd eszkábál másikat.

— Nem járnak el?

— Tudja, a gyerekek. Már nagyok, az idősebb férjhez ment, unokám is van. Beállítottak a nyáron is: Szegedre menének az ünnepi játékokra, elvállalnánk-e Gáborkát? Mi az asszonnyal otthonülök vagyunk, örülünk, ha nem kell kimozdulnunk. . .

— Hová mennének? — veti fel M.-né. — Moziba? Rossz a szemem. Egyszer akartunk bemenni S.-be színházba. Nem kaptunk jegyet. A lányom mondja, hogy a székek meg üresek voltak, mert a gyárak megveszik a bérletet, de nem adják ki, vagy olyan kapja, aki ezért nem öltözködik fel.

Neki hát marad a kézimunkázás. Rossz szemmel.

*

Hétköznap sétára indulunk az esti városban. Közlekedési jelzőlámpa villog sárgán, az út két oldalán néhányan kirakat előtt bámészkodnak. Bekukkantunk négy-öt szórakozóhelyre. A pincérek nem győzik a rendelést, megroggyant férfit támogatnak ki a szabadba, a zenekar halk melódiákat játszik, a félhomályban fiatal párok bújnak össze. A bárba be sem engednek. A fal mellett csendesen kornyikál valaki.

A művelődési központ ablakai sötétek, a könyvtár olvasótermében néhányan a reggeli lapok fölé hajolnak, a tudósításokat betűzik. A kijárat előtt zömök férfi magyaráz, felháborodottan: letörték gépkocsijáról a visszapillantó tükröt, de nyakoncsipte a suhancot.

— Amikor megkérdeztem tőle, miért csinálta, tudod, mit válaszolt. . .? Szórakozásból!

M. Szabó Gyula

Szórakoztató zenészek

A „vendéglátós” zene közismerten nem a zene non plus ultrája. A zenesztéták többnyire említés nélkül hagyják, megfélemlítve arról, hogy sok-sok ember számára szinte kizárólagosan „a” zenét jelenti.

Kevesen tudják értékelni a szórakoztató zenészek munkáját, minduntalan esztétikai érvekkel hozakodnak elő, ha egy cigányprímás, vagy presszózongorista produkciójáról esik szó. Pedig nem mindig a művészi teljesítményen fordul meg a dolog. Lukács György szavaiival: „...nagyon sok minden, ami műalkotásként, művészi teljesítményként stb. fölötté problémátikusnak, teljesen negatívnak tűnik, az élet közvetlen összefüggésében gyakran teljesen más hangsúlyt kap; esztétikai szempontból teljesen értéktelen lehet, miközben továbbra is előmozdítja egyes emberek, sőt egész embercsoportok életét.”

— Nagypám klarinétos volt, pudás, ahogyan a romák mondják, egy dunántúli kisváros cigányzenekarában; kilencszázötvennyolcban halt meg. A háború előtt, szokta mesélni, jó keresetet jelentett a Krausz-féle kávéház, de még Rákosi alatt is megkereshették az ebédrevalót. A halózás (étkezés) mindig sokat jelentett a zenészek: azt hiszem, túrós tésztát pörkölttel csakis a zenészek esznek, a népzene-szek. A gádzsók talán irigyelték, hogy azokban az években is úgy ettek a cigányzenészek, mintha jó világ lett volna, de a világot sem mutatták volna. A szemükben mi cigányoknak számítottunk, bár jól tudták, hogy a városka szélén élő „telepiek” életmódjától alaposan különbözött a mi életmódunk. Jellemző, hogy nagypámék vérgisértődtek, ha lecigányozták őket; eszükbe sem jutott, hogy rokonságot feltételezzenek a rongyos ruhákban járó, munka nélküli „igazi” cigányokkal. A zenészek a cigányok „elit kasztjába” tartoznak és én úgy gondolom: a dunántúli cigánymuzsikások már időtlen idők óta másképp élnek, mint a „telepiek”. És ott a nyelv. A zenészek csak néhány szót használnak, húsz-harminc szónál nem többet, s ezeket ma már sokan ismerik. Bizonyosan valamelyik cigánytörzs nyelvéből került át a szórakoztató zenészek mindennapi társalgásába. Zsargonról van szó, kivétel nélkül él vele minden szórakoztató zenész, akár roma származású, akár nem. Ilyen szavakra gondolok: sukár, lácsós, baró, gizda, kasuki, csóró, mol, kerkó. Hirtelenjében ezek jutottak az eszembe. Ismétlem: az az érdekes, hogy a presszózongoristák is használgák, talán még a „komoly zenészek” is.

Nagypáméknak egyébként sohasem volt szerződésük. A régi világban, ha jól tudom, csak a pesti, gazdag és jól képzett cigányokkal kötöttek szerződést az éttermek, mulatók urai, vidéken legfeljebb egy-egy komolyabb bálra adtak fizetést, különben csak annyit kerestek, amennyit a vendég jókedvében adott. Ez nem volt kevés, lehetett rodázni bőségesen a zsidó kiskereskedőktől meg a gazdagabb proosztóktól. A háború szíven átvészelte nagypám zenekara, megtanultak néhány orosz nótát, senki sem bántotta őket. Valamikor ötvennégy körül szóba került, hogy leszerződjenek a helyi szövetkezet éttermébe, de a primás nem engedte, nagylelkűen a városka másik, szerintem gyengébb zenekarának ajánlotta föl a lehetőséget. Talán jól tette, talán nem. Ha azt vesszük, hogy abban a rádiótlan, tévételen világban a cigányzene volt az egyetlen szórakozás, jól tette. No, meg ott voltak a lakodalmak. Ott aztán lehetett keresni; főleg a lakodalmak miatt nem szerződtek le. A primás igen ravasz ember volt, mert a lakodalmakba (úgymond) ingyen vitte a zenekarát. Úgy beszélt meg a parasztokkal, hogy ingyen muzsikálnak, de a menyasszonytáncból befolyó összeget elviszik. A környékbeli parasztok belementek az alkuba, mert csak azt hámozták ki a megállapodásból, hogy ingyen van, pedig a menyasszonytánc azokban az időkben is súlyos ezreket jelentett. Évekkel később kiderült, hogy mégis jobb lett volna „helybe” szerződni, nagypám ugyanis alig kapott valamicske nyugdíjat nagypám halála után. Arra nem emlékszem, hogy az őszkának (Országos Szórakoztatózenei Központ — S. G.) tagjai voltak-e, mindenesetre elég laza kapcsolat lehetett. A másik zenekar, akik kaptak a szerződés után, nem bánták meg, hogy évekig a „Korona” vendéglóban muzsikáltak: a zenekarból azóta többen tisztességgel nyugdíjba mentek, mint a szövetkezet dolgozói.

— Édesapja már nem lett zenész?

— Apám pontosan tudta, hogy a zenei pályán, a szórakoztató zenei pályán nem vinné sokra. Kitűnő tenorja volt, olykor fellépett különböző társadalmi rendezvényeken, de hangszeren nem tanult meg játszani. Érzésem szerint egy kicsit ségelyllette, hogy roma; számára már nem volt perspektíva, hogy a nagypám helyébe lépjen. Fodrászmesterséget tanult, sajnos, azt sem gyakorolhatta sokáig: agyvérzés vitte el, még negyvenéves sem volt.

— És ön meg a testvérei?

— Nagyobbik bátyám tanár; művelt ember, ért a zenéhez. Kisebbit bátyám újságíró. fiatalabb korában trombitált, a jazzmuzsika különösen érdekl. Jómagam nem tanultam zenét, szakmám sincs. Engem alkoholistának tartanak... Nem vagyok az... de mindegy, nem ide tartozik. Mellesleg: a szórakoztató zenészek szeretnek inni. Nagypámék egy multságban kisebb fajta termést ittak meg öten. A mai zenészek sem vetik meg az italt, majd meglátja, ha alaposan utána akar nézni a témának... (S. Tibor, cs.-i alkalmi munkás.)

Egy fogós kérdés: értékes-e a cigányzene? Akár szeretjük, akár nem: a gipsy music hozzátartozik kultúránkhoz. Cigányzenétől hangos az egész XIX. század, különösen a reformkor. Széchenyi elgon-

dolkodik Bihari Jánosnak, a kor híres cigányprímásának sikerein, Berzsenyi lelkesedik. De az igazi rajongó Liszt Ferenc: francia nyelvű könyve (Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie 1859) csupa elragadtatás, csodálat — és tévedés. Pár évvel a századforduló után végérvényesen kiderül Liszt tévedése. Bartók és Kodály elindult...

Szabolcsi Bence így ír a korszakról:

„Mindez csak mámor, vagy álomkép — írta Széchenyi István 1820-ban. Mámor és álomkép azonban sok mindent megmutatnak számunkra az élet valóságából is: megmutatják érzelmeink szépségét, vágyaink szárnyalását. A romantikus magyarság mámorra és álmai kétségtelenül benne virulnak a XIX. század magyar zenéjében; de amikor eljött az ideje, hogy egy újabb főúttára visszatérő (kiemelés a szövegben) magyarság a mámorral többé nem érte be, s álmainak — nem: létének — mélyebb értelmét kezdte keresni: abban az órában a romantikus világnak el kellett süllyednie...” (A XIX. század magyar romantikus zenéje, 1951.)

Tudjuk: a romantikus világgal nem süllyedt el a cigányzene. A korábbi illúzióktól megszabadulva egyértelműen szórakoztató zenévé vált.

A maga nemében páratlan zene és az bizonyos, hogy a világ szórakoztató ipara csak ezen a tájon foglalkoztat cigányzenekarokat. (Cigány származású muzsikusz természetesen mindenütt található Európában, de amit cigányzenekaron értünk: közép-európai, elsősorban magyar specialitás.)

Azt is megkockáztatom, hogy szórakoztató zenészként jobbak a mellettük fellépő, divat szülte zenekaroknál. A legtöbb cigányzenész „kapásból” harmonizálja a repertoárjába tartozó darabokat. Ha a primás asztalozik (amikor a vendég nótarendeléseit helyben, az asztal mellett teljesíti), a zenekar tagjai tudják, hogy az akkordból mi a részük.

— Még akkor is, ha a vendég valamilyen „lehetetlen” hangnemben, mondjuk fisz-mollban énekel?

— Kérem, a hangnem mindegy — feleli K. Andor, primás.

— Ismerik a kottát?

— Valamennyien jártunk zeneiskolába hosszabb-rövidebb ideig. Valaha nem számított a kotta, mégis olyan primások születtek, hogy még komoly zeneértő emberek is megcsodálták. Lehet valaki jó kottista, kérem szépen, de nem biztos, hogy jó zenész. A zenéhez szív kell, érzés, és kérem, ez a legtöbb cigány származású muzikusban megtalálható.

— Jó megélhetést biztosít ez a foglalkozás?

— Sokan tartanak bennünket jól kereső embernek, mert néha néha látják, hogy a vendég ötszázast dobogtat előttünk. Egyre ritkább az ilyen vendég, kevés a roda, nem kell már a cigányzene. Nézzem csak körül itt a városban. Korábban öt-hat cigányzenekar muzsikált, most csak kettő van. A fiataloknak diszkó kell, meg a gitárzene. Ilyen világ még nem volt: három-négy gádzsó gyerek összeáll és valamit pótyogtatnak a gitárjaikkal. Hát kérem, egyszer elmentem az egyik kultúrházba, hogy közelebről is megvizsgáljam, miféle zenére tódulnak a fiatalok. Tudja, nekem elég volt belőle tíz perc. Állandóan C-dúr, a-moll, F-dúr, G-szeptim — és micsoda hangerővel! Külföldön igen, ott megbecsülik a cigányzenét. Mehettem volna én is a zenekarommal Svájcba, de az érettségi hiánya miatt nem engedélyezték. Nem azért mondom: az érettségi fontos, vagy a hangszerstudás? Kérem, én azt gyanitom, hogy évtizedek múlva, legalábbis vidéken, nem lesznek cigányzenekarok. A jazz (sic!) kell most, az a divatos. Az unokám dobos akar lenni, tizenhárom éves...

A zeneiskola klarinéttanára készséggel nyilatkozik, de lelkemre köti, hogy a nevét ne írjam ki. Kérését nem indokolja meg.

— Nem szeretem a cigányzenét, kifejezetten idegesít. A művészi zenéhez semmi köze nincs, hiába akarja bizonygatni némely zenetudós. Művelőinek leg többje szánalmasan félművelt. Csak a technika érdekli őket; hogy milyen „gyorsan” lehet egy csárdást, vagy bármit eljátszani. Képtelenek a zene mélyére jutni; nem a mű érdekli őket, hanem a közönségre gyakorolt hatása. Számukra a zene csak zene, semmi más, fogalmuk sincs arról, hogy a zenének mondandója is van. A virtuozitást persze kell, de önmagában kevés. Látszólag a legjobb tanítványok, hihetetlenül gyorsan fejlődnek — de csak egy bizonyos pontig. Azután megúnják az iskolás stúdiókat, nem értik célját, nem gyakorolnak, helyette holmi slágereket tanulnak be, olcsó sikereket aratva szórakoztató zenész családtagjaik előtt. Volt olyan tanítványom, aki képtelen volt megtanulni egy nevetségesen egyszerű darabot, ugyanakkor bármilyen hangnemben képes volt variációzni —, roma variációra gondolok, csárdás témára. Újabbban a jazz vonzza őket. Jellegzetes dolog: a jazzhez sem kell komoly elmélyülés (?), tehát szívesen csinálják.

— De hát a jazz...

— Tudom, mit akar mondani! Hogy a jazz — művészet. Egy fenét az, csak divat, mert fölújítják. Igaza van annak a német filozófusnak, a neve most nem jut az eszembe...

— Adorno.

— ..igen, Adornonak, hogy a jazzimprovizáció linkelés. Éppen a romáknak való; azt nem tagadom, hogy ők fölöttébb ügyesen tudnak linkelni...

— Pege Aladár nevét ismeri?

— Hogyne ismerném. Kitűnő bőgős, nagy művész, de mikor jazzt játszik, számomra elviselhetetlen. Most a Zeneművészetin tanít, nem értem, miért játszik jazzt?

Részletek a székesfehérvári jazzklub által rendezett „Zenés interjú Pege Aladárral” című műsorából (— magnetofonról leírt szöveg némi stílári módosítással; a beszélgetést e sorok írója vezette):

— „Sohasem szégyelltem »vendéglátós« múltamat. Mint jazzmuzsikusként, határozottan a hasznomra vált. Óriási rutint lehet szerezni; alkalmazkodást, periódusérzéklet talán másutt nem is lehet elsajátítani. Éjszaka szórakoztató zenét játszottam, nappal pedig tanultam a klasszikus anyagot. Mi mást tehettem volna?”

— „... nagy tapsok, gratulációk, meghívás Amerikába, remélem, egyszer még eljutok, másnap azután ismét a »Vig matróz«. Most már nem muzsikálok »kocsmában«, van néhány tanítványom a főiskolán, meg az együttesemmel koncertezek jazzklubokban. A jazz nagy lehetőség a szólóistáknak; a modern jazzben a bőgő már nem csak kísér...”

— Nézze, húsz-huszonöt évvel ezelőtt csak mi, presszózenekarok játszottunk valamit a jazzmuzsikáról. Ne értsen félre: nem játszottunk jazzt, csak próbálkoztunk vele. Hol volt akkor még jazztanár, hol voltak még a jazzklubok! Még magát a szót — jazz — is rosszul használta mindenki. Az idősebb romák a mai napig minden olyan együttest, ami eltér a hagyományos cigányzenekartól, amiben dob, bőgő, zongora stb. van, jazznek neveznek. Történt azért fejlődés; a fiatalok ma már tudják, hogy a jazz pódiumigényű és -rangú zene; nem kell nekik megmagyarázni, hogy kicsoda Oscar Peterson, vagy éppen Dizzy Gillespie. Érdekes módon, azzal hogy nálunk is elismerésre talált a jazz, a presszózenekarok rangja valahogy lejjebb csúszott. Tudja, abban a korban, amikor a jazzről olyan „definíciók” voltak forgalomban, hogy a jazz a burzsoá polgár élvhajász szórakoztató zenéje... Nevetséges, ugye? Nos, akkor egy zongorista majdnem művésznek számított, ha eljátszott valamit Errol Garnertől, vagy Ellingtontól. Mondhatnám azt is, hogy a zongoristát azon mérték: ismeri-e a jazzmuzsikusként által játszott témákat? Bizonyos értelemben ez ma is él, de jóval kisebb mértékben; ma is jazzel illik bemutatni a képességeket. Igényes vendég, aki tudja, hogy mi a jazz, úgysem kér tőlünk ilyesmit, valójában jogosan, mert mi

nem vagyunk jazzmuzsikuskok. Tudunk valamit a swingkorszakról, néha képesek vagyunk „megrázni”, improvizálni egy-egy jobb témát, de a művészettől távol vagyunk. Azért az igaz, hogy nálunk majdnem minden jazzmuzsikusk volt egy ideig „vendéglátós” korábbi rangunkat talán nekik köszönhetjük. Abban is biztos vagyunk, hogy jó néhány jobb sorsra érdemes zongoristát talál füstös bárókban, ha körülnéz. Rendkívül tehetséges embereknek tartom őket, mégis kevesen válnak művésszé. Az akaraterejükben van a hiba. Gyakran a csóróságuk okán kénytelenek egészen fiatalon vendéglátózni. A művészi ambícióknak pedig hamar befellegzik, ha az ember nem vigyáz. Az itálra gondolok, de a zenére is. Végeredményben primitív zene ez. Hármashangzatokon alapuló dallamosság, harmóniai közhelyek, kár is folytatni. Ha kívánja, játszom önnek egy Shearing-számot... vagy itt a konyakom. Igya meg az egészségemre, nem kamu, igazi jótéle konyak...

Sárközi Gábor

Ifjúsági zene — szórakoztató zene

„Ahogyan egy nemzedék magát látni akarja, s ahogyan nem akarja, de amilyen mégis a valóságban, elválaszthatatlanul ott van a műben, melyet önmaga tükörképeként akarva-akaratlanul létrehoz.” (Szabolcsi Benke)

A hatvanas évek és jelen évtizedünk ifjúságának populáris zenéjét ritkán nevezik szórakoztató muzsikának, még kevésbé könnyűzenének, vagy tánczenének. Helyettük inkább a beat, pop, rock kifejezések használatosak, melyeket a legújabb kori populáris zenetörténet összefoglaló héven ifjúsági zeneként tart számon. Úgy hiszem, az ifjúsági zene elnevezés nem egy új fogalmat teremtő agy születése, hanem a különféle populáris zenei irányzatokat összekötő egyetlen közös nevező — a korosztály-specifikum — megkerülhetetlen hangsúlyozása, ami azt jelenti, hogy ez a zenefajta az ifjúság és kizárólag az övé.

Az elmúlt másfél évtized ifjúsági zenéjét — amely kezdetben beat, majd pop néven volt ismert — több nézőpontból kísértem figyelemmel. Része voltam a kornak, mint koncertlátogató tizenéves, aztán főiskolai ifjúsági klubvezető, majd népművelő — és mindvégig zenész. Viszonyulásom sokféleségében közös volt az álláspont: kedveltem ezt a zenét és kulturális életünk értékrendjében igyekeztem megfelelően elhelyezni. Ott voltam a viharos koncertek decibeldús arénáiban, a beat keltette hangörvény által sugallt együvértartozásban. A klubzenélés mikrovilága, a zenekar és a köréje csoportosult drukkertábor érzelmi és szellemi közössége, az együtlétek voltak zenészerám legbensőségesebb pillanatai. Mindvégig vonzaskörében éltem, részese-átélője voltam változásainak, sikereinek és tévútjainak. Magával ragadott minden korábbi zenei divatjelenséget felülmúló tömegbefolyása, kohéziós ereje. Próbáltam (és ma is igyekszem) megismerni azt, aminek résztvevője voltam, s megpróbálok eljutni a fölszippantott jelenségek élményszintjétől a mélységekhez, e zenei jelenség lényegéhez. Személyes tapasztalataim birtokában állíthatom, hogy egy nemzedék hite, illúziója volt a beat; szorongásaink, vágyaink, örömeink ihlette önkifejezési-önmegvalósítási tér és lehetőség.

Nem a beérkezettekkel, a populáris zene kiválasztottjaival, a profililág sztárjaival kívánok foglalkozni (ez a terület közismert, sőt jelentőségéhez képest jóval nagyobb publicitást kapott; legalábbis, ami a méltató, sztároló írárok nagy számát illeti — természetesen itt is hiánycikk az elemző szándékú, értő kritika), hanem az ifjúsági zene műkedvelő, öntevékeny mozgalmáról, az amatőr együttesek helyzetéről és lehetőségéről szeretnék néhány szót ejteni. Arról a létszámában még mindig számottevő amatőr táborról, amellyel jelentőségéhez képest sokkal kevesebbet foglalkozunk, s amelyet kedvezőtlenül érintett a művelődéspolitikai túró-mérséklő gyakorlat, s ennek következtében a közművelődés perifériájára szorult.

Az elmúlt évtizedbeli populáris zene robbanása — az ún. beatnemzedéket „ölelte” fel. Szinte a teljes tizenéves generáció vallotta magának. Öszinte szenvedélyű, parttalan öntevékeny mozgalom bontakozott ki, amely tetőpontján közel négyezer zenekart, mintegy húsz-ezer zenélő fiatalot képviselt — nem beszélve a több száz ezres létszámú pártoló, rajongó közönségről. Öntevékeny volt ez a mozgalom az együttzenélés módjában, a zenészerszámok elkészítésében egyaránt. A beat jelentette a zenét, az önálló kultúrát — többeknek az életformát, a teljességet és az egyetlen befogadott zenei-kulturális terméket. A beatzenében — ellentétben a későbbi popzenei irányzatokkal — még nem különül el élesen az amatőr és a profi vonal. A hivatásosok életformájukban is megőrizték a természetes „közénpártotartozás” tudatát. Ekkor még a klubkoncertek, a klubzenélés formái, az állandó közönséghez-közösséghez kötődés igénye (sőt, létfeltétele) voltak az együtteseknek. A zenekarok és rajongóik közötti közvetlen kontaktust akkor még nem tette áttételessé a szórakoztatóipar.

Kényszerpályán

A beatzenét, különböző irányzatai ellenére, viszonylagos homogenitás jellemezte, akárcsak az e zérét kedvelők taborát. A beat terjedése nagyjából 1969-re tehető. Ez az évszám jelzi ugyanakkor a zenében és a közönségben egyaránt megindult polarizálódást, rétegződést. A beatben együtt volt jelen a koncert és a kifejezetten szórakozási jellegű tánc igénye. Az új irányzatok viszont sejtetni engedték a két funkció különválását. A beatzene jó ideig magában hordta azt a lehetőséget, hogy az autonóm és szórakoztató művészet határmezsgyéjén bármelyik irányba fordulhat. Ma már világosan látszik, hogy a beat nagyjából integrálódott a szórakoztató zenében, de a műfaji polarizáció a két zenefajta közötti hid-jelleget továbbra is megőrizte.

A hetvenes évek irányzatai sokfélék, de két egymással szemben álló stílusirányzat határozottan körvonalazható: a koncertre szánt rock és az alapvetően táncigényt szolgáló pop, melynek legpregnánsabb megnyilvánulása a disco. A korábbi pol-beat, folk-beat irányzatok is újra felbukkantak — tartalmi és formai átalakuláson átmenve. A dzsessz és a rock zenefajták találkozásának következménye az a fúzió, aminek lényege egy zeneileg igényesebb, improvizatív jellegű irányzat, mely a rock formai-ritmikai keretére épít, ezáltal annak popularitását biztosítja. Ezt az utat dzsessz-rocknak nevezzük és több együttes a rock, illetve a dzsessz irányából közelítve alakítja, keresi az új hangot, a feltételezett progresszív utat.

Az eddigiekből is kiszűrhető, hogy az amatőr populáris zene területe nem mentes ellentmondásoktól. De nem ejtettünk még szót arról, hogy rendkívül eszköz- és pénzigényes vállalkozás, melyet megfelelő állami mecenatúra híján többnyire saját beruházásokkal oldanak meg a zenekarok. Ennek nyilván előfeltétele a bevétel rendezvények növelése, a jelentős anyagi ellenszolgáltatás fejében történő zenélés. Tehát olyan slágerzene játszása, ami szélesebb közönségigényt elégít ki, és ezzel együtt bevételt biztosít. Ez a kényszerű kompromisszum nagyon sok esetben el is mossa a tisztá amatőr és profi zenélés határait, s ezt a körülményt érdemes lenne következményeivel együtt átgondolni.

Eredmény, de mégis további gondok hordozója az amatőr ifjúsági zenei mozgalom kialakult bemutató rendszere, az évenként megrendezésre kerülő POP-DZSESSZ-ROCK napok. Salgótarján adott először otthon az amatőr dzsessz- és tánczenekarok, valamint szólóisták találkozójának. Az ennek okán a hazai beatkultúra fellegváráként ismert Salgótarján, 1972-től nem vállalta a fesztivál rendezését. (Ennek mögöttes oka valószínűleg az a téves következtetés lehetett, hogy a beatzenében jelentkező polarizáló-integráló tendenciák az amatőr mozgalom válságát, kifulladását eredményezik.) 1975-től újra megrendezik az országos találkozót, Orosháza majd Győr lett a házigazda. A jelenlegi bemutatórendszer helyszíne a megyei válogatót követően Orosháza, Tamási és Budapest (területi döntők Kelet-Magyarország, Nyugat-Magyarország és a főváros részére), majd ezt követően Győrben találkoznak a legjobb amatőrök. A bemutatókhoz kapcsolódva Nyíregyházán nyaranta rockzenei tábor szerveztek, ahol a területi döntők leghatékosabb fiataljai részére intenzív képző és igényesebb zenélésre ösztönző felkészítést biztosítottak.

Ha a láncolatban új van, az a megyei irányító, koordináló és módszertani munka teljes, vagy részleges hiánya. Azon a szemléleten, hogy az együttesek a művelődési házaknak csupán bevételi forrásai, már régen túl kellett volna jutni — közművelődési integrálásuk, orientálásuk feltétele, hogy a megyei módszertani központokban működtetni kellene olyan műhelyt, vagy stúdiót, amely bemutató fóruma, továbbképzési bázisa lehetne az amatőr zenekaroknak. A stúdió-, vagy műhelymunka lényege ezenkívül még abban rejlene, hogy az együttesekkel szemben meg lehetne fogalmazni azt az orientáló szándékú igényt, hogy hangolják össze a zenekarok munkáját és a közművelődési intézmények funkciójából eredő tevékenységet.

A hiányosságok annál inkább szembeötlőek, mivel a populáris zene jelenléte ifjúságunk életében még mindig jelentős szerepet tölt be. Differenciálódása ellenére jó ideig valószínűleg megőrzi jellegadó sajátosságát: az ifjúsági rétegekkel való közvetlen kontaktusát. Éppen ezért az ifjúsági zene különféle irányzatait tápláló, frissítő és mozgásban tartó amatőr mozgalom támogatásának, erősítésének újbóli átgondolása mellett újfajta mecenálási gyakorlat alkalmazása lenne indokolt. Mivel olyan zenefajtaról van szó, amely az ifjúság tömegeit érinti, érdeklődését, ízlését, magatartását befolyásolja — helyenként meghatározza — a KISZ-nek, mint az ifjúság érdekvédelmi képviselőjének elvi irányítása elengedhetetlen feltétel kellene, hogy legyen. A művelődéspolitikánkban eddig alkalmazott túró-mérsékítő gyakorlat helyett a differenciált támogatás gyakorlatát lenne kívánatos megvalósítani: ennek egyik feltétele a szelektálást szakértelemmel elvégző, orientálni képes kritika. Az ifjúsági populáris muzsika törvényeit, természetrajzát ismerő és értő, elemző szándékú szakírókra és a műfaj természetét reprezentáló sajtóorgánumra is szükség lenne. Olyan értékorientációt képviselő kritikának a megalapozására kellene tehát törekedni, amely a zenefajta lényegi tulajdonságainak elemzésén túl azt a társadalmi közeget is vizsgálja, amelyben az ifjúsági zenefajták befogadókra találnak.

Toth Csaba

— Méghogy közművelődés!? — fakad ki a tanácselnök. — Nálunk a faluban alig történik valami, mégis tíz oldalon terjeszti elő a kultúrház-igazgatónk az „eredményeket”. Az égvilágon mindent öszszeszed, ami csak közművelődéssel gyanúsítható. Pedig tíz évvel ezelőtt se volt sokkal kevesebb, mint most és jó ideig könyvtárba, művelődési házba, moziba jöszerevel csak néhány fiatal jár; az új presszónk fél év alatt „beleltározta” a régi kocsmá törzsvendégeit, megtartjuk a társadalmi, politikai ünnepeket, van néhány TIT-előadás, meg tsz-közgyűlés. Van még egy focicsapatunk, és ezzel kész... vagyis hát meg a tv...

A tanácselnök által felsorolt művelődési intézmények bizony nem sok választásra adnak lehetőséget a b.-i lakosoknak. S beszélgetésünk során kiderül, hogy alkalmasint még ez a kevés is soknak bizonyul, mert igen csekély az érdeklődés. A művelődési otthon kívül-belül elavult, művelődő közösségek gyakorlatilag nincsenek és az egyéni aktivitásban sem bővelkednek. Végül az elnök keserű megjegyzése: Viszont megtermeljük a tízoldalas jelentéseket, és tervezgetünk...

Tény, hogy az elmondottaknál országos viszonylatban sem jobb a helyzet. Mert végül is mi jellemzi általában a községek művelődési helyzetét? Mindenekelőtt a művelődési otthonokban folyó tevékenység, hiszen legtöbb esetben itt kap helyet a könyvtár és a mozi is. Gyakorlatilag tehát egy objektumban koncentrálódva jelenik meg a község kulturális élete (a tömegkommunikációs eszközökkel most nem számolunk), itt kerülhetne az egyén közvetlen kapcsolatba a kultúrának bizonyos részeivel, itt kellene megvalósulnia az egyéni és közösségi művelődés hön öhajtott egységének. Ez az objektum hivatott a helyi — Vitányi Iván kifejezésével élve — kulturális agóra szerepének betöltésére, pontosabban a helyi közművelődési igények kielégítésére és fejlesztésére. Amennyiben körzeti központról van szó, ezek a feladatok elvileg kiegészülnek a társközségek kulturális életének szervezésével és irányításával is, s ezzel nemcsak a helyi munka megy nehezen, de a társközségekre sem marad energia. Ennek oka pedig nem pusztán az elsősorban az, hogy elégtelenül dolgoznak a helyi közművelődési szakemberek: óriási szerepet játszanak a primitív működési feltételek, a szűkös anyagi lehetőségek, a főfoglalkozású népművelők kis száma és a szakképzettség hiánya is. Sűrűn fellelhetők a merev hagyományos módszerek, amelyeket nem ritkán elkoptatott sémák ismételtetése jellemez. Mintha közművelődésünk kényszerpályán mozogna, előre betáplált programmal, s mintha ez a program nem tudna alkalmazkodni a közben megjelenő hatásokhoz és igényekhez. Vagyis: mintha képtelenek lennénk azt a pálya- és programmódosítást végrehajtani, amire valójában már láthatóan szükség van. Tetézi a nehézségeket, hogy a művelődési otthon legfeljebb felületesen ismeri (ismerheti) községe és körzete lakóinak valós igényeit. S mivel csak esetlegesen, illetve véletlen egyezés alapján tervez erre a valós igényre, hát az emberek maguk is csak esetlegesen látogatják az intézményt.

A művelődési otthon számára tulajdonképpen ma szélsőségesen kétfajta embertípus létezik: művelődő és nem művelődő, igényes és igénytelen, aktív és passzív. Mindez pedig azon az alapon, hogy járnak-e a művelődési otthon rendezvényeire vagy sem.

M.-ben alig néhány fővel laknak többen, mint amennyi a megye falvainak átlaglakossága (pontosan 1340-en). Meglehetősen szegény település volt a felszabadulás előtt — sokan eljártak cselédeskedni, sokan voltak summások. Népművészeti hagyományokkal nem, művelődési hagyományokkal pedig alig rendelkezik. Az utóbbiak is már csak az idősebbek emlékezetében élnek. Voltaképpen adottságai csak abban különböznek a hasonló községektől, hogy a kisüzemek telepítése során szerencséje volt, így valamivel kevesebb az eljárók száma. De csak M.-ből. A társközségek már ebben sem különböznek (M. ugyanis körzeti központ, elismerten jól működő, körzeti munkát is végző intézménnyel). Ez utóbbi igazgatója mondja a művelődési ház munkájáról: „M.-n a művelődési lehetőségek kilencven százalékát gyakorlatilag a művelődési ház biztosítja. Még akkor is, ha nem az intézmény a közvetlen rendező. A felmőttoktatással kezdve: 1978 volt az első év, amikor nem indult vizsgára előkészítő tanfolyam: felméréseink alapján ugyanis a körzetből mindössze tizenkét emberről lehetett volna szó, de őket sem tudtuk a részvételre rábeszélni. Széles körű ismeretterjesztő munkát végzünk, évi 100—120 előadást, sorozatokat, alkalmi előadásokat szervezünk. Gyakran segítünk ebben a helyi értelmiségiek, de hívunk más vidékekről is előadókat. Általában gondosan választjuk ki az előadók személyét — és közösen a témákat, mert például az ifjúsági klub tagjai az unalmas előadást egyszerűen otthagyják és bizony jogosan teszik ezt. Szervezünk időnként közhasznú tanfolyamokat is: a szabóvarróra mindig van jelentkező. Itt a körzeti központban tizenkét kiscsoport, szakkör, klub működik, a társközségek intézményeiben is átlag három-négy. Néhányukat más intézménnyel, például a könyvtárral vagy gazdasági egységgel közösen működtetjük. Ezen kívül rendszeresen rendezünk, szervezünk kiállításokat, filmklub-sorozatot, műsorokat.

Az intézmény körzeti munkájának két fő területe van. Rendezünk körzeti programokat és körzeti csoportokat működtetünk: a cso-

(Folytatás a 21. oldalon)

Csanády János

Emlékezés egy régi utazásra

Milyen fontos volt az az utazás
kalandosan a busz méhébe bújva —
míg megejtett az őszi köd-varázs
már Nógrád dombjai között

gurulva:

az ismertből az ismeretlen
idő-tenger felé evezni,
s salgótarjáni esti füstben
város tenyerén megérkezni. —
Milyen kalandos volt az az út,
pedig csak a sors vetett kockát,
s hogy a kocka hatosra fordult,
tán csak a város dzsinnjei tudták;
fogadásunkra megjelentek
esti ezüst köpenyben,
és a szobor körül lebegtek
áttetszően és könnyen —
ifjú jövőnk, forró szerelmünk,
szellem-kezük áldása rajta,
ma sem hagy érintetlenül
a ködös alkony varázslatja;
hiszen, ha csak vándor-diákok
lettünk volna, de nem, mi nem
akartunk kevesebbet akkor:
meghódítani az egész világot!

Emlékezés egy gyerekkori ősze

Nyomom is elenyész a levegőben...

A nyár pallosa eltörött —
szénakazlak áznak az őszben,
s elenyésznek majd, mint a köd;
ázott szalmakazlak busa
csendjét hallgatom, mint a halk,
szürke tollal csivegő verebek,
az ázott kazlakról víz csepeg,
meztelen akácfa hullatják
fekete mag-tokjaikat;
a szérűskert az őszben alszik,
pedig csak délután; a háztetők
kéményeiből nedves füst pereg,
mindjárt szét is terül, nem száll
magasba, lenn bolyong
a nyirkos ól-tetők felett.

Bolyong, mint az örökkévalóság
gondja bolyong gyerek szívemben:

ezek

a szárnyasok, a malacok, a verebek,
a nedves földből kibúvó giliszták
is jöttek valahonnan, s igyekeznek
a csillag anyaméhből, a tojások
világrejtő burkából kibújni
a kotlás idején, nemzések, elletések
évszakain — s átvészelné az őszi
szalmakazlak esőtől csepegő,
busa csendjét, mikor a gondolat
önmagát termi meg: nyílik ajka,
s nyarat csókol egy szép tavaszba.

Emlékezés egy hajdani vadászatra

Megtöltve az ősz puskái,
vadászat dörög,
én vagyok a hajtó, a vad
szemem láttára höntörög,
futnak tapsifüles nyulak,
sörét-bukfencet hánynak,
odarohanok, bekötözném,
s csak nézem véres torkukat;
mezők királynője, fácán
szeli a fényes levegőt,
a puskák az égre lőnek,
s már köröz le a fejbe-lőtt,
odarohanok, bekötözném
sebeiket, de sürgetnek,
kapd föl, hozd, rúdra akasszad,
a felhő vércseppet ereszt,
permetez vér-eső, permetez

a vadak könnye, én vagyok,
az egész határ én vagyok,
az én bordám közt nyöszörögnek
azok az oldalba-lőtt vaddisznók.

Ritmusban

Vitázott bennem múlt a jövő,
s én csak ettem a kenyeret,
mint aki a kettő között
csupán rágásra született,
majd aztán, mint ki fuldokol,
s egymásba-érő szüretnek
során túl sok szőlőt evett;
gyomrában horrá forrt a must,
múlt és jövő közt berúgott,
és kering? dervisként, s dalol
ritmusban összekeveredve:
múlt, jelen, jövő a szívembe.

Bársonyos lesz az éj, Fitzgerald úr!

— Jó reggelt, Fitzgerald úr — dűnyögte János, amikor meghal-
lotta a mocorgást jobbra, a szőnyegen.

Fitzgerald rövidkét káromkodva ellökte feje alól a fehé tudja
„hugyan” odakerült, enyhén szagos bakancsait.

János is felemelte a fejét. Szétnézett: Hmm. Gyopár már me-
gint nincs. Még az este elmehetett Zeldával együtt. Persze! Biztos
Zeldával ment, annak olyan menős a vére, az isten verje meg még
a fajtáját is!

— Nem lesz ám jó, Fitzgerald úr — nézett rá fenyegetőn —
ha Zeldája Gyopárt is magával csalja az éjszakai kiruccanásaira!

— Csalja? Ugyan! Kata keresi a táncot... — elmosolyodott. —
Ha jól emlékszem, van egy ilyen közmondásuk.

— Könnyű Katát táncba vinni, így hangzik pontosan — okosi-
totta János megenyhülve.

— Oké. Legyen így. Maga tudja, maga magyar.

— Ja. Magyar vagyok. Nagymagyar, vadmagyar.

— Hmm — nézett rá Fitzgerald. Nem tudta, mit jelent, nem
kereste, legyen így ez is. Aztán eszébe jutott: — Az is közmondás,
hogy adjuk el a lovat Sárísápnak? —

— Nem. Fitzgerald úr. Az nem közmondás, csak mondás.

— Vissza kellene vinni az üveget.

— Szombaton hol váltaná vissza, barátom. Van még pénz!

— Merre, Fitzgerald úr? Merre van az a pénz, hadd keressem!

— Hát csak keresse — vigyorgott a férfi. — Majd mondom, hogy
hideg, meleg.

— Vissza még egy percre, János. Maga magyar, ugye?

— Magyar vagyok. Írva vagyon a személyes igazolványomban, az
anyakönyvi kivonatomban is bizonyíték.

— Milyen magyar maga?

— Milyen — pillantott kettőt János. — Hogyhogy milyen? Sző-
ke! — Őrült, hogy megtalálta a megoldást. — Van barna, fekete, né-
hány albinó: piros szem, fehér szőr.

— Nem vicc ez, János. Fordítsa komolyra!

— Fordíts! — vicsgorgott János. — Fordulj, nyergelj! — nyek-
kentette még mögé, hogy biztos lehessen benne, végre elintézte a
magyarságát.

— Vegyen már komolyan valamit, János! Nem lehet így átél-
ni egy életet, vagy akár egy napot!

— Ej, de beszorult a komolyság, Fitzgerald úr! Mit keres? Nincs
félnotás a környéken. Hacsak Tafik-Rafikot nem nevezi annak. De
hát ő egy westernhős.

Lerúgta a takarót, felült. Megnézte Fitzgeraldot, kitört belőle a
röhögés. Rekedt, kemény, sértő röhögés:

— Hát, mit akar maga?! Hiszen nem lát még! Olyan másnapos,
hogy itt hal meg rögtön. És egyébként is — tette hozzá bizalmas orr-
ferdítéssel: — maga nem átlagember, hagyjon fel tehát az átlagem-
berre jellemző formulákkal. És, ha lehet, húzza fel a gatyáját...

— Én csak annyit szerettem volna tudni, barátom — morogta
Fitzgerald az orra alatt, még nem találta meg napközi hangját, tar-
tását. — Mit tesz azért, hogy az legyen, ami...

— Hol lehetnek az asszonyok, János?

— Ezt biza, jó lenne tudni.

— Gyopár nem mondott magának semmit?

— Egy kukkot se. Mire hazaértem, ő elutazott.

— Korábban se mondott semmit?

— Magáról valami keveset. De nem hízelgőt!

— Hogyhogy?

— Nem állhatja magát. Nem ellensége ő a vendégeimnek, ha
hímneműek, és ha nem hányják körbe a falat, sőt hajnalban, ha a
beszélgetés hosszúra nyúlik, még kávé, teát is főz, bundáskenyeret
süt...

— Csak?

— Csak ne rúgjanak be, ne akarják barátjuk asszonyát a má-
sik szobába vinni, ne politizáljanak ökörrül.

— Hát ez nem nagy kívánság.

— Pont maga mondja.

— Tudja, hogy kifogyott az olaj?

— Persze.

— És?

— Takarózzon be, Fitzgerald úr! Még csontjába markol az isi-
ász. Aztán később elmegyünk egy kocsmába. Jó meleg kocsmába.

— Szerintem várjunk még. Hátha megjönnek, csinálnak reggelit,
tán még kávé is főznek.

— Nem hiszem. Se gáz, se kávé két hete.

— Igazán?

— Igazán, Fitzgerald úr! Egészségére!

— Egészségére, János. Hát ezt meg hogy mentette meg tegnap-
ról? Ahggr... Jó erős. Házi?

— Lujótól, hitelbe.

— Mi lenne, ha elsétálna gázért?

— Gáz...

— Igen vicces kedvében van, János!

— Rettenetesen tréfás ember vagyok, Fitzgerald úr. Kérdezze
csak meg Gyopárt, ő példákat is sorol. Reng a ház a hahotától, ha
hahotázunk. Elhiszi?

— Ej, János. Elhiszem.

— Bizony, bizony, amikor hahotázunk, istenem... — nem gon-
dolta végig, ami eszébe jutott. Az ablakhoz ugrott, alaposan megnéz-
te a Horát, s a dombról egyenesen érkező utat. Űres. Visszafordult:

— Egészségére, Fitzgerald úr! Ahggr... Jó erős, Lujótól.

— Azért szerencse, hogy az a Lujó végtelenségig hitelez, nem?

— Nagy szerencse. De nem bánám, ha előszedné a Nagy Gatsby-
féle pénzecskejét. Azt mondják, Cholnokynak is volt egy ilyen ígér-
getős barátja, aztán amikor kiitta mindenéből, még az adósságaiból is...

— Ne mondja tovább!

— Ébren van már?

— Ne türelmetlenkedjen, barátom! Hisz' maga még olyan fiatal!
— mély pátosszal mondta, s olyan lágy kézmozdulattal, mint a kez-
dő drámai színész. Kár, hogy bő alsónadrágja elrontotta az egé-
szet. Amikor maga is rádöbrent, gyorsan öltözni kezdett.

— Mindennek eljön az ideje —, tette hozzá oldalazva.

— Ez sokat ért. Mint egy tányér fasírozott, ami nincs!

— Megsózta, János?

— Jól megsózta.

—

— Fitzgerald úr!

— Mi van, János! Mondja ki, ami a szívét nyomja!

— Egyre inkább úgy érzem, baj van.

— Ugyan, mi baj lehetne? Talán nem érkezik meg időben a
táppénze?

— Ez a kisebbik.

— Lehet nagyobb?

— Van nagyobb. Gyopár nem fog visszajönni.

— Butaság, János!

— Lehet. Én akkor is ezt érzem.

— Ha mondom, hogy butaság, akkor az is. Egy nő nem megy
el csak úgy. Ahhoz túl sokat nyomorogtak együtt, hogy a lábadozás
elején elmenjen. Ha mégis megteszi, akkor komoly okának kell len-
nie. Egy kurva nem az. Egy kurvát kihevernek az asszonyok. De,
ha nem heverné ki, akkor is visszajön, hogy bosszút álljon magán.

Hogy legyőzze! Mondjuk: szeme láttára megcsalni. Eltiltani az író-
gép mellől. Elszeretni Marcot, hogy ne adjon pusztit magának, helyet-
te azt mondja: Szemét apa! Megíratni azt a bulit, mondjuk a nőt,
ötször és mind az ötször széttépni. Az asszonyok ilyen bosszút ter-
veznek. Asszony csak ilyen bosszúra képes.

— Szóval: visszajön.

— Biztos.

— **Maga nem ideges Zeldá miatt?**

— Nem. Zeldát az tartja életben, hogy rángathat, mint egy
drótos tót.

— Ha ezek ketten összeszövetkeztek, megtértére Gyopárból is
drótos tót lesz.

— Lehet. De azért még nem kell savanyújósáknak lennie. Még
el sem indult.

— Nem akar beütni, János?

— Dehogynem.

— Ja, persze. Nincs olaj. Elmegyek, János. Csak este jövök meg.
Csinálhatna addig valamit. De egymaga! Mesterek nélkül! Aztán,
megbeszéljük.

Belebújt a bakancsba, körbetekerte nyakán a hosszú sálát, föl
a magas gallért. Finom ujjáival igazgatott magán, végighúzta sercegő
borostáját. (János lába előtt térdelpelel fűzte bakancsait, mielőtt
megkötötte megkérdezte: Nem szoros, Fitzgerald úr? Nem, János.
Nem.)

— Témát is adok — mondta az ajtóból. — Írja meg azt, hogy
egyszer csak megjelenik Gyopár fent a Horán, mellette fut a gyerek.

Írja egyes szám első személyben.

— Azt nem szeretem, Fitzgerald úr!

— És akkor mi van, ha nem szereti. Írja úgy, mintha szeretné.
Ha tudná, mi mindent kell még írnia, amihez nem lesz kedve, ki-
dobná a gépet az ablakon. Igyon hozzá. Úgy könnyebb. Én is úgy
csináltam valamikor. Egyébként hasznos. Nem kell jellemeznie az
alakokat, elég, ha beszélteti őket.

— Maga is ritkán írt így...

— Az más. Én tudok bemutatni, maga nem!

— Mekkora jelentősége legyen a gyerekeknek a visszatérésben?

— Magára bízom.

— A házasság öt évének?

— Magára bízom.

— Az alkoholnak?

— Magára bízom!

— A félkonyakoskurváknak?

— Azt is.

— És nekem?

— Ne kérdezzen hülyeségeket. János. Hát én írom azt a mun-
kát, vagy maga? Csinálja úgy, ahogy akarja. Csinálja úgy, írja azt,
amit még nem látott senki.

—

— Jól eltűnt a nagy Fitzgeraldod, kisfiam — mondta Sonáj, be-
lépve az ablakon. Leült egy sámlira, és megpróbálta kipiszkálni kör-
mei alól a hete beszáradt izzókék festéket. A gyufaszál nem bírta. —
Nincs egy jó ollód, kisfiam?

— Van egy szociális ajánlatom. Sonáj! Húzd el a csikot!
— Gondoltam, hogy ezzel fogadsz, kisleány. De tudod jól, hogy itt egyes egyedül én tehetek ajánlatokat. S így még szelíden is fogalmazok. Parancsaim vannak, előjáród vagyok, tróger!

— Dolgom van, Sonáj! Nincs időm rád.
— Nincs idő? Én elrabolom? Meghalok a szégyentől! Itt a placcon meghalok rögtön. És nem pirultál el, nem süllyed el alattad a föld, te disznó! Méghogy Zelda, meg Fitzgerald úr! Mi közöd hozzájuk? Semmi! Az a dolgod, hogy összepakolj és indulj Gyopárért. Meg, hogy dolgozni menj, hogy rendesen befogd a lemezt a gépedbe, figyelmesen fordíts, jól állítsd be a farbejgót, ne kelljen utánanyomni a rossz festékezés miatt. És, hogy mindig több pénzt keress a nálad fiatalabb mestereknél, és elégedetten dolgozz a következő tizenegyedikéig. Most pedig öltözz és nyomás. Előtte ugorj be az orvoshoz, meggyógyultál, holnap dolgozni mész!

— Mert, ha nem? — vigyorgott János, de kicsit zavarban volt, félt, betoppanhat Fitzgerald, ő meg itt vitatkozik ezzel a taplóval, ezzel a földhözragadt, közönséges alakkal.

— Mi az, hogy „mert, ha nem”!
— És ha nem indulok? Hanem kirúglak és géphez ülök, megírom a novellát?

Sonáj elfordult, úgy biggyesztett Jánosra.

— Hogy mi lesz, te kis majom? — mondta félelmetes megvetéssel. — Sejttem. Csütörtök óta, akkor fogyott el az utolsó darab kenyér, néhány kekszet ettél, üres teával, mert ugye, cukor az nincs itthon. Te nem érzed, de nem vagy józan most sem. Látom a szemeden. Te mit gondolsz, mi lesz ennek a végén? Semmi. Úgy is jó. Megiszod a maradék szilvát, van még vagy három deci, és elkészíted a rendelést, megírod, hogy egyszer csak, mint a mesében: Gyopár megjelenik Marccal a hegyen és ballag feléd szerelmes szívvel. Elmagyarázod azoknak, akik netán nem tudják, hogy miképp jön vissza a megcsalt asszony tetű férjéhez, akit egyébként annyiba se néz, mint a lószart az úton, mert azzal legalább fűtenek, ha nincs más. De ne felejtse ki, ha megteszi, bár adná isten, ne tegye! Csak azért teszi, mert tudja, hogy egyedül meghalsz. Nincs még egy emberállat, aki ilyen életképtelen lenne, mint te! Azért jön, mert sajnál. Na, nem téged! Dehogy! Azt az öt évet sajnálja, amit elvesztegetett rád. Én azt javaslom, dögölj meg, mire megérkezik. Jót teszel vele neki,

jót a fiaddal, mert könnyebb lesz találni egy nálad tisztességesebbet, mint téged tisztességre nevelni, jót teszel a világnak, mert egy gatlástalan naplopóval kevesebb tapossa földjét...

— Brrrr, sss, szisziszu — fintorgott János. — Ez maga egy költemény!

— A hegedűművészt ird! Jó alak. Játéka közben kilép a századik szférába és nem talál vissza segítség nélkül. Kész az igazolás! De nehogy azt ird, hogy nem talál ki csak segítséggel!

— Elég lesz, Sonáj, Távozz, kérlek — gyakorlott mozdulattal intette el.

Tafik-Rafik ugratott be az ablakon, fekete lovon, szokásos westernhögnyűjében, fején széles karimájú kalap, oldalán coltok, vert övében történekek. Akár Dean Reed, olyan szép, de mintha részeg lenne.

— Heló, Tafik-Rafik!

— Heló, fiú!

— Rég láttalak! — mondta, míg a jövevény kikötötte a lovát.

— Minek jöttem volna? Itt van a Fitzgerald.

— Igaz. Hoztál valami jót?

— Brrrr, ajhiii! — mutatja kezével, valami csodálatossal érkezett.

— No! Csakugyan?

Sonáj már eltűnt. Nem szenvedhették egymást Tafik-Rafikkal. Lehet, hogy csak beállt a függöny mögé, sárga tömbjét szorítva, ráncos homlokkal figyelve jegyzeteit.

Tafik-Rafik összecsapta sarkantyúit. Szemét lehunyta, arca kismult, mint az illatosan fiatal szűzeké, olasz borostája isteni kék árnyalatot kent Dean Reed-i vonásaira; kezét szétártta, a csillára meredt, így állt egy percig. Aztán röstelkedve lesütötte szemét: Sajnálom, János. Nem megy. Érzem, itt van az ellenség. Érzem a szagát.

— Tessék — nyújtott egy papírzsebkendőt János. — Dugd be az orrod. Kíváncsivá tettél.

Tafik-Rafik megkereste az előbbi pózt. Egy idő után, amikor János már majdnem megfeledkezett róla, felordított:

— Tehozzad kiáltok, Uram, én erősségem; ne vesztegelj az én kiáltásomra; mert netalán ha veszteglédesz, hasonlatos lészek a meghóttakhoz! — a hangja ereje egyre csökkent, s az utolsó szavakat megtántorodva lehelte.

— Püff neki! — vigyorodott el János. Most értette. — Ezt hoztad?

— Ezt. — Már visszanyerte egyensúlyát annyira, hogy akár meg is sértődhetett volna János kérdésén.

— Jókor. Nem tudod, hogy Fitzgerald a vendégem?

— És?!

— Mi az, hogy és?

— És akkor mi van, ha Fitzgerald itt? Megissza a pálinkát.

— Hülye vagy. Végre egy élő korrepetitor.

— Korrektor!

— Legyen korrektor.

— Hol tartasz az írással?

— El se kezdtem még.

— Igyekezhetnél. Még azt hiszi, nem érdekelnek a kikötései.

— Estére készen leszek. Téma a kezomben, a cím is; Sonáj fogal ebben az almában. Mit szólsz?

— Hmm.

— Betűről betűre látom a sztorit, érzem a nyelvét, a kihagyásokat, tudod, hogy feszesebb legyen. Már csak le kell ülnöm.

— Meséld el — kérte Tafik-Rafik olyan képpel, mintha nagyon fontos lenne tudnia a történetet.

— Bló (Hemingwaytól, valamint hazai tanítványaitól örökölte az egyszótagos személynéveket, ugyanis az irodalomtörténészek szerint ezek pörgetik a mondatokat, és könnyebben megjegyzi az olvasó, aki hegedűművész, előadás után, részegen felszed egy nőt. (Ez lehet majd fordítva, hogy ne legyenek aljasabbak, szemetebbek, hitványabbak az átlagnál, nehogy tiszta szívű olvasója épp az előbbi jelzők miatt tegye le olvasatlanul a könyvét: MESE felkiáltással.)

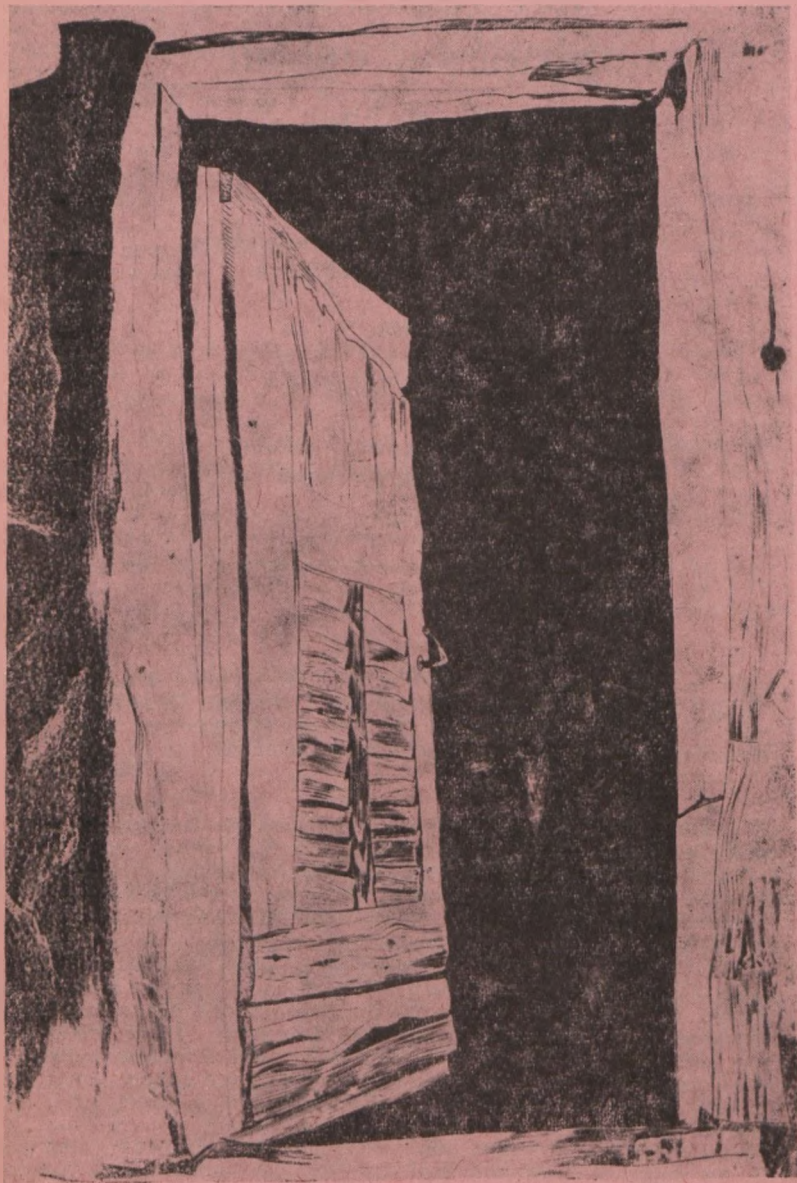
Tehát: Blót az előadás után, mellyel zajos, kitörő sikert aratott, ártatlanul, gyanútlanul érte egy festetlen arcú, hibátlan szépségű, fiatal, szőke nő frontális támadása.

Ez a nő keres valamit. Mert mindenki keres valamit a művészen, valami olyat, amit sehol máshol nem talált ez idáig, és ez a hibátlan arcú, hibátlan testű úgy véli, majd ő, majd ez a FÉRFI!

A nő nem iszik, Bló annál inkább. Nappal a fény zavarja, éjszaka a sötét, s ha gyertyát gyújtanak, majd megvakul. Fáradt. Nem okot keres, hiszen az ott üldögél az ölében. Simogatja, simogatja se-renyen.

Ha egy percre mégis kijózanodik, azonnal megjelenik Vanda, a felesége és kicsi gyereke, hogy emlékeztesse kötelezettségeire. Ott van Sonáj is, figyelni kislódását. Az asszonyt csak mint Hister Icát emlegeti, ötletesen elbújtatva a névben a hisztérika főnevet és a hisztérika melléknevet. Eltelik egy nap, már eltelt négy, a menetrend ugyanaz lenne, mint az első. A reggeli tojásrántotta, a déli tojásos tészta persze marad. Azért, hogy már nem mennek úgy a dolgok, Bló még remekül érzi magát és a nő, ha nem is látszott hamvas hibátlanságából: érti a dolgát. Bló Profi Gyöngyvirágnak nevezi titokban.

Valamelyik hajnalban, amikor már szomorúság lapul a szoba buja szagában, elindulnak vissza a földúton. Előtte elfogyott a cigaretta, a kenyér, legkésőbb a vodka. Induláskor Sonáj egy fűzbokor mögött áll, figyelni az elhaladó párt. Fogatlan, ráncos öregember. Ebbe az almába beletörték a fogai! — mondta János felvillanyozódva. A Hister Ica különösen tetszett neki.

Előbb még kimosta egyetlen zokniját, Vilma nevű szappanba dugta fogkefét, lepedő alá nyomta a maradék ODOL 3-at, remélve, hogy nem szárad meg az utód érkezéig.

Az úton nem szólnak egymáshoz, vagy ha mégis, tömönatokban. Gyűlölik egymást és már nem is titkolják. A nő a hegedűművészt, mert, hogy lehet valaki hegedűművész és hogyan meri vállalni a hetes tornát, ha képességei három napra elegendő szuszt, kutyakarakánságot engedélyeznek.

Bló magát gyűlöli, a nőt csak mint bizonyítékot. Köpve a kutya-karakánságra, kutyakeményiségre: — Újra példát adtam, gondolja harsogva, hogy századát sem érem annak a kevésnek sem, amennyire eddig számoltam, nagyképpen. Gyomrában a görcs: Sonáj bús, kékkézű, monoton szemrehányásai.

Ha megcsúszik a sárban, cifrázva káromolja Istent, a cserkészeket, akik nem használják az utat megfelelő gyakran, Verdi Rigolettoját, a román vendégszeretetet, és mindent és mindenkit, aki hirtelen eszébe jut.

Hajnal van. Hazaér. A nőt egy sarkon elveszítette és úgy érzi, olyan tisztán közelít, mint a mesebeli legkisebb fiúk. Azt hiszi és úgy is viselkedik, mintha valahol messze koncertezett volna és most érkezett az utolsó vonattal. Üres lakás. Se gyerek, se asszony. Levél se várja, csupán egy értesítés a kamarazenekear vezetőjétől, hogy ezt azért nem gondoltam volna, hogy egyetlen szó nélkül benn hagysz a sárban, csak azt ne hidd, hogy pótolhatatlan vagy és ezért mindent megbocsátok. Minden szerződés, melyeket erre és a következő hónapra kötöttünk — semmis!

Kismiska! gondolja nevetve Bló, és nem látja végig, mit jelent, hogy a munkáját elveszítette.

Távíratozik Vandának, anyósa címére és egész délelőtt a betétkönyvet keresi. A déli harangszó idejére feladja a reményt, s hóna alá véve néhány szakkönyvet, leugrik az antikváriumba.

Napokon keresztül megy ez így. Reggel nyolctól tizenegyig a betétkönyvet keresi, módszeresen és ismételt kutatási területekkel átfésüli a lakást. Délben néhány könyvvel távozik otthonról. Miután megérkezik, kiáll az ablakba, és nézi a Horán keresztül vezető utat, várva a csodát. Álla alatt hegedű, kedvére improvizál. Tafik-Rafik üres lakást üdvözlő tapsa elmúlt már régen, félve szemlélettel Bló fokozódó szenvedését.

Bló áll az ablakban, le nem veszi szemét az útról, arra gondol, ha elszalasztja a pillanatot, amikor felbukkanó asszonya és kislánya elé rohanhat, soha semmi nem feledtet el az egyedül töltött időt.

Délután általában bort iszik: Kocsis Irmát.

Hat nappal hazatérte után, szombaton délután összeesik, amikor lehajol a hegedűtokért. Már barna a vér a szőnyegen, mire magához tér. Ezentúl mindennap távíratozik Vandának.

Sonáj kíméletlen közönnyel szemléli, egyetlen szó nélkül, mint, aki mindezt előre tudta, sőt figyelmeztetett is idejekorán, s ha nem hallgatott az óvó szóra, most késő bánat! Hol itt áll meg, hol ott. és sárga tömbjébe jegyzetel.

A harmadik hét egyik kora estéjén csöngetnek. Bló az utolsó cseresznyebefőttet magozza, áztatott zömlével.

— Lacikám! — kiáltja bolondul az örömtől régi barátja láttán, akit sehol sem talált.

— Bló urat keresem — mondja a férfi kimérten.

— Ne bolondozz, Lacikám! Hát én vagyok, Bló!

A barátja szemrevételezi. Megcsóválja fejét:

— Hogy nézel ki, te örült! Mit csinálsz? Éjjel-nappal dolgozol?

— Várom Vandát.

— Vandát?

— Ja, Vandát.

— Azért nézel ki így?

— Három hete várom.

— Itt hagyott?

— Úgy látszik.

— Voltál nála?

— Érte?

— Igen.

— Nem.

— Akkor menj.

— Visszajön. Az asszonyok visszajönnek.

— És ha nem?

— Nvugi. Visszajön.

— Hát, ahogy gondold. Pénzed van? Hallom, már nem dolgozol a bandával.

— Nincs pénzem. Selejtezték.

— Kell pénz?

— Kellene...

— Még jobb ötlet. Itt a kocsim a ház előtt, ugorjunk el Vandáért.

— Marhaság.

— Te nem vagy normális. Miért jönne vissza?

— Dafkeből. Hogy ezredszet is bebizonyítsa, ezerszer különbenálam.

—

—

— Na, hogy tetszik? — kérdezte János Tafik-Rafikot.

— Megjárja. Bár Sonáj szerepe egyáltalán nincs kiemelve.

— Majd írás közben kihozom.

— Oké! Mondd tovább — pöccintett kalapján Tafik-Rafik.

— Magaddal elégedett vagy?

— Nem mondhatnám. Elferdítet az igazságot. Mert ugye én nem csábítalak, én nem itatlak, és semmit nem csinálok, csak amikor már elég részeg vagy, megjelenek, mint a tántorgás, hányinger, vagy

Trizna István

Mikor elmentél

Mikor elmentél

lélegző-mezőket fonnyasztott a

Nap

vézna ágakká szítta az erdők

imára nyújtott karjait

kitikkasztotta a szél-vágya

vízimádó békák hadát

csonttá aszalta a szilvát a fán

ráégette billogát az ég

előbb még kék palástjára

belehullott az éjszaka

árnyéket formáló karjába

A lobogó lángú éjjelek-nappalok

után

üszkösödött a türelem

Prokruszesz-ágy várt —

szakszerűen sterilen amputált

a magány

Már rezzenések, pirulások nélkül

Szeplőnyire a föld felett,

lépcsőház zajok, szagok között,

kulcslyuknyi résen át,

csak ujjaim hegyével,

csillag-messzi testekért remegtem

kicsavart égők fénykörében.

Lábak is neveltek,

öklök is neveltek,

alakra pofoztak végül —

de ismeretlen,

hideg ölelkekben tovább kutatok,

már rezzenések, pirulások nélkül.

a bátorság. Sonáj ott van bulijaid előtt is, én nem. Engem csak akkor kerítesz elő, amikor bűnbakra van szükséged. És akkor mindegy, szép vagyok, kalapos, erős, vagy gyenge. Tökmindegy, mert te már rég elvégezted a dolgomat. Ez a lényeg, barátom.

Se Tafik-Rafik, se Sonáj. A közeli este és Fitzgerald érkezése szélsébesen verette Jánossal a billentyűket: Vanda sétál lefelé a Horáról, és én csak nézem, gondolja elfehéredve Bló. Rohannom kellene, hogy elszedjem a csomagjait, kedves, ölembe kapni Marcot. És csak nézem, ahogy szépen lassan sétálsz lefelé a Horáról.

Minden olyan, mintha álom volna. A fények, az elmúlt napok, a kezem, a hegedű vállam gödrében —, hiszen nem történt semmi! Nem követtem el semmit, nem követtek el ellenedre semmit, nem törnek ránk, kedves! Ki vagyok én, ki vagy te? Ki az a kiskölyök melletted? Azt hiszed, nem tudom?! Látom, lépkedtek lefelé, kislányam kettőt, míg te egyet, kedves... És nincsenek villany nélküli erdei lakok, ki mondta, ki merete azt állítani, hogy vannak, ahol korán leszáll az éjszaka, és gyönyörű szőke lányok ajándékoznak meg történetekkel. De nem voltam józan! Egy percre se voltam józan, hidd el, ha józan lettem volna, Sonáj nem engedi... esküszöm, nem tudok bűnös dolgokat bevallani, nincs tudomásom hamis utasokról, nem

hallottam beszélgetést, halk szúnyogdöngés volt csupán, olyanok voltak ezek a döngések, olyan egyszerűek, tiszták, érintetlenek, csodálatosak és hallottam mögüle mennyire szeretlek, s hogy az erdő véget ér, a sarat lekaparjuk...

— Na, hogy ment a munka, Jánosom? — veregette meg mosolyogva Fitzgerald János vállát, amikor egy órával megérkezése után, üdén, rózsásra borotválkozva néhol még nedves bőrrel, egy parányi törölközőbe takarózva állt mellette. János a kádat sikálta és hasonlatosságot érzett a helyzet és katonakora közt.

— Megyegetett, Fitzgerald úr.

— Na, akkor menjünk be és olvassa fel. Igyekezzen azzal a kurva káddal!

— Úristen, hát maga ilyen pongyolán fogalmaz! — hördült fel a hatodik mondatnál. — Hagyja abba, különben nem állok jól magamért! Mi a lényeg?

— Egy hegedűművész látványosan megcsalja feleségét. Erre az otthagya. A hegedűművész pedig várja, hogy visszajöjjön. Alkohol-kétségek-adósságok-gyomorsüllyedés-Sonáj-Tafik-Rafik. Végül az aszszony csak megérkezik, de a férfi nem tud úgy örülni, ahogy a helyzet kívánja, mert úgy érzi, nem követett el semmit...

— Ne marhuljon, fiú. Ezt el is akarja adni, vagy csak a kedvemért írta?

— Hát...

— Mit gondol, ki veszi ezt meg?

— Hát...

— Megmondom én: senki a világon. Ezt a kutya nem veszi meg?

— Miért? Mi baj vele? — János hangja alázatos, alig hallani.

— Nézze, fiú! Maga most indul, nem igaz? Tehát olyat kell ki találnia, amit előtte még senki. Világos?

— Világos, Fitzgerald úr, de mit?

— Ha én találok ki, bolond leszek magának adni. Maga nagyon fiatal, tele ötlettel. Keressen, kutasson. De egy példát azért mégis: van egy szocialista brigád, mondjuk, ezüstkoszorús. Ezek társadalmi munkában összevágják egy bölcsőde fáját, behordják a szemet, elvégzik a külsőkörlet munkálatokat.

— Fitzgerald úr, ezt már megírták a Timur és csapatában.

— Ugyan, kisfiú! Nem érti. Timur titkolódzott, ezek a fiúk meg kiállnak az emelvényre, átvenni a jutalmakat, kitüntetéseket. Például állítják őket a többi brigád elé, közben ganajok, verik a feleségüket, lopnak, nem adják át a helyüket a terhes nőnek. Érti a lényegét?

— Nem megy ez nekem, Fitzgerald úr.

— Gondolkozzon a formán, barátom. Gondolkozzon. Nem kell ilyen naturálishan elbeszélni, egy gyönyörű családrégény is kikerekedhetik belőle, ha igyekszik.

— Fitzgerald úr, én azt a szépet keresem, ami itt csapkod körülöttem...

— Azt nem látja. Még nem. Írja, ha ötvenéves lesz, bolond! És nekem ne hazudjon.

Késő éjszaka van. Varró-lakás. Csöngetnek. János a kádban ül. folyamatosan engedi a meleg vizet. Szeretne már aludni, de nem tudja, hogyan tehetné a törölközős és a hideg kikerülésével, így inkább marad. Az Író dolga című gyűjteményes kötetet olvassatja, öreg profik válogatott bölcsőleteit. Minden oldal után elhatározza, hogy abbahagyja, de egyszerűbb a kádban ülve, gondolkodás nélkül nézegetni a betűket.

Egy órája csattog a szalag a kövön álló kimustrált ZK-n. Néha automatikusan kinyúl az üvegért, megszagolja, visszarakja.

A csöngetéstől megriad, elejti a könyvet, be a vízbe, combjai közé. Idejét se tudja, mikor csöngettek utoljára. Ötször is kimozdul, bizonytalan, nem hiszi. A csöngető kéz már ingerültebb, hosszabban nyomja.

Kiugrik, s a víz melegével az ajtóhoz siet.

— Anyukám! — kiáltja, amikor meglátja Gyopárt, alatta tócsa nő. Csak áll vizesen, horpadt hasával, nincs szava.

— Ne állj itt, mint egy rakás szerencsétlenség! Engedj már be! Részeg vagy?

Gyopár lepakol.

— A kék szatyorban találsz sült húst, még talán meleg is. Biztos nem ettél semmit, lassan egyél, ne úgy, mint egy disznó... Hogy lehet ekkora kuplerájt csinálni egy lakásból! Majd áruul el légy szíves, hogy az úristenbe lehet ekkora kuplerájt csinálni egy lakásból! Üvegek! Üvegek aztán vannak!

A dolgozószobába megy: Itt nő nem volt, gondolja. Nő ebben a trágnyában egy percig nem bírna.

— Hála istennek, nem ég a villany, a könyveket nem veszi észre — gondolja János.

— Mi van a lámpával? — kiált ki az asszony.

— Mi lenne. Nem ég — morogja János: Ugye megmondtam, hogy visszajön, hallja hátulról, megfordul, de nem lát senkit.

— Befejezted az evést?

— Be, anyukám. Köszönöm.

— Akkor gyere, keríts egy égőt a lámpába, tedd az asztalra, amit mostanában írtál, moss fogat, fektüdj le. Fáradt vagyok. Nem akarok se jelenetet, se prédikálást, de jegyezd meg, minden másképpen lesz, papókám. Jó, ha ma a fejedbe vésed, minden másképpen lesz ezentúl, papókám!

A fürdőszobában Fitzgerald cserezokniját találja, bedobja a mosnivalók közé. A tükörre akasztva Tafik-Rafik nagy, fekete kalapja és amikor kézbe veszi, akkor látja meg, hogy keze csupa kék, körmei alatt Sonáj bús, izzókék festéke. Nekiesik a körömkefével.

— Minden hiába, papókám — mondja gúnyosan egy hang valahonnan az ablak mögül. Fitzgerald csúnya á-ival. Jobban megnézi az arcot: Bló, a hegedűművész. Mellette egy hibátlan szépségű, macaarc, ragyogó, szőke haján táncol a fény.

— Mi a fenét csinálsz még? — kérdezi Gyopár halkán a félig nyitott ajtóból.

János a kád peremén gubbaszt, kezében Fitzgerald újra előkeveredett mocskos zoknijai.

— Szeretlek — mondja nagyon halkán.

— Igen? — megnyújtja. — Boldog lehetek veled?

— Ül az ágy szélén, Bló a vérfoltos szőnyegen hegedűjét hangolja.

— Hát te? — kérdezi János.

— Hát én... bölintja Bló és úgy tesz, mintha nem tudná, mit kérdeztek tőle.

— Szevasz — köszön el tőle János, amikor látja, nem akar menni.

— Nehéz engem kirúgni, papókám! — nyomja meg az utolsó szót.

Romhányi Gyula

Júliusi jégvirágok

kezed	kezem
	melegét
	kinek
adtad	adtam
	helyette
	hideg
	nyári
	szél
	borzolja
arcod	arcom
szádról	számrol
	a sóhaj
utánam	utánad
	merre tűnt
	helyette
	jeges
	pára
	nehazedik
szádra	számra
öledből	ölemből
	a tűz
ki lett	kiégett
	helyette
	egy ablak
	két oldalára
	jegesedünk
	egymás mellé
	egy Más mellé

Nagy István Attila

Szemed ezüst pénzét

Szemed ezüst pénzét faggatom
szántóföld arcú nagyapám!
Arcod ösvényein kóborol
az unoka tekintete,
pásztorsípodat kutatja
a tétova mozdulat.
Üsszecsukódtál, mint a múlt idő

a sietős kéz előtt.
Felépítem az arcodat,
lesz már napszállotta,
megtalálom a hangodat,
lesz már dühös éjféli
mire megvirrad, kiragyog
hegyek mögül a nap,
mire oldódnak a fagyott,
a kényes csillagok,
porrá omlanak vonalak,
a szájad szöglete,
elszáll utolsó szál hajad,
beomlik mellkasod.

Szemed ezüst pénzét faggatom
szántóföld arcú nagyapám!
Tollam nyomán este sötétlik,
ezüst pénzéd felragyog.

Szerelem

Elment, elment az én párom,
világgá ment egy fűszálon.

(Mezőségi népdal)

Messzefutó utak sátorába'
öltött haragos ruhát magára,

kicsi arca estére megázott,
szemében elrejtette a lángot,

de hold-homloka remegve fénylett,
szél haját odaadta az éjnek,

mosolyát a kelő sugaraknak,
derekát a mohó pillanatnak.

Reggelre virágot hajtott értem:
álltam előtte, s csak néztem, néztem.

Spiró György

Állandó nevező

Nem aludhatni.

Ülni éjszaka rekvizitumok között a test színhelyében. A látvány többnyire a lakás félreeső része: a konyha vagy a cselédszoba, olykor valamely város szállodaszobája, ahol éghet a villany. Éjszakai rádióállomások egyívású könnyűzeneje, hírek ezen vagy azon a nyelven. Legtöbbször rosszul is lenni: célszerűnek nevezhető program. Kotorászás a nyugtató, a fájdalomcsillapító után, vízfolytatás a pohárba, félóránként vándorlás a vécébe. Időhasznosításnak olykor megfelel a borotválkozás tíz perce éjszaka kettő és négy között a megfelelő lelki diszpozíció esetén.

Bámulás kifelé, a sötétbe. Ez kötelező. égő szemmel. Az óra számlapjának tanulmányozása. Mindig akad rajta valami új, eddig nem észlelt részlet. Lapos és méltatlan latolgatás újra és újra — öngyilkosnak lenni? elcsábítani holnap ezt vagy azt? nagy műbe fogni ismét? felrúgni radikálisan mindent, és... Majd a latolgatás ismétlése, talán nem éppen ebben a sorrendben. Elutazni. Hová? Beszélni holnap. Kivel? Beszélni. Miről? Levelet írni? Ilyen is volt sokáig. Ihletre várni? Ennyi év után? Megfogalmazni, leírni, átgon-dolni, a végére járni. Minek?

S az irigység, a gyűlölet mindazok iránt, akik alszanak szuszogva, hörögve, horkolva, csöndben. Ez is van, mindig. S a ráébredés: mindig ez volt, a virrasztás kulimunkája, ami kiszabott a munkamegosztásban, az egyetlen állandó, amit nem lehet okosabban és elegánsabban művelni érett fejjel, petyhüdőben lévő bőrrel sem, ami éppen olyan, mint volt a kamaszkor idején, bár akkor még úgy tűnhetett: majd csak megszűnik egyszer, majd csak értelmet nyer valahogy. Átgondolható ez is, idő van rá, a virrasztás tart, nem úszható meg egy-két röpké órával. Aki megússza, nem a felkentek közé való.

Fázni. Rágyújtani ismét. Krákogni, de csak illedelmesen, halkan, hogy akit nem illet, föl ne riadjon, s nem illet senkit, tudjuk mi azt. Fridzsiderzúgás, utcai zajok, tökéletes csönd, ám nincs ivászat, nincs részegeskedés, az olcsó megoldások iránt érzéketlenek vagyunk. Ülni, járkálni, fázni, nem aludhatni, számolgatni a másodperceket, az órákat éveken át, némi rátarti büszkeséggel. Borostapengetés. Szakállslét esetén szőrszálak módszeres kihúzgálása. Fejbőrvakarás. A viszketegség amúgy is a dologhoz tartozik. Fürdőköpenyt venni a pizzamára, várni a következő szakaszra, a télikabát felvételére. Várni a visszafekvés előtti utolsó hugyozásra. De a pillanat még várat magára. Nem jön meg egykönnyen, nem szokása.

Virrasztás tehát tovább, immár a latolgatás mellőzésével, belefáradva és belefásulva, az első, nagy virrasztások életes öröme, kéje nélkül évtizedek óta, még évekig, sőt évtizedekig talán, ki tudja, mennyi van kimérve. És a keserű felismerés, hogy ezt is meg kell írni, holnap, holnapután, szokásból, más híján, hogy ez a virrasztás se legyen már igazi, hogy ezt is hasznosítsuk, hogy ebből is irodalom legyen, irodalom!... A halálos ágyon is majd ugyanígy, hát persze, legföljebb már nem lesz érkezésünk. De honnét ez az ironia, ez az öngúny? Hiszen nincs hozzá jogunk, hiszen ez a terméketlen virrasztás tart életben, hiszen mi akartuk így. Ne tudtuk volna kamaszkorunkban, hol fogunk kikötni? Éppenséggel erre áhítoztunk. Most megvan tehát, elértük. Senkit sem hibáztathatunk, nincs külső tényező. Virraszthatunk kínlódva, folyamatosan, haszontalanul. hangyányi létünk elefántkórságában, pekesen, fájón.

Mi ez, ha nem a diadal?

Mennyit ér az emberi kultúra

Va'na nyár volt, és hárman üldögéltünk egy szigeten: Pirinó, Antoniό és én. Fejenként egy-egy fotel jutott ránk, és hármunkra egy aránylag hűvös szoba a sziget közepén, a tenger közepén, a Földön. Ők pipáztak. Én dohányoztam.

Pirinó keze ügyében egy műanyag légycsapó hevert. A szobában hemzsegték és csiptek a legyek. A légycsapó segítségével, az ősember kezűgyességével és megfelelő türelemmel jelentős számú legyet lehet kiirtani. A légy roppant szapora állat. Jobb ma egy legyet több csapásra, mint holnap több százat még több száz csapásra. Pirinó minden harmadik, rossz légyjárás esetén minden negyedik másodpercben csapott egyet. Csak minden ötödik csapása nem talált.

Ültünk, dohányoztunk. Pirinó csöndben csapdosta a legyeket. Heyleslően figyeltünk. Pirinó feje hasonlít a bizánci szentekéhez. Antoniόnak olyan feje van, mint általános és hibás elképzelés szerint a germán törzsfőeknek. És időnként Krisztusra hasonlított.

Ültünk, dohányoztunk. Pirinó csapdosta a legyeket.

Később Pirinó kiürített egy gyufaskatulyát, kézzel elkapott egy legyet, és a skatulyába gyömöszölte. A füléhez tartotta, she is inside, mondta elégedetten, mert angolul érintkeztünk, majd a pipafüstöt a szájából a kissé nyitott skatulyába engedte. Utána megrázta a skatulyát, de a légy még mocorgott. Pirinó újabb adat füstöt fújt a skatulyába, megrázta, a légy nem mozgott. Pirinó óvatosan kinyitotta a skatulyát, a légy, a megátalkodott, elrepült. Go to hell, mondta Pirinó.

Pirinó újabb legyet fogott, érdeklődéssel figyeltük és dohányoztunk. Begyömöszölte a legyet a skatulyába, kis rést hagyott, meggyújtott egy gyufaszálat és a réshez tartotta. A gyufa a körmére égett, akkor elfújta, kinyitotta a skatulyát, a légy elszállt.

Erre Pirinó foszforfejeket reszelt zsebkésével a skatulyába, majd újabb legyet fogott. Begyömöszölte, az égő gyufaszálat a réshez tartotta. A skatulyában pukkant valami. Pirinó kinyitotta a skatulyát, az elszenesedett légy kipotyogott.

Elégedetlenül csóváltuk a fejünket. A legyet el kell gázósítani.

Pirinó újabb legyet fogott. Érdeklődésünk nem lankadt. Pirinó a legyet begyömöszölte a skatulyába.

Tegnapelőtt este hármásban végigénekeltek a zeneirodalom legszebb operáit és szimfóniáit. Olaszok, a vérükben van a muzsika. Tegnap este irodalomról és filozófiáról vitalkoztunk sokáig, és tökéletesen kimerítettük a tárgyat. Ma délelőtt a kvantummechanika filozófiai problémáiról értekeztünk. Pirinó gépészmérnök, most végzett Zürichben, Antoniό molekuláris fizikával foglalkozik, nemrég végzett Londonban, én pedig senki és semmi vagyok. Mindhárman több nyelven beszélünk. Foglalkozunk festéssel is.

Pirinó újabb legyet gyömöszölte a skatulyába.

A páfrány

Európa legszebb vízesése hatalmas területen nyúlik el, több, egymással összefüggő tóból áll, az összeköttetést számtalan vízesés adja. Itt a legkisebb hegyi patak is vízesésben végződik. A környék legmagasabb sziklájáról is zuhog le a víz, a szikla van vagy harminc méter magas, a dübörgés messzire elhallatszik. A környék, persze, festői, az árak magasak, a turisták csordákban érkeznek, a tavak partján végig pálinkát, sajtot és kenyeret árulnak.

Közvetlenül a legnagyobb vízesés alatt álltunk, sapkában, felhajtolt gallérral, mert a víz finom, sűrű esőként zuhogott a fejünkre. A talaj agyagos volt és sárgászöld, a vízeséstől egy kicsit távolabb azonban burjánzott a növényzet; gyapjas fű, hatalmas páfrányok, számunkra ismeretlen, mélyzöld, nedvdús gyomok; olyan kedvünk lett volna beléjük harapni, amilyen kedvvel ők szívták magukba a bőséges nedvességet, amellyel, úgy látszik, soha nem lehet betelni.

— Szeretnék itt páfrány lenni — mondta Kalmár Béla. Mellettem állt, és lehangoltan nézegette a növényzetet. Sötét arccal lehajolt, kirángatott a földből néhány jól megtermett páfrányt, dühödten szétmorzsolta őket, a marka tele lett sűrű, zöld folyadékkal. Aztán egyre dühösebben rángatta ki a földből a páfrányokat, érdekes módon kizárólag páfrányra vadászott, a többi gyom nem érdekelte. Kitépte őket, rájuk taposott, előrángatta a zsebkését, és iszonyú tarolást vitt véghez. Több ácsorgó turista előkapta a fényképezőgépét, az amerikaiak azt hitték, hogy Béla is a megrendezett és a belépőjegy árában foglaltatott látványosságok közé tartozik, s mint ilyen, le kell kapniuk. Kínosan éreztem magam, de nem mertem szólani hozzá, ilyennek még soha nem láttam.

Nem dühögött sokáig, állt a letarolt páfrányok fölött és könnyezett. Tehetetlenül mutatott a kivégzett páfrányok csonkjaira, mintha azt akarná mondani: hiába minden, ilyen kedvező viszonyok között ezek úgyszólván újra ki fognak nőni. Mi elmegyünk haza, és ezek itt maradnak, olvastam ki meggörnyedt alakjából. Ezek itt dözsölni fognak mindabban, amiben kedvük telik, ezeknek vér folyik az ereikben, ezek itt nagyobbak lesznek, mint lehetnek, ezek itt a páfrányok páfrányai lesznek, mi pedig elmegyünk haza.

A karjánál fogva elvezettem onnan; hagyta. Lementünk egy hosszú kőlépcsőn a következő vízesés lábához, leültettem egy padra. Mellettem zuhogott a patak, amely megint vízeséssé fog válni valahol. Béla csak bámult maga elé, a könnyei fölszáradtak, ült tompán, éppoly félelmetesen, mint ahogy az előbb a páfrányokat tarolta.

— Oda se neki, Béla — mondtam, hogy mondjak neki valamit. — Eljön majd egyszer az az idő, amikor a vízesések visszafelé fognak esni, fel, az égbe, akkor majd kiszáradnak ezek a páfrányok is.

Györke Zoltán

Bolyongásomért

bolyongásomért
mely elvitt hozzád
kirkém nem érhet vád
szelidült vadak
símulnak eléd
s a tenyeredből
nőnek ki a fák

ajkam piroslik
hasadó kérgén
rügyező szavak
bontsd virágokká
szemmel melengesd
ha tiporná fagy

hajad vízesés
vállam szikláin
megtörve rohan
ujjaim halak
vergődnek sodró
hullámaiban

nincs belül vihar
s villám a szemben
mint érben a vér vagy
szerelem-ütötten
állok szivárvány-
mosolyod alatt

Megdőlő homlokkal

az a bunker a kertünk mélyén
elsüllyedt beomló éjszakákban

a beérő ősz darvak csőrében
vadlúdak szárnyán merre költözött

az a vödör a kútostor végén
gyűrűző emlékebe csobban-e lenn

a kerítés nyárfalécbordái
örzik-e a vér hieroglifáit

az este épülő oszlopai közt
poroszkál-e eltévedt tehénbögés

felszántott-csendű bezárt udvarról
mért kószált az a gyerek világgá

merre nyikorog szekered nagyapám
a lélek szikkadt dűlőútjain

megörzik-e majd álmod fészket
páncélgyökerű kerti akácok

arcod ráncait megtalálom-e
eső-mosdatta krumplicöldeken

azok a bunkerek bennem ma is
beomlanak-tátonganak némán

az a gyerek megdőlt homlokkal
bezárt udvarok kapuját döngeti

lombtalanodunk

teknődombok part felé indulnak
lombtalanodunk víz alól süt a nap
piros paprika-fűzlevelek
zörgő füzérét árulják a szelek

képzelt párbeszéd magammal

vigyázz nyomodba szegődtek
és felszedik lépteidet

csak féltenek

mézbe oltott méreg a szavuk
mosolyuk festett szívtelen

nem árthat nekem

mongolosodó szemük röntgen
szívedet lövik a sugarak

csak hunyorítanak
lokátor gyűjti szavaid
mik szállnak jegenyék felett

el ne tévedjenek

örizkedj poliptenyérüktől
bilinesed méretét veszik

barátságomat keresik

ne állj vigyázzba lábadra
egyszárú nadrágot húznak

játék ez csak

szétnyírják versed szövetét
s a meztelen képek bénák

érteni akarják

papírod sárkánynak vágják
kezedből tollad kiverik

mert tetszik nekik

nincs mosolyuk szemük arcuk
kezükből kihull a kereszt .
már kezdtem félni
ki érti ezt

tőlem hozzám utazom

játékos strófák

megy a vonat kereken
a kerek meg vonaton
varázsszőnyeg meglibben
felhők közt a Balaton

hortobágyon áll a nyár
napkerekű szekere
a délibáb lépcsőin
elhajtott a tengelye

égi létra a szivárvány
járkál rajta két kis bárány
felhő
irigységtől sárgul a nap
részeg szél jár s a fák alatt
eldől

csikorog a fagy de
belátja
a meleg nem lehet
barátja

fura világ ez szavamra
forró hó száll a nyakamba
a nap meg fagyott huhog rám
fejére húzom nagybundám

jön értem illés kivárom
felhő szikkad a pillámon
zsebemben de ez kósza hír
villámtoll van meg holdradír
utazásomnak nincs ára
felülök magam hátára

megy a vonat síneken
a sínek meg vonaton
hű de fura világ ez
tőlem hozzám utazom

(Folytatás a 12. oldalról)

portok zöme M.-ben van, a tagok a körzetből járnak be. A másik: a szolgáltatások, amelyeket a társközségeknek juttatunk. Ezenkívül persze az összes kapcsolódó gazdasági, adminisztrációs és propaganda-előkészítő munka is itt zajlik. A társközségek tisztelt díjazás intézményvezetőinek az a feladatuk, hogy felmérjék az igényeket, azt közvetítsék felénk és mi lekötjük a programokat olyan mértékben, ahogyan azt igénylik. Ezeket ők bonyolítják le és információt adnak arról, hogyan zajlott le a rendezvény. Körzeti például a pódiumszózat, a gyermekszínház, a pávakör, a koncertek, a diszkó stb. Persze nem mindegy, hogy melyik társközségről van szó. H.-n egészen jól mennek a dolgok, N.-ben már kevésbé: ez egy széteső község, sok a nyugdíjas, az ingázók zöme is innét adódik, itt lényegesen nagyobb és gondosabb segítségre van szükség.

L. szintén körzeti központ. 1100 lakosának részben a helyi gazdasági egységek adnak munkát, de a dolgozó lakosság negyven százaléka eljáró. Művelődési hagyományaiából ma már csak annyi maradt, hogy évi egy alkalommal részt vesznek a szomszédos községekkel központi kezdeményezésre közösen szervezett folklorisztikus ünnepségen; ezekre ma már szinte kötéllal fogják L.-en a szereplőket.

A körzeti művelődési ház vezetőjének tanulságos monológja: „A tanács lehetőség szerint segít. Anyagiilag többet nem adhat. Talán a tsz tudna adni anyagi segítséget, ha akarna. Kilenc éve vagyok a művelődési ház vezetője, de az évi egy központi rendezvényen kívül másra még nem kaptunk pénzt. Erre az egy rendezvényre sem a művelődési ház kapja, hanem az intéző bizottság — és hát ez buszköltségről, utaztatásról, étkeztetésről megy el (3000 Ft-ról van szó). A művelődési ház tartalmi munkájának lehetőségeit ez nem lendíti előre. Más segítséget, ami nem pénzben realizálódik, csak az ifjúságtól kapok.

Az értelmiség legfőbb indoka, hogy nincs idő, hogy nem helyben laknak, hanem idejárnak. (Az utóbbi főleg a pedagógusokra vonatkozik.) A körzeti iskola is itt működik, a tantestület létszáma megnövekedett és zömük Salgótarjánból vagy a környező községekből jár L.-re, sokan most végzik iskoláikat is. Lehet, hogy gyakorlati segítséget tényleg nehezebb így adni, de hát a végeredménye az, hogy egyáltalán nem számíthatok rájuk. Ráadásul nekem vetik a szememre, hogy miért nem járnak a pedagógusok a művelődési házba!? Számtalanszor megkerestem őket, de nem jönnek.

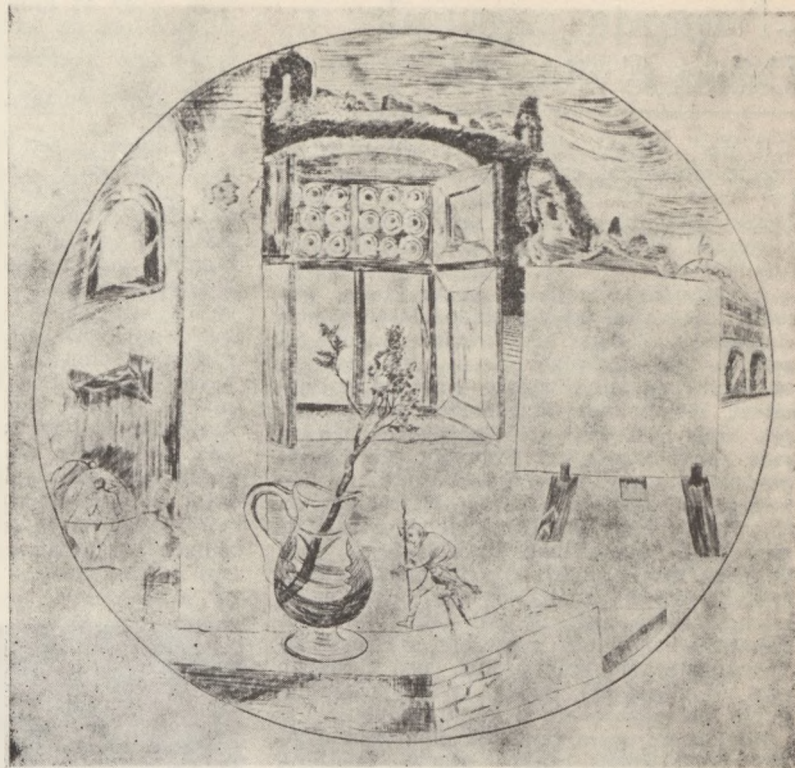
Az iskolásoknak főleg könyvtári látogatásokat szervezünk. Most ugyan megint kialakult egy gyermektáncscsoport, ez új lehetőség, de nagyon sok múlik a pedagógusokon is. Kisebb programokra ugyan meghívjuk a gyerekeket, nagyobbakat azonban az anyagiak miatt nem tudunk szervezni. Jön ugyan gyermekmúsor-ajánlat, de hogy a költségvetést ne érintse nagyon érzékenyen, ahhoz az egész iskolának meg kellene vennie a jegyeket. Tárgyaltam már az igazgatóval, osztályfőnökökkel, de nem vállalják. Ha viszont az iskola nem segít ebben, akkor a művelődési ház költségvetése fut mínuszra. Persze lehetne a kínálatot bővíteni, ezt tervezzük is. A fiatal korosztályra számíthatok, mert egy 20–25 fős csoport mindig van a házban, akik akarnak valamit, a klubfoglalkozásokon aktívak, van véleményük és azt el is mondják. A huszonöt éven felüliek viszont már szinte mindent elutasítanak. Ők a szórakozást igénylik; amit így kapnak, azt éppenséggel hajlandók elfogadni, de még így is előfordul, hogy inkább dolgoznak munkaidő után és a tv-t nézik. Valahogy kimarad az életükből a tudatos művelődés, vagy legalábbis nem alakult ki a szabad idő ilyen jellegű eltöltésének szokása. S nem hiszem, hogy ennek akár itt, L.-en, is csak a művelődési ház, vagy akár annak az anyagi helyzete lenne az oka.

Úgy látom, hogy a legtöbb embernek jó, ami van. Hiába a sok eljáró, hiába látnak esetleg Salgótarjánban mást, különösebben nem zavartatják magukat. Változtatni csak néhány fiatal akar, de idővel ők is belefáradnak, hát vagy belenyugszanak vagy elmennek L.-ből.”

Ha most azt mondjuk, hogy M.-en jól működő, körzeti munkát is végző művelődési ház van, L.-en pedig enyhén szólva nehezen megy a munka, akkor nem biztos, hogy ez a minősítés feltétlenül igaz.

Végül is: mihez képest működik jól az m.-i intézmény? L.-hez mérve — mint látjuk — nem nehéz jól dolgozni, főleg, ha van rá pénz is. Azonban, ha ahhoz mérjük az eredményeket, hogy M.-en ezer ember közül száz viszonylag rendszeresen jár a művelődési házba, L.-en pedig csak ötven, ehhez képest — a többi kilencszáz embert figyelembe véve — a különbség már nem is olyan nagy. Ha pedig azt állítjuk mércének, hogy miképpen váltak a helyi kulturális agóra színterévé, olyan intézménnyé, amely beépült az emberek mindennapi életébe, akkor M.-ek és L.-ek között alig találunk különbséget.

Mai közművelődésünk ahhoz az emeletes épülethez hasonló, amely ugyan egyre magasabbra épül, de a lépcsőház építési üteme mintha megállt volna az alsóbb szintek valamelyikénél. Ez az ellentmondás különösen a községi közművelődésben tapintható ki ahol a zártabb közösségeken — egy-egy falu összlakosságán — jobban érezhető a magasan levő emelet használatának hiánya, vagy legalábbis az, hogy rendkívül nehéz számukra azokat megközelíteni. A művelődési ház vezetőjét és a közművelődés többi helyi munkását azonban egy sor szakmai kötődés, s ne kerteljünk, egy sor hivatali regula-

arra készíti, hogy a magasan levő emeletekhez próbáljon lépcsőt építeni, de az ily módon a levegőbe sikeredik. Úgy véljük, ez bőven indokolja az l.-i intézményvezető bizonytalanságát, s általában a községekben dolgozó népművelők szakmai pesszimizmusát.

Miért van ugyanis az, hogy — minden primitív körülményei ellenére — a községek egyik leglátogatottabb „intézménye” a kocsmá? Nem valószínű, hogy egyedüli és kizárólagos oka az ivászat lehetősége lenne. Sokkal inkább az, hogy az emberek itt szerezhetnek leginkább információt a faluban történekről, szeket egyúttal meg is beszélhetik, s így kialakulhat a közös vélemény. De ugyancsak itt esik szó minden olyan témáról, ami a mindennapok megéléséhez szükséges, vagy annak látszik. Valójában ezekre a beszélgetésekre szükség van, s az ivászat önmaga — a szép számú kivételtől eltekintve — mellékes körülmény. Művelődési házaink a kapcsolatteremtés, az információcsere alapvető emberi igényével csak sablonokban gondolkodva számolnak.

A kérdés tehát az, hogy mit tehetne annak érdekében a községi művelődési ház, hogy ez az ellentmondásos helyzet megváltozzon? Egyik lehetséges módként kínálkozik, hogy az emberekben potenciálisan meglévő spontán aktivitásra építve bontakoztassa ki új szellemű tevékenységét. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy a magas kultúra közvetítésén túl vállalja az olyan intézmény szerepét, amely az emberek mindennapi problémáinak megoldásához is lehetőséget nyújt. Olyan szabadon választható cselekvési alternatívák sokaságát kínálja, amelynek rendszere a mindennapokból épül fel, de szellemében, hatásában egyúttal tovább is visz az oda látogatók érdekeinek és érdeklődési körének megfelelően. Ha például egy községben elterjedt szokássá vált a kertészkedés, akkor természetes, hogy a művelődési házban rendelkezésre kell állnia ebben a közérdekű témában a széles körű tájékozódás lehetőségének. A kertészkedéshez azonban még sok minden kapcsolódik: az értékesítés, a megtermelt anyagoknak konyhai felhasználhatósága, illetve az étkezési kultúra, ezen belül a gyermekek étkezése, ehhez kapcsolódva a gyermeknevelés — és folytatható a kapcsolódások sora egészen a magas kultúráig. A hangsúly tehát témák közötti kapcsolódási pontok feltárásán és a mindennapokhoz való szoros kötődésén van, s ha ez megvalósul, számolhatunk azzal az igénnyel is, hogy az emberek a művelődési házban nemcsak szabni-varrni, gyermeknevelést tanulni akarnak, hanem beszélgetni, dolgokról közös véleményt alkotni és azt érvényre juttatni. Ami azt is jelentheti, hogy az intézmény által biztosított színházi előadásra nemcsak jegyet vásárolnak, hanem annak tartalma beszédtemává válik, értékei ténylegesen beépülnek az életmódba, viselkedéskultúrába — még ha mindez ma még vágyálomnak tűnik is.

Korántsem azt akarjuk a művelődési házakon számon kérni, hogy a különböző rendeltetésű intézmények, szervezetek szerepét átvállalják. Azt azonban igen, hogy a kultúrát, a közművelődést ne kizárólag a magas kultúrára gondolva tegyék hozzáférhetővé, hanem oly módon, hogy az ne önmagáért való értéként jelentkezék, hanem azt tekintse, hogy az emberek még az új lakásban, kocsival és színes tévével gazdagodva is évtizedekkel ezelőtti módon élnek, nevelik a gyermekeiket, egymás közötti kapcsolataik egyre inkább szétzilálódnak és hogy mindennapi problémáikat nem ésszerűen oldják meg.

Bodnár Mihály

„Naponta vagyunk Dózsa Györgyök”

Kokas Ignác 1973-ban, kisebb-nagyobb megszakításokkal egy évig festette Az Ember harca című festményét. A kép jelenleg Pásztón látható, miután a művészeti alap a művésztől megvásárolva a pásztói tanácsnak ajándékozta.

A festmény témája az ember harca önmaga megvalósításáért, boldogulásáért, boldogságáért. A téma tehát röviden az emberi sors. A témát közelebbről — amint ezt a későbbiekben látni fogjuk — a művész harcában, Kokas életgyöttrődésében határozhatjuk meg. A kép cselekményének leírása már bonyolultabb. A festmény egy figurát ábrázol, amint az a nézőnek háttal a kép belseje felé törekszik. A mű előterét egy, a tájjal és a főalakkal összeolvadó emberi figura válla, s profilban ábrázolt feje tölti be. Az Ember mögött egy harmadik alakot sejtünk, ennek azonban szinte csak egyik szeme látható, a figura bal válla fölött. A festmény bal oldalsó része egy szurrealisztikus konstrukció, míg a jobb alsó sarokban egy táj villan elő, amely a kép középtengelye felé egybeolvad a két figurával.

Mielőtt az egyes részletek elemzését megkezdeném, Kokas Ignác alkotó módjáról kell egy pár mondatban szólnom.

Kokas a 60-as évek közepén fedezte fel festészete számára szülőfalujának, Válnak és környékének táji jellegzetességeit. Ekkor és itt fedezte fel a kihalt és szétmállásra ítélt Ginzapusztát. És ekkor fogadta el saját romantikus lelki alkatát művészete irányítójául. Legtöbbször táji motívumokból épülő, legnagyobbbrészt azokon alapuló festményein Kokas emlékeinek hordalékát festi: nem egy adott időpont valóságos táját, hanem egy valóságos táj adott motívumához fűződő, időben bárhol levő, egyszer-volt, egyszer-átélt élményeit komponálja képpé.

Ezek után próbáljuk meg a festmény megközelítését!

A főalak, az Ember (azaz a festő) egy szárnyas, sisakos figura. A szárny sárga íve hatalmas energiát sugároz, hiszen egy ilyen ív önmagában is erőből duzzadó, mozgásra képes elemet sejtet. (Gondoljunk a köznap élet olyan jelenségére, mint egy feszülő vitorla!) A sisak ugyanakkor minden időben és alkalommal védekezés volt a világgal szemben. Viselőjét azonban nemcsak védte, de el is zárta a külvilágtól, a védettség éppen az elzárkózottságból adódott. Az Embernek tehát óriási energiája van, ugyanakkor azonban egyedül áll; problémáival, nehézségeivel egyedül kell megküzdenie.

Kokas Ignác festményéből kibontható életfilozófiája. Még tájképeinél is találhatunk filozofikus gondolatokat. Néhány alkotása pedig — így Az Ember harca is — kifejezetten filozofikus jellegű. A kép tehát szubjektív üzenete által Kokas nézetét mutatja. Amit tehát itt ő az Emberről mond, azt tulajdonképpen önmagáról állítja. Az előző gondolatsor a sisakos elzárkózottságról tehát annyit jelent, hogy Kokas alkatánál fogva zárt világban él és hiába halad a társadalom a kollektivizálódás felé, ő nem tud kollektivizálódni. Sőt, éppen ellenkezőleg, egyre inkább magányosodik, egyre inkább egyedül marad problémáival, küzdelmeivel. Kokas magányossága nem hasonlítható a futuristák anarchista lázadáshoz, akik mindent és mindenkit megtagadva egyetlen igazként önmagukat prófétálták. Ezt egyértelműen az a vörös-folt-fej bizonyítja, amely a képe előterét uralja. A fejnek a tájjal való egybeolvadása utal arra, hogy ez az alig sejlő figura a régen-volt elődöket sűríti, akik már porrá lettek, akiknek szelleméből és testéből konkrétan és átvitt értelemben mai világunk, ismereteink és tárgyaink, életformánk és műveltségünk ered. Ugyanakkor a főalakkal való eggyé válása e fejnek azt mu-

tatja, hogy az Ember (Kokas) érzi, vállalja az elődöket, az ősokeket. Azaz, Kokas Ignác József Attila-i igazságérzettel vallja e képén is, hogyha fest, az ősök vezetik ecsetjét, mint ahogy József Attilának „ők fogták ceruzáját”.

A címben jelzett harc az Ember és az alig sejtett harmadik figura között dül. A harmadik alak, a szinte csak fél szemével ábrázolt Rém szemben áll a figurával. E szembenállás, az alig sejtethetőség, és a szemből kiinduló vonalnyaláb, amely segítségével ez a szem az egész bal oldali formáció forrásává lesz, azt sugallja, hogy ez a Szörny az Ember legnagyobb ellenfele bár, mégsem személyében, mely körvonalazhatatlan, hanem következményeiben jelent akadályt, problémát. A Szörny tehát nem valóságos, birokra hívó ellenfél. Az Ember teremtménye csupán, bensejében élő örök tagadás, a mindig ébren levő rossz lelkiismeret, a kint, a bajt soha nem felejtő emlékezet.

A Szörny ilyen értelmezése után mit lássunk a bal oldali formációban? Teljesen

nonfiguratív, minden természeti realitástól mentes konstrukciót, amely csupán szerkezileg megkívánt eleme a kompozíciónak? Egyáltalán nem. Ez a figura vállára nehezedő „batyu”, az Embert haladásában visszafogó teher Kokas emlékezéseiből állt össze. (A végükön kibolyhosódó vonalak: növények, a figura hátának támaszkodó rész vizet idéz, s a kép bal szélén egy madarat láthatunk. S mindezek Kokas leggyakoribb tájképi motívumai).

Ezek a jegyek tehát egyértelműen mutatják: a feltörő emlékektől nehezedő a haladás, s az emlékek között fontos helyen állnak a Ginzapusztához kapcsolódóak, amelyek személyessé teszik a terhet, s egyértelművé a figurát. Kokas maga harcol itt Démonával, az emlékezés, az adottságok Szörnyével.

A kép üzenetének további kibontása már csak a mű belső törvényeinek ismeretében lehetséges.

A festményre pillantva a Rém-szem vonzza magához tekintetünket. Mivel éri el Ko-

kas, hogy ez a cselekményileg is annyira fontos szem a feszültség csomópontjává válik? Részben szín, részben szerkezet segítségével. A kompozíció alapszíne ugyanis a meleg vörös, és ennek árnyalatai. A meleg klorit uralkodik a képen, s ebbe robban bele acélos hidegségével a kék szem. Pusztán a színe elegendő lenne a figyelem felkeltésére, ám Kokas ennél tovább megy. A festmény középtengelyeit arányosan eltolva ezek metszéspontjába helyezi a szemet, hogy így az a kép legmobilisabb pontja legyen (1. ábra).

Ily módon a kép egyensúlyi feszültsége rögtön ellentétet is hordoz: a meleg és hideg színek ellentétét. Kompozíciós szempontból még két fontos illeszkedését fedezhetjük fel a szemnek. Először: horizontálisan egy vonalon fekszik az Ember nyakával, a kép másik csomópontjával. Másodsor: innen kiindulva szinte teljesen körvonalazható egy mértani forma, egy ellipszis (2. ábra).

A néző a szemet megpillantva ugyanis önkéntelenül a hozzá tartozó élőlényt kezdi keresni. Így talál rá arra a fejet sejtető ívre, amely egyben az ellipszis felső részét adja. Ezen az íven haladva ugyan át kell törni egy ellentétes kontúr, de ehhez elegendő erőt ad az ív keményebb, egyértelműbb alsó része, s az áttört falat követő formáció vonalrendszerének az ívét követő rövidülése. Az így kirajzolódó idom bal felé nyitott, itt juthat el a néző a kép további részleteihez.

Nézzük meg, hogy mit zár körül ez az elliptikus görbület!

A bal oldalán a már említett Szörny-szem van a belőle kiinduló vonalnyalábbal. Ez a szem a terhek, az akadályozó problémák forrása, s mint ilyen, az Ember benső világának része, mintegy a lelkiismeret megjelenítése. A háttal álló figura jellemzését tehát e szemmel kezdi a művész. Ezáltal beszél az Embert tudat alatt gátló tényezőkről. A festő azonban nem akar kétséget hagyni a figura harcának igaza felől, s ezért behatóan jellemzi az Embert.

Mégpedig éppen a vizsgált formán, az ellipszisen belül teszi ezt. Egy motívum gyakran visszatér Kokas alkotásain. Ez egy általában szabálytalan kerekded forma, amelyet a környezetétől éles kontúrral határol el, s amelyen belül — általában színperspektívát alkalmazva — végtelen távlatot nyit a művész. Ez a „semmibe tekintő ablak” már az 1967-es Néma házban megtalálható.

Az Ember harca is tartalmazza ezt a motívumot azzal a lényegi változtatással, hogy itt ez a „lyuk” nem végtelen távolságot mutat, hanem annál közvetlenebb célt szolgál: az Ember szívére nyit kaput, az Ember lelkivilágát tárja elének.

E képrész fő eleme egy hangszer szerkezetét idéző vonalrendszer. A vonalak ritmikus ismétlődése, egyforma dőlése, fokozatos növekedése a nyugodt, háborítatlan élet igényét hirdeti.

Ennek a foltnak a bal oldalához támaszkodik a festmény egyetlen szögletes geometriai része: egy háromszögekből felépített konstrukció (3. ábra). A kép egyik legnagyobb hideg foltja ez a kékes-fehér háromszög, amely ennek az építménynek egységét biztosítja. Ez a rendszer a maga egzaktságával, zártságával a tudatos szerkesztésre utal. A rend, az építettség, a tudati kontroll jele ez. Bár formailag elkülönül, szögleteségében ellentétes a kép egyéb elemeinek formázásától, a felső részen mégis egyé forr az előbb elemzett részekkel, sőt a figura egészével is. E találkozás valószínűsíthető tartalmi oldala az, hogy az Ember öntörvényeit, melyek önmagukban zártak, egzaktak, érzelmi kontrollnak veti alá. Így, e két egységében hoz létre valódi rendet. A találkozási pontnál sejjik a Rém másik szeme. Így jutunk vissza az ellipszisen belül a Szörnyhöz, hogy innen a belőle kiömlő látomáshoz érhesünk.

Az emlékek, adott örökségek figurációja színben a lehidegebb összehatású az egész kompozícióban, itt a hideg kékes-fehér domi-

nál. Bár a jobb alsó sarok tájának horizontjában megjelenik egy leheletnyi fehér, mely térhatásában monumentális, ellenpólust mégsem képez. Ez az erős szín-érték differencia a küzdelem állandóságát érzékelteti.

A bal oldali emlékvilág nemcsak színében különül el a kép többi összetevőjétől. Szerkezete sokkal töredezetebb, darabosabb, mint a figura, vagy a táj megoldása (4. ábra). A szemből induló vonalak szerteágazóan jutnak ki a kép bal szélére, hogy ott megszakadva a szűk kereten túljutó szétáramlással a terhek halmazának végtelenségét érzékeltessék. A szemből induló alsó vonal nem ér el a keretig: lefelé haladtában beleütközik a figura szárnyvonalának irányába, s mintegy hozzásimul, egyesül vele. A találkozási pont kulcsfontosságú: itt jutunk ki az emlékek, érzések teréből a tetek, a lehetőségek világába. Innen már az Ember szárnyának dinamikus lendülete viszi a tekintetet. Ám a szárny éppúgy, mint a dinamikus lendület csak a vörös ősféj után lesz egyértelmű. Éppen ezzel a pozícióval nyeri el véglegesen az értelmét a fej. Nemcsak egyesíti, de szét is választja a figurát a reá nehezülő alakzattól. Már ebben a kompozíciós szerepben benne van az a kokasi ős-előd tisztelet, szerepfelismerés, amelyről az előbbieken már szóltam.

A vörös fej után az Ember végre a nagy sárga ív lendületével törhet előre.

A sárga, mint a kompozíció legérettebben izzó színe jelzi a töretlen nagy ív fontosságát. Szerkezetileg ez az ív a kompozíció döntő eleme (5. ábra). A haladás iránya ez, s ezt hangsúlyozza az ív többszöri, egyre nagyobb domborodású megisméltése. A szélső ív a keretet érinti: ez a továbblépni nem tudás, a bezártság érzetét kelti.

Az ívek az ember nyakától húzódnak, hogy alul egy bizonytalan egyenesben haljanak el. Egy újabb lényeges pont helyezkedik el ezen a vízszintes: az a pont ez, ahol a töretlen ívű görbületekkel egy hasonlóan töretlen, de éppen ellentétes irányú, s az előzőeknél jóval rövidebb, a jobb alsó sarokba mutató hajlat találkozik. Ez utóbbi elem tartalma többrétű: a vöröses-fekete ívben nem lehet különválasztani az Embert, a földet és az ősfigurat. Ez a nyitva hagyott formai kérdés tartalmilag fontos problémát takar. E hármass egybefonódás teszi egyértelművé a már éreztetett gondolatot: a művész érzi, hogy az Ember az ősök erejét, testét, hitét őrzi, biztos talajon halad. Nem szakít, de nem is szakíthat velük. Egyéneket, s csak együtt juthatnak tovább.

S itt ad a művész választ pontosabban arra is, hogy miért folyik a harc, a küzdelem. A kép jobb alsó részében ugyanis a hagyományos perspektívatorvény alapján végtelen távlatot nyit, s ezzel megteremt a lehetőségét annak, hogy az Ember a végtelenbe törekedjen. A színek fokozatos hidegségével olyan mély horizontot teremt a festő, amely miatt az Ember alakja óriássá lesz, monumentálisan tornyosul a messzeség elé. Így a figura dinamizmusa is félelmetes energiát mutat, melynek segítségével képes lehet a végtelen meghódítására. Ezért a hódításért folyik tehát a harc.

A tér, távolság plasztikai hatásának kihasználása azért ilyen döbbenetes erejű lehetőség Kokas kezében, mert bár a kompozíció tördelt, téri ábrázolás, a horizontig való kipillantást csak itt teszi lehetővé. A figura feje köré ugyanis egy, a kép színvilágának megfelelő, abba hangulatilag illeszkedő, töréseivel a fő vonalakat segítő eget festett, amelynek szerepe pusztán a kompozíció fő elemeinek hangsúlyozása.

A festmény négy csomópontja (a szörny-szem, az Ember nyaka és az alsó vízszintes két találkozási pontja) egy négyszöget határoz meg (6. ábra). Ennek két éle vízszintes, melynek segítségével a kép jól elkülönülő három részre tagolódik.

(A szövegben jelzett ábrák a borító belsőn láthatók.)

Az első rész az előtér. Itt összefogott foltokkal, az ősfiguraly Kokas a festmény cselekményének mintegy időbeli előzményét adja. A jobb sarok különbözik csupán formailag — és ennek tartalmi oka van: az ősfigura múltjával szemben a nagy lehetőség jövőjét ígéri. Múlt és jövő együtt, s mindez a kép előtérében! A kibékíthetetlen ellentétek itt kezdődnek.

A felső harmad szintén összefogott formákkal a háttér szerepét játssza. Egyetlen funkciója a hangsúlyozás.

A második harmadban, a kép középső részében játszódik a tulajdonképpeni cselekmény. Az alappontok által meghatározott négyszög középpontja nagyjából a vízszintes felezővonalon, de a kép függőleges felezővonalától jobbra helyezkedik el (7. ábra). Emiatt a néző úgy érzi, hogy bár van a képből egy jobb felé irányuló mozgás, ezt valami visszafogja, gátolja, nehezíti. Túl bizonytalan, széles alapokon áll a négyzet ahhoz, hogy mozgásba tudjon jönni. Az alap nagyságán túl vitathatatlan a bal alsó sarok feszítő szerepe. Mindezt a feszített, mozdulni kész állapotot Kokas még fokozza azzal, hogy a sarkok között nem egyenesek, hanem domborodó ívek vezetnek a tekintet.

Mielőtt a végső gondolati összefoglalásra rátérnék, egy rövid művészettörténeti áttekintést kell tennem.

A festészet történetében viszonylag ritkán találkozunk olyan ábrázolással, ahol a kép főalakja a nézőnek háttal áll. Ez a megoldás akkor került előtérbe, amikor nem elsősorban a megfestett személy maga, hanem tevékenységének ábrázolása volt a festmény témája. Ezért viszonylagosan gyakorivá a XIX. században vált, amikor a munkásábrázolás is megjelent a művészetben. (Bár korábbi példát is találunk. Ilyen háttal ábrázolt alak Stabiaeben, az időszámítás I. századában festett Virágszedő lány is). Millet, Courbet munkásai között is megjelenik a nézőnek háttal dolgozó ember. A XX. századi magyar művészet is szolgáltat hasonló példákat, hogy csak Nagy István Kaszálóját, Egy Balatoni halászok-ját említsen.

E rövid gondolatmenetet azért érzem fontosnak, mert azt bizonyítja, hogy a hasonlóan szerkesztett műveknél, s így feltételezhetően itt is — a figura tulajdonképpeni cselekvése, tenniakarása a kép mondanivalója. Így válik egyértelművé e mű értelmezése is.

Kokas életművében egyszer már feltűnt egy háttal álló figura: az 1967-ben festett Nap fiai című alkotásán. Itt is önmagát festette a hajlott hátú alakban, akit egy ginzapusztai táj napégetett motívumai vesznek körül.

Ez a képi formálás tért vissza ezen a művén. Saját jellemét jobban részletezte, megmutatva tisztaságra, békére, öntörvényű rendre vágyását. Mindezt azért, hogy érezhesük, ezek megvalósításával a végtelen meghódításért küzd Démonával, az Emlékezések és Örökségek Rémével. Hátán súlyos terhet cipel: benne van minden, amit eddig átél, s amitől ezek után már nem szabadulhat. Ginzapusztának a Nap fiai-nál még testvérként idézett motívumai itt visszahúzó erőként jelentkeznek, utalva a művész problémájára: tud-e még számára, művésze számára újat adni, kötöttség helyett ihlető világot jelenthet-e még a pusztán. És, ha meg kell tartania mindent a hátán, bír-e még velük tovább vonulni valameddig, vagy egy helyhez kötve sziszifuszi erőfeszítések mellett is csak tantaluszi kínokat érlel a jövő? Mert végtelen távlatot lát maga előtt, amelyet a benne feszülő energiával, mérföldes léptekkel hódíthatna meg, ha terheit ledobhatná.

A küzdelem tehát azért dül a lelkiismeret-Démonnal: terhek nélküli biztos jövő, óriási távlat; vagy terhekké válnak, nehéz, de mégiscsak haladó vonulás; avagy a teljes kötöttség bénító mozdulatlanlansága.

Ezt a harcot vivja a művész, ez a keresett „szubjektív üzenet”.

Chikán Bálint

HAGYOMÁNY

Gondolatok a palóc szuszékról

Láttam már szuszékokat múzeumok olyannyira féltett darabjaként, hogy fényképezni sem hagyták őket és láttam Sirokon azt is, amint éppen gyűjtőt aprítottak belőle, vagy egy gazdag portán, ahol három szuszék is volt —, disznóolat csináltak szétszedett deszkáiból. Ez 1970 táján történt és senki sem szólt meg őket érte a faluban. „Igen, mert régi, korhadt, a szű is beleesett” — mondták. — Újat sehol sem csinálnak, meg nem is szokás már ilyen kelengyéládát adni, mikor van Varia szekrényosor.”

Gyűjtéseim során azonban találkoztam olyan szuszékkal is, melynek a fedelére a kereszt jele volt vésvé és amikor a helyén, a tisztaszobában állt még, elképzelhető, hogy ünnepek alkalmával rajta gyűjtötták meg a gyertyát —, mint ez a gyertyanyomokból kikövetkeztethető.

Az elmúlt 100–150 év alatt annyit változott a falusiak világa, de erről itt ne beszéljünk bővebben, mert számos tanulmányban leírták már. Tudjuk, hogy a változások szükségszerűek, mégis sajnálom, hogy útjaim során már nem találkoztam olyan emberrel, aki el tudta volna nekem magyarázni, hogy mi is van felróva ezekre a palóc szuszékokra.

Ha élősóban nem tudunk választ kapni, nézzük meg, hogy mit jegyzett le a néprajzi szakirodalom a szuszékokról. Györffy István—Viski Károly *A magyarság tárgyi néprajza* című kötetében többek között ezt olvashatjuk: „A szekrény (szókröny, szekriny) nevű bútor nem egyéb, mint amit a nép más szóval szuszék (szustok, szuszák, szuszink) névvel nevez. . . E szekrények egy részének fedele egyszikű, vízszint álló, más részüké —, mint a házfedélé — kétszikű. Ez a háztetős szekrényforma is nagyon régi, s külön érdekessége, hogy a hosszabb alakúakat már az egyiptomiak, hellének, rómaiak koporsóul is használták.” Az Ermitázsban az Altáj vidékéről származó, hasonló korú szuszékokat is láthatunk. „Ez a szekrény szó a magyarból áment az oláh nyelvbe is sicriu alakban, ott azonban csak koporsót jelent. Ebből arra kell következtetnünk, hogy az átvétel idején a magyarok is temetkeztek ilyen szabású szekrényekbe. . . A koporsó szó honfoglalás előtti szókészletünkbeli való, s megfelelő őse egy bolgár—török szó, amely ilyenformán hangzott: kopurcsag. Ennek jelentése a különböző török nyelvekben nem csak koporsó, hanem doboz, tok, szelenceféle stb. is. (Vámbery Armin: Magyar és török—tatár szöveggyűjtemény. Nyelvtud. Közl. VIII. 160; Cs. Sebestyén K.: A magyarság ládái. Magy. Nyelv. XXIII. 202.) . . . A szekrény az első házból először az asszonyok hálóládjába, a komrába kerül (palóc földön), de még itt is „vásznot, fehér gúnyát” tartanak benne; azután kikerül a konyhába, ereszebe, liszt-, kenyér-, vagy élelemtartónak, majd hátrább, a gazdasági rendeltetésű kamrába, végül a gabonásba, vagy a padlásra. . . Pedig egykor általánosan kedvelt házbútor volt; erre vall, hogy igen takaros, díszített, sőt színezett példányok is vannak közöttük, holott a gazdasági termények tárolására szolgáló hasonló eszközök általában díszítetlenek szoktak lenni.” Máshol: „Elejük födelét úgyszólván el van árasztva díszítménnyel, de ez a díszítmény Dunántúl, az Alföldön, Felföldön és a Székelyföldön egyaránt tisztán mértani jellegű, holott kínálkozó felületek lendületes növényi díszítmények vésésére, vagy festésére. A régi forma megtartotta régi díszítómódját, holott a helyébe került renaissance eredetű láda semmit sem vett át belőle”. A magyar parasztság köréből azonban a renaissance láda, mint tapasztaltuk, nem tudta kiszorítani, megmaradt nekünk archaikus formájában és mintájával a mai napig. Ezért ma is nagyobb megbecsülésben részesíthetnénk. Mintájáról a szakirodalomból sem tudunk meg íme többet, mint hogy igen takaros. Pedig, ha összevetjük a K. Csilléry Klára *A magyar nép bútorai* című könyvében közölt krétai terrakotta szarkofággal az i. e. II. évezredből, vagy a palesztinai mészkőszarkofággal (2/a, b.), bebizonyosodik, hogy az összetevés nem alapvetően. *Kaesz Gyula Ismerjük meg a bútorstílusokat* című könyvében is megtaláljuk a szuszékformákat (2/c, d, e, f.), az egyiptomi, görög, etruszk bútorok között, Binzánban, mint nyeregtes erekléladát látjuk viszont, azután a román bútoroknál; „a magyar népi szuszék szerkezetében és díszítési rendszerében a korai román jelleg viseli magán”. (u. o.) A díszítésekről külön és általában beszél *Kaesz*: „Az első készítményekkel együtt megszületik minden emberi eszközön az ornamentika, mint valami titkos jelbeszéd, hogy ettől kezdve elválaszthatatlan kísérője maradjon a tárgyknak az egész történelmi fejlődés folyamán. A díszítőművészet első elemei: pontvonal, sakkminta, zeg-zug és hullámvonal, körök. . .” — mondja az őskor kapcsán, de olyan, mintha a szuszékokról beszélne. „A kialakított formaelemek egy részének varázserőt tulajdonítottak”. (u. o.)

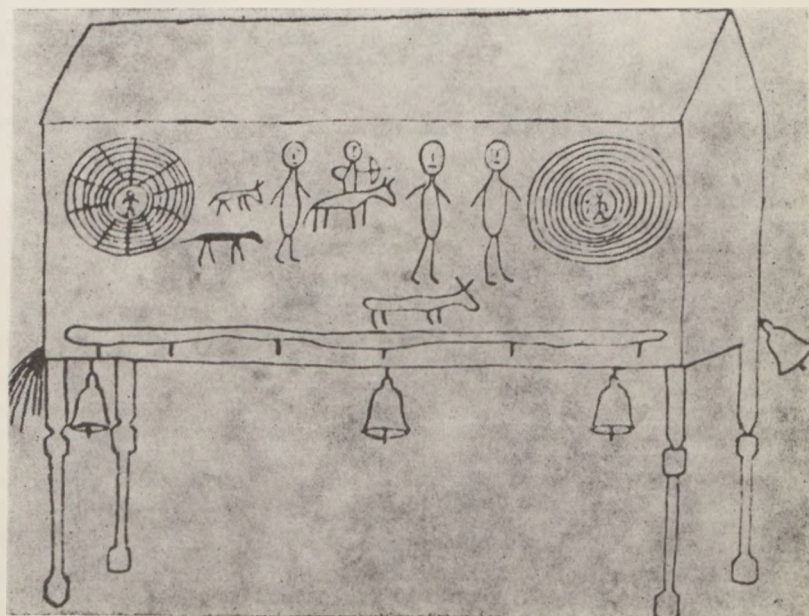
Lükő Gábor, aki elsőnek foglalkozott a szuszék jelentéstartalmával is, nagy jelentőségű munkájában (*Anyá- és csecsemőóvó képek a régi magyar szekrényeken, Orvostörténeti Közlemények, 1975.*) említi: „Az esküvőről hazaérve a ládára ültették a menyasszonyt. Ha megcsikordult a láda, jó jelnek vették: számíthatnak gyerekekre. Ha viszont nem akart gyereket az új asszony, titokban ült rá a lá-

da szélére, miután felnyitotta a fedelét. (Ethnographia 1906, 44.)” Lükő Gábor egy burját sámánládát is közöl analógiaként, amelyet a sámán a hátsó részén tekintett (a közlés szerint), majdnem azonos módon, mint az előbb említett példában a menyasszony termékenységével kapcsolatban fennmaradt szokásnál. A sámánláda tehát tartalmilag is a népi szokás analógiáját idézi, de formailag is megközelíti a szuszékokat —, sőt a mintakincsét tekintve is.

A sámánok a rituáléhoz szükséges eszközeikre — minden eddigi leírás szerint bizonyítottan — az ember és a kozmosz összefüggéseinek legfontosabb jeleit rögzítették. Az itt bemutatott sámánládát sem kell hát ez alól kivételnek tekinteni — így indokolt a kozmikus összefüggések keresése az elemzésnél minden jelében, jelkapcsolatában. (3. ábra) Nézzük látható ábráit: koncentrikus, sugarasan osztott nagy körformából indul egy emberi és állati vonulás a másik, immár tagolatlan köregyüttes felé. (A láda, mint „ló” feje felé, tehát haladási irányában.) Ez a fekete-fehér, lépő-álló állatokból, emberekből és ember-állat kombinációkból felépülő vonulás (vagy, mert a figurák egyedenként összehasonlítva egyformák, azt sem zárhatjuk ki, hogy egy dolog állapotváltozásai), ez a vonulás a két kör, égitest, világ (a közlés szerint Nap) között ugyanolyan jelszintű, mint az alattuk húzódó „kigyó”-vonal. Ennek lábai beosztások is, egy fokozottal feljebb viszont négy lábú állattá válik, egy fokozattal lejjebb a csengők a skálajellegű erősítik. Hierarchikus régiókra különülnek el ezek a homogén jelek. A jobb oldali körben áll meg a mozgásuk, ez a cél, ami talán csak a legfelső régióban érhető majd el.

Az erdővidéki szuszékokon (Seres András: *Erdővidéki szuszékok, Népismereti Dolgozatok, 1978. Kriterion*) a jeleknek ugyanezt a szerkezetét fedezhetjük fel, csak inkább növényi formákba öltöztetve, ami a gondolkodásmód és az ábrázolási igény hasonlóságára is figyelmeztet. (4. ábra)

A 4/a-val jelölt szuszéken a szakíró által fenyőágaknak nevezett motívumok egyaránt jelenthetnek egy egyenes tengely mentén felfelé és széljell sugárzó növekedést is, mint ahogyan a fenyőágakra is ez jellemző. A forma naturalista értelemben egybeesik tehát a tartalmi mondandóval. A növényi ág az élet jele is, ami éppígy toll is lehetne, az életet adó fény jeleként; a madár szárnyai a növényi forma más összefüggésben megjelenített, de egyező formakarakterű változatai. (4/b.) Ez a „fenyőág” a tulipán szára is, pedig a tulipánra tudvalegőleg nem jellemző, hogy „szőrös”. Az sem, hogy egyszerre dőlnek fel cserepestől —, aki csinálta a „díszít” a szuszékra, oly primitív volt, hogy még azt sem tudta, nem látta, hogy ilyen értelműen ez az ábrázolás abszurd, pedig lám, ott volt az orra előtt a reneszánsz példa! Nem! Valószínű, hogy nem ez a magyarázat! Ha viszont úgy figyeljük, hogy a két cserép két végpont, és olyan zárt egység, mely a táguló része felé nyitott, és a szár „maglevél” formákon keresztül kiteljesedik a folyamat végén, akár tulipánná is, majd „rozettává”, ily módon, teljesen más szintű értelmezési síkon válik magyarázhatóvá. A kör magában foglalja a zárt-ságot a rácsozatában, a kiteljesedést a kör alakjában és az időben zajló sugárzást a 12 ívű szirmában, akár mint bármely rózsa, vagy még inkább napraforgó sugallhatja e tartalmakat, ha ennyire jelként róják. E „tünemény” középponti helyzetének elmúltával az előző motívumok megfordulnak és jelzik a növényi formába írt éltető energia elfo-

gyását, egészen a megfordult folyamat újbóli lezárásáig. Hogy ez a folyamat valóban oda-vissza érvényes, jelzik a fordított állású „fenyőágak” egy deszkával lejjebb, melyek között most már konkrétan, a készítés évszámaként jelölődik az idő. Ez az évszám, a középső deszkán, az ember konkrét jelenléte az ég-föld között. Az alsó deszkán (ami valóban az aljat jelöli, mert mellette a lábakon látjuk a „cserepet”, „földet”, mint rácsozott felületet, mely alá nyúlik a „gyökér”, fölfelé pedig végig az „égig” ér a „fa”), az aljból indul fölfelé a három „fenyőág” rácsozott háromszögformák között, melyek éppannyira lehetnek stilizált emberalakok, mint hegyek. És még e két egymástól látszólag teljesen távol álló fogalom is kaphat közös feloldást, ha pl. bálványként értelmezem, amire az erdővidéki szuszékok egyéb példányainál is kapunk utalást (Vö.: c). Az ábra szuszékjának középtengelyében a felfelé tartó mozgást jelzi a két „hegy” között feltűnő „fenyőág”, mely a középső régióban konkrét időben ölt alakot (1849) és az időben alakuló formaképlet fejeként is értelmezhetően megjelenik a „rozetta”. A szárnyaló életenergia akár konkrét emberi alakban is ábrázolható (Vö.: ábra), mely alak a többi motívum viszonylatában valóban óriásivá, bálványvá nő. Nincs lába, inkább szárnya és az égig ér, ami a bálvány isteni, égi mivoltának meg is felel. Ide nő fel a lábakon futó „életfa” is, ami a sámánok égigérő fája is egyben, mert gyökere leér az alvilágba, teteje a felső világba és lépcsőin keresztül (a „szörök” hágsónak is alkalmasak) feljutva, fontos égi folyamatok tanúivá válhatunk — mint az előbb leírt burját sámánládán is.

A „fenyőágot”, a „hegy-bálványt”, de a rozettát is megtaláljuk a tisztán geometrikus díszítésű palóc szuszékok legjellemzőbb „mintái” között és akár olyan elrendezésben is, mint a burját ládán volt. Nézzük a másik ábra palóc szuszékját. Két szélen, a középtérben ott vannak a koncentrikus nagy körök, kis ívek mozgásával összekapcsolva. Az ívek duplázódása oda-vissza mozgásra utal, olyanra tehát, mint amilyent az erdővidéki szuszékokon láttuk. A palóc szuszékon a mozgás szintén fölfelé és lefelé is kiterjeszkedik; a kísérődeszkákon hangsúlyozódik, a tetőre ráíródik, megemelten ismétlődik a középrész egy összefüggése. A tető gerincén a ráccsal lezárul a mozgás — a karcolás sem terjed a szuszék hátsó részeire. (A palócoknál különben is mindig csak az eleje és a tető eleje díszített a gerincig.) E szokás kialakulásának is érdemes lenne az okát megvizsgálni. Elképzelhető, hogy nem csak a szemlélő nézőpontját vetjük figyelembe, hiszen akkor a két oldal is kaphatott volna díszeket (mint a tulipános ládákön is), hanem, mondjuk, frontális fény fogadása volt a cél.

Mint tudjuk, a szuszék egy időben a magyarság egyetlen (igazolható) bútordarabja volt, s mint a legfontosabb, a leghagyományosabb darab, később is a tisztaszoba fő helyén állt eredetileg. Seres András az előzőkben már idézett cikkében szintén megerősíti e tényt, s egyben kiemeli, hogy két szuszék esetén a pitvarban (konyha) is volt szuszék. A konyha a tisztaszobán kívül a másik kultuszter a parasztházakon belül. Egyébként a szuszékforma összes változatainak szintén meghatározott helye volt a különböző kultuszhelyeken, a történelem során természetesen a mindenkor szerepkörének megfelelően. E tényre volt szíves a figyelmemet felhívni Pap Gábor. Ha elolvassuk Lugosi György Kőrösfőn végzett benapozásvizsgálatát (a Művészet 1977/3-as számában), akkor eszünkbe jut, hogy a szuszékokra is vetülhetett ugyanígy a napfény (közvetlenül, vagy közvetett módon: pl. tülkör által) és a szuszék ábrái is alkalmasak a rajtuk vonuló fény, vagy árnyék vándorlásának

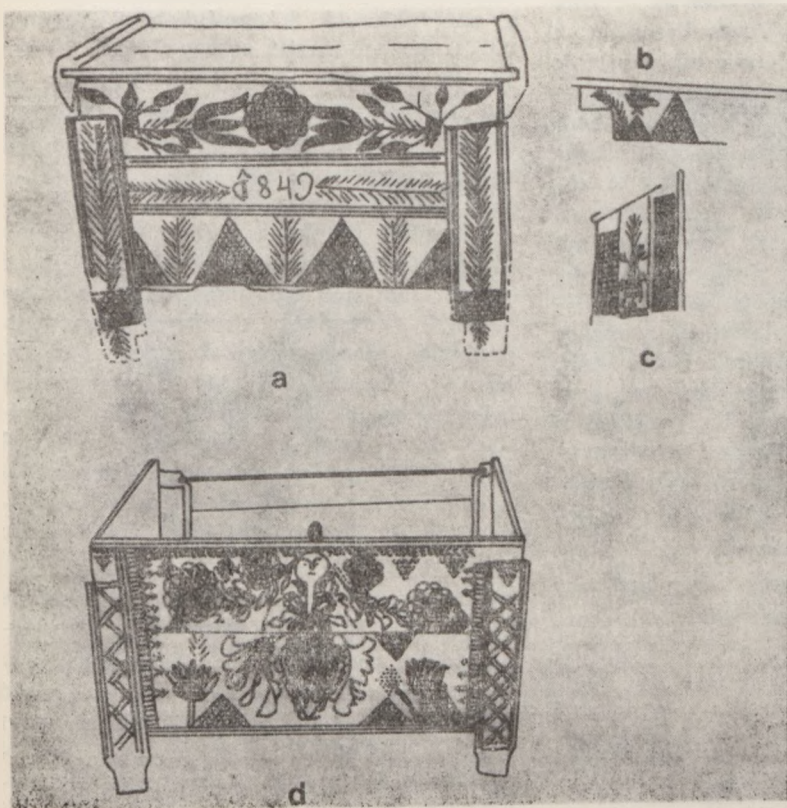
jelzésére, így számunkra a folyamat megfigyelésére, rögzítésére is. Akkor pedig az ablakon keresztül a napfény évi vándorlása során „olvashatta”, aktualizálhatta ábrarendszerét — és ezzel fel vagyunk jogosítva a minták ilyen szempontú elemzésére. És ez megmutatná nekünk a szuszékminták gyakorlati funkcióját is, mert mint már idéztük, miért díszítettek volna agyon egy tárolóeszközt?

A szuszék házfarmája is elgondolkodtató. Parasztházainknál gyakori, hogy eresz — árnyékot vetve a tornác faragott oszlopaira, vagy a festett házfalra — időmeghatározásra vált alkalmassá. Némely szuszékunkon ezen a párhuzamon is el lehet gondolkodni, de a palóc szuszékok esetében kevésbé, mert kicsi az „ereszük”. Ferde, lapos tetejük viszont vetett árnyék felfogására is szolgálhatna, hiszen kétoldalt nyeregdeszkáik kiállnak a tető síkjából; de úgy is kialakul vetett árnyék, ha a zárszerkezet kiálló vasát árnyékvetőként tekintjük. E körül a vas körül igen sokszor találunk osztozott körívet és egy alföldi szuszék esetében még az órafunkció is igazolódik: ugyanis ennek a szuszéknak a körívére az óra számlapja római számokkal is fel van véve. Nem elhanyagolható az a körülmény, hogy a motívum megsértése árán erősítették fel a zárszerkezetet, mert ez a roncsolás is figyelmeztet minket, hogy rottott változattal állunk szemben a túlzott egyértelműsítés révén. De éppen ez az a pillanat, ahol tetten érhetjük a nemcsak egy síkon értelmezhető motívumok időben olvasható jelentésrétegét is!

A ma emberének természetesen nincs szüksége ilyenfajta órára. De a jövőnek szüksége van az ilyen erejű vizuális logikára és szükségé lenne ilyen egységes, aktív és lényegretörő jelkincs használatára. Ezt tartotta szem előtt Földi Péter, Somoskőn tanító festőművész, mikor az egyik rajzórájára bevitt egy szuszékdeszkát és elemezte azt a gyerekekkel. A gyerekek fokról fokra kibontva a motívum értelmét, szükségképpen jutottak el oda, hogy: „Az első körforma egy mag a csirával. Az ebből kiinduló hullámvonal egyszerű az egyenes fölött, egyszer az egyenes alatt helyezkedik el. Ha az egyenes a föld szintje, akkor a mag egyszer a föld felett, egyszer a föld alatt található. Ha a föld alatt van a mag, akkor kihajt belőle a növény, ha a föld felett, akkor a földben levő tápanyagokat (energiákat) szívja magába és ez a folyamat periodikusan ismétlődik évről évre”. (Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok, Művészet 78/9.) A gyerekek szemmel láthatólag nagy örömmel, mint a magukat, fedezték fel újra ezt a jelbeszédet; s ezek után érthetően megszerették ezt a szuszékdeszkát, de valószínű, a szüleiknél otthon levő palóc szuszékokat sem fogják már kidobálni, ha felnőnek.

És ne gondoljuk, hogy a szuszék az archaikus-geometrikus mintakincsével egyedülálló, elszigetelt jelenség népművészetünkben. Ha csak Hefer—Fél Magyar népművészet című albumát (a hozzáférhetőség miatt említem ezt) átlapozzuk, megtaláljuk az analógiákat a népi építészeten belül (8. ábra), és amit itt nem látunk a faragott ház-oromzatokon különösen, a faragott fejfákon (44. ábra), famozsáron (135. á.), borotvatokokon (150—153. á.), kéregmunkákon (154—157. á.), lóporszarukon (158—163. á.), más famunkákon (166—176.), kocsilőcsön, bunkósboton, kévekötnön, guzsalyon, orsókarikán, vetélőn és sulykon, mángorlón (185—221. á.), fazekakon, köcsögökön (447—451. á.), pipákon (477. á.), de főleg a debreceni tányéros cseréppipákon és a hímes tojásokon, amik ebben a könyvben egyáltalán nem szerepelnek, a viseletek hímezéseim és bőrrátéim, szűrgombokon (537—541. á.), szőtteseken. A szuszékokon közvetlenül, de a felsorolt tárgyakon is kimutatható a rokonság formailag is, közvetlenül, de más esetekben az oldottabb formáknál is, főként a mintarendszerek logikájában.

Makoldi Sándor

Cseres Tibor:

Parázna szobrok

„Hogy kié a bűn, és kié a szégyen, kiderült már.”

(Nagy László)

A *Parázna szobrok* az az írás, amelynek megszületését már hosszabb ideje vártuk. Regényirodalmunkról az utóbbi években megszorodtak a reflexiók, emelkedett az epikáról való gondolkodásunk elméleti szintje, ám ugyanakkor a töprengések gyakorlatiak is voltak. Ennek bizonyítéka például, hogy számos hiánylista született epikánk adósságairól. Az egyik, elsők között említett tétel, az e századi történelmünk csomópontjainak megörökítése miatti elégedetlenség volt; különösen a legutóbbi világégésben „eljátszott” szerepünk tükrözését hiányolták többen. (Fölmerült az a szkeptikus irodalomszociológiai kérdés is, hogy egyáltalán jelen vannak-e prózairóink között azok az alkotók, akik a kortárs hitelességével képesek eleget tenni ennek a kihívásnak.)

A *Hideg napok* óta tudjuk, hogy Cseres Tibor műhelyére figyelni kell, ha ebben a vonatkozásban esztétikai érvényességű választ várunk irodalmunktól. Egy leírt nemzedék (emlékezünk a rosszlelkű „meszesgödör” polémiára!) egyetlen pályájú képviselőjének váratlan teljesítménye volt a *Hideg napok*. Cseres alkotói magára találását kétségtelenül segítette a hatvanas évek új, majd hamarosan divattá váló, világszerte tapasztalható regényírói tájékozódása. Dokumentum és fikció kielezített és megváltozott viszonyáról volt akkor szó, amelynek a lényegét a Nagyvilág ankétja összegezte az évtized végén, mintegy annak jeleként, hogy irodalmunk szinkronban volt ezzel az áramlattal. A próza tehát közelebb nyomul a valósághoz, sokat felad hitelét vesztett fikciógyártó üzelmeiből és nyomatékosabban a valóság fragmentumaiból építkezik. Cseres a legjobb ilyen típusú, nemzetközileg elismert próbálkozásokkal lényegében egyidőben készíti el első kiemelkedő regényét, amely azóta sem veszített értékeiből. Élményei, ismeretei birtokában változatlanul sápadtnak tarthatott minden regényírói mesét, a történelem alig vagy egyáltalán nem ismert — köztudott valós eseményeivel szemben. Munkássága mégsem — ettől a magáraltalálástól kezdve sem — mutat meredek

fölívelést. Sorjázó kötetivel a magyar prózairó már-már hagyományosnak tartott útját követi: csak pályája van, de nem kiemelkedő művei, legfeljebb egyetlen telitalálata. Ám a *Játékosok és szereplők* újból megerősíti Cseres műhelyének jelentőségét, bár a regény kritikai fogadtatása (s vélhetően: közönségvisszhangja) mélyen alulmaradt a mű valós értékeinek. Közben megszületett három regénye az ellenállásról, amelyek akár trilógiának is tekinthetők s a háborús tematika változatlan továbbéléséről árulkodtak. Az interjúkból és az író publicisztikai munkásságából arra is következtetni lehetett, hogy a *Hideg napok* húszéves anyaggyűjtéséhez hasonlóan jelentős mű érlelődik.

A *Parázna szobrok* az olvasó várakozásának maradéktalan kielégítése; olyan magyar regény, amely nemzeti sorskérdésekről szól — voltak már ilyenek; a modern regény eszközeivel — ilyenről alig tudunk!

Ha a nemzetről esik szó, szinte hagyomány már irodalmunkban a tragikus alapszinezet, amiként Cseres regényének is tragikus alaphangja van, amely oldalról oldalra egyre tisztábban hallatszik, s a regény befejeztével nem hal el, hanem tovább rezonál. Ez az alaphang pedig azonos azzal, amit a magyar költészet hívott életre, és őrzött meg Berzsenyitől (sőt, korábról) Kölcseytől át Illyés Gyuláig, a maga dallamváltozataival, s olyan kiugró példákkal, mint a madáchi tragikum. Arról van itt szó, amiről *Ember és írás* (1941) című esszéjében Veres Péter írt, s ami szerinte mindig is érzik legjobbjaink írásain: „A közösség szorongása, megsemmisüléstől való félelme”. Maga Veres Péter is, hogyan fogalmaz említett írásában? „De mi van a magyar előtt? A sötét, üres semmi. Nincs egy emberünk és nincs egy írónk, aki csak egy pillantást vetett volna a magyar jövőbe. Mint vakok botorkálunk itt Európa közepén, ujjainkkal tapogatjuk a falakat, hogy merre menjük. Függvénye vagyunk Európának, de nem akarunk az lenni. Ezért az igazi magyar irodalom talán a legtragikusabb irodalma a világnak.” Veres Péter szavait lehet vitatni, és főleg nem szabad elfeledni papírra vetésük időpontját, mert éppen az időpont teszi indokoltá, hogy itt idézzük. Cseres ugyanis a bűnügyi regény izgalmasságával (az események mozgatója valóban bűnügy, még hozzá politikai, megtörténte esetén nemzetközi következményekkel) tárja fel a háborúba sodródott ország vonaglásait. Ahogy Thormay magánnyomozásából és az Asz-

tal előtt lefolyó beszélgetésekből kirajzolódnak az egyéni életutak, úgy bontakozik ki a magyar történelem — különösen e századi — szövevényes folyamata. A regény ennek folytán nő fölé minden hősenek.

Ha azonban pusztán eseménytörténetet kapnánk, Cseres írása nem lenne mélyebb bizonyos népszerű memoároknál. Cseres tudatállapotokat elevenít meg és a történelem tényeit szembeesíti — a modern regény legértékesebb törekvései nyomán.

A központi figura. Thormay tudata rögzieszni: feletteseit és környezetét folyton a katonaszerencse, a véletlen szerepének tudományos boncolgatásával terheli. A háborút megjárt ember szemszögéből nézve lélektanilag tökéletesen indokolt a véletlen ilyen fokú fölnagyítása. Ám hamarosan azt tapasztaljuk, hogy a regény menetében Thormay szemlélete nagyobb tért kap, fölény az egyéni sorsnak, és történelemalakítónak válik. Thormay mentségek, de legalábbis magyarázatot keres. Elfogadhatót mindarra, ami hazánkkal történt az emberiség eddigi legnagyobb háborújában. Jó lenne hinni a véletlenben, mert akkor csupán balsorsunk újabb tépésének könyvelhetnénk el, s nem törvényszerűségnek, ami lezajlott. Thormay tudata (természetesen, mint a regény egyik szereplőjéé, mégha központi figura is) korlátozott tudat. Amiként az Asztal mögött ülőké és a Civilé is egyike a regénybeli tudatok összességének. Ebben a szerepkiosztó képességben, a regényírói tudás valóság-hű sokszerűséget teremtő leosztásában tűnik föl leginkább az írói érettség. Ugyanis, Thormay torz mosolyt kiváltó kudarca, teljes magánéleti csődje ellenére, az Asztal és a Civil a lehetséges válaszoknak csupán csak egyikét-egyikét fogalmazza meg Thormay vivisekciós kérdéseire. A Civilt olykor mégis fölényben érezzük, mert csak a történelmi törvényszerűségei nyomán megvalósuló eseménysorokat ismer el és értelmez. Imponáló történelemismerete lefegyverző, de Thormay egyéni élettényei ebből folyton kilógnak. Az Asztal nem tehet egyebet, mint révülten ideoda ingázik, ha ezt mindig nem is nyilvánítja ki. Thormay ugyan fokozatosan leépül előttünk, de a Civil fölénye ezzel párhuzamosan nem növekszik. Nem is növekedhet, hiszen Thormay szándékétikájával szemben a Civil következményetikája, csak azonos nagyságrendű ellentmondásokat, tehát antinómiapárt eredményezhet. Nemzettudatunk pátthelyzetének egyedülállóan megoldott ab-

rázolása ez. A regényíró számára viszont a szándékletika sokkal nagyobb mozgásteret biztosít, annál fogva, hogy „az összmozgás transzformációja az egyedi életszférára” (Almási Miklós) — a regény tulajdonképpen mindenkor keze. Ennélfogva Thormay tudatának bizonyos elemei a regény egészének szemléleti meghatározójává válnak. Legfőképpen ilyen a történelmi kiszolgáltatottság tudata. A *Parázna szobrok* eseménytörténetét úgy is lehet értelmezni, hogy ami emberek adott csoportjának sorsmeghatározó életmozzanat, az a politika felől szemlélve csupán fedőakció, s később — a történelem szempontjai szerint — elhanyagolható epizód, és a még későbbi hétköznapiak felől teljességgel kérdéses, sőt meg nem történtté tehető — ezzel beáll a történelmi amnézia (vö: a fiatal HM-tiszt hitetlenkedései, az Asztal mögött ülő idősebb katonatisztek álomszerű valósággradobbenése — mint az amnézia két végpontja). Ami nem először figyelhető meg nemzeti tudatunkat vizsgálva, de szerkezete, menetrendje reflektált módon talán sehol sem ily formát ily nyilvánvaló módon.

Ebben az összefüggésben Thormay véletlenre vonatkozó elmélete felerősödik. Hiszen az amnézia ebben az esetben a történelmi önismeret legkártékonyabb bacilusa. Az önismeret hiánya pedig együtt jár azzal, hogy a nemzet elveszíti uralmát a sorsa fölött. És minél kevésbé ura egy nemzet a maga történelmének, annál inkább növekszik sorsának alakulásában a véletlen szerepe. A regény egyik üzenete lényegében ennyi: nem történelmünk van, hanem balsorsunk, amelyben mozgástér nyílik a véletlennek. Ezen lehetséges olvasat közben sa-

játos történelmi mítoszaink lepleződnek le. Az intranzigens magyar magatartás ostobasággá vedlik, s a „különleges magyar helyzet” (Kállay) tudata a történelmi cselekvésképtelenség forrásává válik. Történelmünk közben kvázi-eseményorrá minősül át, s minduntalan a „mi lett volna ha...” olyannyiszor lehetetlennek tartott kérdésének feltevésére szűkül.

Zappe László hívta fel a figyelmet arra, hogy Cseres korábbi munkáiban is nagy szerepe volt a véletlennek. Az egyéni életben jelentkező véletlen dialektikáját azonban ebben a regényben tudta igazán megeleveníteni, amennyiben a történelem mozgásában megjelenő jelenségként értelmezte. A véletlenrel függ össze az az életérzés is, ami Cseres hőseit korábban a szerelem idillje felé vitte, míg a *Játékosok és szeretők*ben már a szexualitásban találunk menedéket, miként a *Parázna szobrok*ban is. Divat ma, különösen filmen, a történelmet a szexualitás felől ábrázolni. Keveseknek sikerül az egyén elidegenedését a szexualitásban, mint az individuum menekülésének zsákutcáját ábrázolni. Cseresnél a szexualitás is az egyén kiszolgáltatottságának hordozója, tágabb értelemben a manipuláció eszköze. A cím is innen veszi eredetét és szimbolikus értelmét. (Finom ironiára vall, ahogy a magyar katonatiszt hagyományos és gondosan ápolat nimbuszát azáltal is lerombolja Cseres, hogy végül is charmeursége okozza a regény egyik legfontosabb figurájának, Tömössynek a vesztét.)

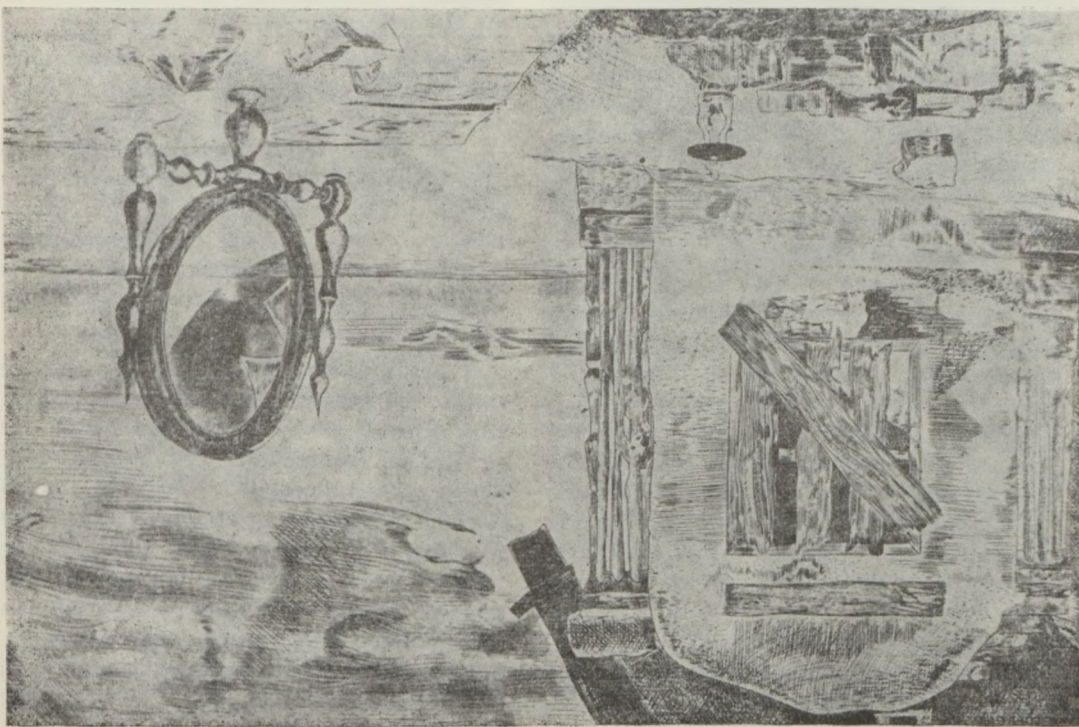
Visszatérve a regényben folyton felmerülő vélt és valódi történelmi lehetőségeink kérdésére...

Pierre Francastel írja tipikus és egyben jelentős történelemmel a háta mögött, teljesen gyanútlanul és jóhiszeműen: „a lehetőségeknek nincs történetük, csak annak, ami valósággá vált.” Ebből a szempontból a mi történelmünk nem tekinthető érvényesnek. Kérdés persze, hogy vannak-e tipikus nemzeti történelmek, avagy a maga módján mindegyik atipikus. Inkább hajlunk e felé az általános rendhagyóság felé, semmint, hogy a törvényszerűségeken kívül tudjuk magunkat. Miközben természetesen tudomásunk van róla, hogy a tipusosság valóban fennáll, s a magunk sajátosságai az egyenlőtlen fejlődés törvényszerűségével válnak leírhatóvá, és tartozunk ezzelegy más típusú fejlődést mutató nemzeti történelmek közé. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti annak súlyát, hogy (pl.) Francastel axiómója alapján könnyen „leírhatók” vagyunk — miként a regényben zajló viták egyik végkövetkeztetése is ez. Illetve figyelmen kívül hagyható minden lehetőségünk, ami sajátos fejlődésünkből következik, mert egy másfajta alapon létrejött gondolkodói-politikai beállítottság nagyvonalúan keresztülhúzhatja — nemcsak elméletben, hanem gyakorlatilag is — irányultságainkat. Így válik aztán a számunkra sokkal inkább virtuálissá, mint valóságossá történelmünk: kudarcaink jelgelhetetlenül égetnek, gyógyírt a „mi lett volna ha...” utópiái jelentenek. Ebből fakadóan történelmünk minden szakaszát nem csupán a tények jellemzik, hanem a már hivatkozott nosztalgikus kérdésfeltevésünk mindenkor tartalma is. Ettől válik történelmünk többszörösen is a lehetőségek történelmévé.

Ebből a felismerésből következik Cseres regényének egy másik üzenete: az amnézia nem egyszerűen a nemzeti történelmek sajátja, hanem nemzetközi érvényű a kisnemzetekkel szemben. Fábry Zoltán Szlovenszkoí küldetésének (1938.) Szekeres Györgyöt idéző sorai jutnak eszünkbe: „Micsoda mentséget találunk egy olyan kis nemzet tájékozatlanságára, amely nem veszi tudomásul, hogy történelmének fordulataiban, a rajta kívül álló erők belső szándékainál is súlyosabban nyomnak a latban.”

Az írói üzenet tragikus felhangjai különösen ezen a ponton erősödnek fel. A regény letétele után úgy érezhetjük, mindent tudunk, mégis minden tudás beválatatlan. Úgy látszik, a történelem rulettasztalától eljövét a tudás bönjait nem mindig váltják be. Legalábbis nem maradtalanul, s nem rögtön.

A regény tényleges hibái is itt keresendők, korántsem a szerkezetben, amely — szerintünk — megoldott. Abban tudnillik, hogy olyan mértékben antinómiás a konfliktus, olyan nyomasztóan tragikus a hangvétel, hogy a történelem tulajdonképpen mozgására nem derül fény. A nemzetközi összefüggések megvilágosításába, nem fér be a kelet-európai népi demokra-

tikus átalakulás következményeinek érzékelése, holott a regény időkeretében ez lehetséges volna, miként a múlt középkelet-európai krízisjelenségeinek tisztázó szándékú, nemzeti elfogultságtól mentes bőséges felvonultatására helyet és tért áldozott az alkotó. Ez pedig ilyen tág horizontú regény keretében már az ábrázolás objektivitását érinti. Egy létező és távlatos történelmi dialektika érvényesítésének elmaradását hiányoljuk itt: tudniillik, ha a személyre lebontott történelmi konfliktus megoldhatatlannak is mutatta magát, arra nézvést valami sejtésünknek lennie kellene, hogy az idők menetében történt-e elmozdulás a megoldhatóság irányába. Erre pedig nem lelünk elég művészi erejű bizonyítékot. Legfeljebb hamut szórhatunk a fejünkre Veres Péter szavaival: „Mi bizony nem vagyunk peremnép, mi már nem szaladhatunk a pusztába sem többé”.

Cseres egyetlen egyszer lép ki a maga teremtette esztétikai normarendből, a regény ikerrészének bevezetőjében, egyetlen gondolat közléséért. Az író, a magyar író felelősségének hangsúlyozásáért. Pedig mindvégig megmaradhatott volna távolságtartó regényírói szerepében. A szándékolt vétség regénye szabályai ellen nem fogható fel másként, mint írói figyelmeztetésként, a regénnyel szembeni egyetemes bizalmatlanságként: „Olvasó! Többről van szó, mint regényről.”

Tulajdonképpen ezért érdemes megküzdeni a szélesebb olvasóközönségnek is a szokatlan formával. Az olvasó jobb szereti, ha oktatják, ha egyértelmű tényeket, a közmondás szintjére egyszerűsödött igazságokat nyújtanak át neki. Cseres Tibor regénye azonban próbára tesz és beavat, azáltal, hogy a forma magán viseli az anyag művészi feldolgozásában rejlő nehézségeket. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a regény formai hiányosságai kiütőközök, hanem azt, hogy a formába öntés nehézsége a megformáltság építőelemévé vált. Ami az előbbiekben jelzett feltételezhető állítással szemben szögesen ellentétes minősítés és a mű értékeként jelződik. Ebben az összefüggésben az ikerregény, mint ötlet, elveszíti ötletjellegét, s minden szerkezeti következménye már más hangsúlyt kap: az epikai anyag természetében rejlő lezáratlanságot van hivatva érzékeltetni. Ha ugyanis Cseres a regény hagyományos formazártságával élt volna (miként említett trilógiájában, amely azonos történelmi korszakot vizsgált, mint a Parázna szobrok), akkor regénye elveszítette volna azt az erényét, ami által az utóbbi évek egyik — a maga nemében, mégis társtalan — remekévé válhatott. Nevezetesen — ha a mesterség felől nézzük — a regényvilág erőszakos lezárása helyett a nyitottságot, a formazártság ellenére élni hagyott valóságot méltányoljuk ebben az írói teljesítményben. (Szépirodalmi, 1979.)

Laczkó Pál

Fekete Gyula:

Levelek a magányról

Sulyok Katalin:

Egy ország gyesen

A két könyv egymáshoz közeli időben jelent meg. Mindkettőben a társadalom széles körét érintő gondokról van szó, — olyanokról, amelyek túlnőnek a magány határán, közügygé válnak, megoldásuk útját, sok ezren kísérik aggodással.

Más összekötő szálakat is felfedezhetünk Fekete Gyula és Sulyok Katalin könyve között — a *Levelek a magányról* és az *Egy ország gyesen* a Nők Lapja vitasorozatai nyomán születtek, formálódtak meg, és nagyrészt ennek a népszerű hetilapnak az olvasótáborára kapkodta szét hetek alatt példányait.

Figyelmesebb olvasás után azonban a különbségek tűnnek inkább elő. Fekete Gyula kötete nagysodrú témát feszeget, — érezni lehet a veszélyt, aligha sikerülhet ezt mederben tartani. A társtalanságtól szenvedők leveleinek tömegével ugyanis odacsapódik a sok más téma is az eredeti célkitűzéshez, amelyek ugyan szintén a társadalom széles körét érintik, de elválaszthatók lettek volna a fő vonaltól, a „terhes magány” körének megrajzolásától. A szexuális élet magányosainak gondja, a házasságon belül is egyedül élők gyötrelme, a társat kereső tízezrek problémái ugyan beletartoznak a magány fogalmkörébe, de ha egy szerző törekvése a társadalmi közérzet szondázása, „élő metszet” készítése a jelen társadalmáról, akkor a helyes arányok betartása és az állandó ismétlődés veszélyének elkerülése érdekében szigorúbban kellett volna szűkíteni, rostálni.

Sulyok Katalin könyve, bár címével meghökkent — Egy ország gyesen —, szerényebb igényű. Mindössze (?) az 1967. óta életbe lépett gyermekgondozási segély előzményeit, „hőskorát”, jelenét, következményeit és az egyénekre, a társadalomra, munkahelyekre gyakorolt hatását igyekszik feltérképezni. Igaz, nem csupán levelekkel, a Nők Lapja vitájában született hozzászólásokkal operál, hanem típusokat, sorsokat, egyéniségeket vizsgálva, a problémák gyökeréhez leásva, riportokat, interjúkat, szociográfiai, statisztikai adatokat gyűjt csokorba. Szimpatikus a szenvedélye, „elkötelezett kíváncsisága”. Nem csupán a női nem védelmében harcos — a gyermeknek, az anyának és a családnak egyaránt hasznos. értékes esztendőkről szeretne tudósítani és igazolni: megéri a társadalomnak, hogy bevezettük a gyest.

Ahogy megpróbáltam pár mondatba belezsúfolni, mit vállal egyik és mit a másik kötet, előbukkant egy szembeötlő ha-

sonlóság: hiába érint családost, férfit, gyereket, munkahelyet, erkölcsi nézeteket, társadalmi szokásokat is széles körben, mégis elsősorban a magány a nőt sújtja, a gyermekgondozási szabadság főként a nők életében jelent gyökeres változást. Fekete Gyula nem nőellenes, Sulyok Katalin nem bigott nőpárti — aképp, ami írásaikból élénk rajzolódik, reális.

Levelek a magányról — ezt a címet adta kötetének Fekete Gyula. Amikor a könyvesboltokban kutattam, néha így kértem: levelek a magányból. Utólag rájöttem, micsoda különbség van a valódi és a téves cím között: annak a több mint 700 levélnek a válogatásából csak egy kis rész kiáltás valóban a magányból. A többség — szerencsére — a magányról ír, melynek esetleg ideig-óráig ő is szenvedő alanya volt, de ahonnan kifelé igyekszik. Sokan fogalmazzák meg: már ezzel a levéllel, az írással lazítottak a szorongató magányérzésen. Ahogy a szerző az előszóban megfogalmazta: „A pár nélkül élni” és a „társak nélkül élni” magányát különösen nehéz elviselni, ha fölöslegesség érzetével is párosul, azzal az érzéssel, hogy nincs rám szüksége senkinek. Ez a rosszfajta magány terjedőben minálunk; nő és még jó ideig nőni fog az öregek aránya a társadalomban, szűkülnek a családi keretek, elég sok a gyerektelen, vagy gyerekei támasza nélkül maradt öreg.

Ezek az esetek önmagukban megértek volna egy önálló riportkötetet — előbb metszet lett volna a társadalomról, ha nem csak a több száz levél és a hozzájuk fűzött kommentárok adják a *Levelek a magányról* könyvet, hanem a sorsokat életközélemből is szemrevételezi a szerző. E hiányérzet ellenére sok értékes felfedezést tartogat Fekete Gyula összeállítás. Különösen érdemes figyelemmel olvasgatni a utolsó három fejezet (Jövők: az öregkor; Tapogatózás, új megoldások felé; Mit lehet tenni?).

Nőkről szól — de nem csak nőket érint! — Sulyok Katalin írása. „Az anyuka otthon van a gyerekekkel. Ez a gyest.” — pár oldalnyira a tényszerű indítás, a gyermekgondozási szabadság indulásának leírása után bukkanhatunk rá erre a csöndes iróniával teli megfogalmazásra. A könyv arról szól, hogyan telik az az idő, amíg „az anyuka otthon van a gyerekekkel”. Mert nem mindegy...

A hatásvadászó megoldásokat kerülve, mégis hatásosan tud zárni egy-egy sikerült riportot a szerző. Az első példa erre az óbudai lakótelepi fiatalasszony lehetne, aki „háromféle” gyereket nevel, három házasság „gyümölcsét” — férje döntése alapján már nem is megy vissza dolgozni. Biztosan középkorú, neki is ez a legjobb — vélheti az olvasó. Aztán jön az utolsó kérdés: Hány éves?... — Huszonhárom.” És idézni érdemes a fiatal gyermekorvosnőt, aki az átlagnapjat firtató kérdésre ezzel zárja vála-

szát: „Mindennap: egy csoda.” Közben férje még orvostanhallgató, komfort nélküli lakás pár négyzetméteren élnek hárman, ezeröttszáz forintból. Aztán eljut az olvasó a Gyermekekőrzők címet viselő fejezetig. A cím olyasmit sugall: azokról lesz szó, akik szabadulnak a gyesből, a korábban olvasott magánbölcsőde gyengébb változatát kihasználva (megőrzésre) „adják le” gyereküket. De kiderül: a riportokban szereplő fiatalasszonyok végig igénybe veszik (a család döntése alapján, vagy jószántukból) a gyermekgondozási szabadságot, de nagyon távol állnak attól, hogy hasznosítsák is ezeket az éveket. A Comparit kínáló, reggel nyolctól délután ötig töményen unatkozó érettségizett fiatalasszony, a sörözgető, bambuló lakótelepi kismamák „gyorsfényképe” riasztó és figyelmeztető. Sulyok Katalin is felteszi a kérdést: „Mi is a közös bennük? Az, hogy gyerekük van. Hogy vele lehetnek állandóan. Közös, hogy nagyon fiatalok, hogy jó lakásviszonyok közt, jó anyagi helyzetben élnek. Közös az is, hogy egyiküknek sincs szakmája, hivatása. Közös, hogy két-három évig dolgoztak mindössze. Közös, hogy nem tudnak főzni, háztartást vezetni. Nem tudom csak őket hibáztatni!”

Legtöbbször érthetők vagy legalábbis megmagyarázhatók az unalom, a tengéslengés gyökerei — a családi életre nevelés hiányosságai, a csekély életpasztalet ma-

gyarazzák. De mi lesz közben a gyerekekkel, akinek az érdekét szolgálja ez a társadami intézkedés? „Szűkös szókincs-csel, az önállóság nagyfokú hiányával bekerül majd az óvodába — kinlódjanak vele a hivatásos gyermeknevelők...

Ám, a „tüsténkedő, a gyerekeknevelés helyett pénzkereseti lehetőségeket hajszó-ló mamák, a számolni iszonyúan tudó házaspárok, a háztartási robotba belefűlladók mellett egy-két pozitív példával is megismerkedhetünk. Nem kíván recept-gyűjteményt adni a szerző, de utánajár a gyermekgondozási segély alatti tanulási lehetőségeknek, a munkahely és az anya kapcsolatának, — azzal inkább ennek hiányáról tudósít, és a visszaállítás győtre-lmeiről. Kiderül, hogy a társadalom széles rétegeit nem csupán családtagként érintik a kismamák gondjai, hanem munkatársként, munkahelyi vezetőként, vöröskeresztes, népfrontos aktívaként is. Amit azonban legnagyobb erőnyek éreztem a kötetben — és ez túlmutat a gyermek-gondozási szabadságon, a gyermekkel otth-on töltött éveken —, az az életmód, élet-vitel igényesebb formálását sürgető szán-dék. Célokot látni, tartalmat adni a na-poknak — ez az erőgyűjtés, a belső gazdagodás éveivé teheti a fiatal anyaként otth-on töltött esztendőket. Amit így fel-halmoznak, abból jut majd az egyre nö-vekvő gyerekeknek is!

G. Kiss Magdolna

Kepes György:

A látás nyelve

„A művészet gyümölcs, amely úgy bontakozik ki az emberből, mint a növényből a termés, vagy az anyából a gyermek”. Ez a Hans Arp-idézet pontosan rögzíti Kepes könyveinek meghatározó gondolatát: hogy minden történelmi kor, minden társadalom megpróbál saját lényegének megfelelő művészetet teremteni.

A művészet a korábbi korokhoz hasonlóan századunkban is megpróbálja meghódítani az új világot, sajátos eszközeivel megkísérli látható formába rögzíteni. Mivel a jelenkorban a tudományos fejlődés a meghatározó elem — szükségessé vált tudomány és művészet összekapcsolásának újraértelmezése, melynek célja egy új egyensúly kialakítása volt. Ezt a feladatot próbálja megoldani *Kepes György A látás nyelve* című könyve is.

A művészetet az utóbbi száz évben az útkeresés jellemzi. A tárgyi világ korábban nem tapasztalt gyors átalakulása következtében megváltozott, hihetetlen mértékben kitágult az ábrázolás lehetősége. Témaként jelentkezett az egész gépi világ: a gépek szigorúan pontos szerkesztésű konstrukciója és a termékek végtelen, a kézi megmunkálástól eltérő tulajdonságokkal rendelkező sora. A gépi termelés eredményeként ezer új látnivalóval gazdagodik az emberi környezet, de hiányzik az új látható világot tagoló-rendező elv; a látvány értelmezés nélkül marad. Az új tárgyi világhoz ráadásul új szemléletmódok is társultak: a mikroszkóp, a kamera, a fényképezés, a röntgen- és légifelvétel mindennapi használata révén. Az ábrázolás témája a környező tárgyakon túl kiterjedhet így a mikro- és makrovilágra, a láthatón túli elemekre a csupán magasból vizsgálható

szerkezeti összetevőkre. A megismerés élményévé válik ezáltal például egy légy lába, távoli bolygók felülete, a rózsza belső szerkezete, egy város vagy egy szántóföld madártávlatból látott képe. A megközelítési lehetőségeket tovább gyarapították a speciális lencsék, melyek a békaperspektíva, a légi perspektíva, a tudatos torzítás eszközeit adták a szemlélő kezébe. A modern művészet új tematika és az új megközelítési szempontok kényszerének szorításába kerülve kénytelen volt egy újfajta ábrázolási kánont, a korábbiaktól gyökeresen eltérő alkotómódszert kidolgozni. Tartalom és forma egységét tűzte ki célul, s jelenkori története az adott témának megfelelő forma szinte tudományos igényű, elvont kutatása.

Az ember a külső erőket saját mértéke szerint asszimilálja. Egy lényegi elemeiben új világ megértéséhez újfajta látás szükséges. Mivel a kortárs alkotások nem „realista” művek a szó hagyományos értelmében, ez a látás bizonyos felkészültséget igényel, mely a környezet tudásszintű ismeretén alapszik. Ehhez társul a néző alkotó szemléletmódja és a mű elvont. A mű megértése így bizonyos fokú formaadás is — a kész mű a néző tudatában teljesedhet csak ki. E látásmód hosszú folyamat eredménye — a művészekre vár a feladat, hogy ezt véghez vigyék. A vizuális nevelés egyetlen lehetősége a sokoldalú tapasztalat-szerzés, melynek során a korábbi zárt szemlélet nyitottá, érzékennyé, rugalmassá válik.

Kepes a művészeknek a vizuális ábrázolás terén végzett kísérleteivel foglalkozik. Tudományos felkészültséggel kutatja a külső fizikai erők, optikai egységek szerepét a látás összetevői között. Röviden ismerteti a szín-elmélet eredményeit —, melyet bővebben Johannes Itten *A színek művészete* című könyvében (Corvina, 1978) találunk meg. Történelmi vizsgálatnak veti alá a kompozicionális elemeket (perspektíva, fény-árnyék és színkezelés, nézőpont megválasztása stb.). Fizikai

törvényeket felvonultató, természettudományi tanulmányra emlékeztető írásának kiemelkedő erőnei és vitatható pontjai egyaránt akadnak.

A fizikai törvényszerűségek kapcsán több jelentős kompozicionális elem szerepének lényegi változására — melyek egyben környezetük meghatározó átalakulásai is — irányítja rá a figyelmet. A fizikai, optikai műveltséggel nem rendelkező olvasó számára is rendkívül érdekes a fényről és a mozgásról szóló fejezet. A mai ember környezetét fényözön borítja: a zárt terek kialakulása révén gyarapodtak a fényforrások, a külső, természetes fény mellett jelentőssé vált a városok mesterségesen kialakított fényvilága, az épületek, tárgyak belső fényei, a reklámok színes villódzása. A fény jelentősen befolyásolja a térérzetünket. A fényárban úszó tér kitágul: a határtalanság érzetét kelti, melyet az újonnan megismert végtelenséggel kapcsolunk össze. Az erős fény mellett az árnyékok elmélyülnek, nyomasztóvá, idegenné lényegfűtik át terüket. A hirtelen felvilanó fények a mozgás, a végtelenség megjelenítői. A mai felgyorsult világban a mozgásábrázolás kinez-tétikus érzetkeltő hatásával különösen közép-ponti szerepre hivatott. Régóta köztudott, hogy a nyugalom csupán viszonyított fogalom, valójában csak a mozgás különböző gyorsaságú fajtái léteznek. Korunkban talán azért kerül előtérbe a mozgás kutatása, mert különös jelentőséget nyert a képzőművészetben a folyamatábrázolás.

E gondolatok tudományos elemzése a művészet gyakorlatában azonban kevés pozitív eredményt hozott. Az ábrázolás korlátai láthatókká váltak: a művészek a „tisztá” viszonylatok megfogalmazása közben szinteteljesen kiküszöbölték a vizuális tapasztalatot — a művészet élvezhetetlenné, érthetlenné vált. Bizonyos nonfiguratív irányzatok alkotásainak egyensúlya matematikai pontosság-gal kimért szín- és vonalviszonyokon alapszik. A gépi termék szigorú, emberi mértéket nélkülöző világa került át így a képekre — s ez semmiképp sem lehet a művészet célja. A rend miszticizmusa árnyalja be ezt a korszakot: a láthatón túli törvényekbe vetett hitet próbálják ábrázolhatóvá tenni. E világban azonban eltűnik az ember, a vizionálási alap az ember nélküli technika.

Kepes megközelítésének — és a kor ilyen irányú művészetének — legnagyobb problémája éppen a külső erők: a fizikai, mechanikai törvényszerűségek hatásának túlbecsülése. Bár a célként kitűzött rendkeresés — melynek értelme, hogy megértjük és rendezzük az erőket, amelyek ma vaktában irányítják életünket — pozitív gondolat. Vitathatatlanul igaza van a szerzőnek abban is, hogy a vizuális kommunikációnak alkalmazkodnia kell a mai környezethez és emberekhez. Könyvéből azonban csupán a környezethez való igazodás tükröződik. Kevés jelentőséget tulajdonít a társadalmi erőknek, az ember lényét meghatározó pszichikai, fiziológiai tényezőknek. Az ember eleven lény, akit elmentmondások sora jellemez, befogadóképesége továbbra is észlelet és élményeket egysege lesz. Ez azt is jelenti, hogy a hagyományok, az egyedi megfigyelésnek továbbra is döntő szerepe lesz a látvány értelmezésében. Ember és környezete viszonyát az egyensúlybomlás állapota jellemzi: míg a külső világ teljesen átalakult, az ember lényegében változatlan maradt. Az örök változással szemben az állandóságra törekszik, hiszen pszichéje alig változott. A mai korra jellemző inger-tömeg támadása az idegrendszer ellen a szorongatottság érzetét váltja ki az emberből, hiszen képtelen ennyi információt befogadni — így menekülni próbál elöle. Ez a magatartás hosszú távon természetesen tarthatatlan, hiszen szükséges, hogy az ember a kor szintjén értse és értelmezze környezetét.

A művészet e téren elért eredményeit elemzi Kepes könyve, s szemléletükhöz új és követhető szempontokat ad. Különösen elősegíti a tanulmány megértését és lenyűgözi az olvasót a gazdag és érdekes képanyag. Minden

pozitívuma mellett azonban ez a fajta (a kép- anyagból is tükröződő) megközelítés csak egy a sok lehetséges közül: a külső világ pontos leképezéséé; az ember belső problémáihoz nem szól hozzá. Jelentősége abban rejlik, hogy eddig csupán sejtett jelenségeket ismertet, s kulcsot ad a nonfiguratív művészet indítékai- nak, céljainak, formanyelvi elemeinek megér- tésehez. Kepes könyve méltó folytatója Klee, Moholy-Nagy hasonló tematikájú tanulmá- nyainak: jól szolgálja tárgyi világunk meg- ismerésének, újraértelmezésének célját. (*Gon- dolat*, 1979.)

Krunák Emese

Vadas József:

A Művészi Ipartól az Ipari Művészetig

Hogyan olvassunk? Hogyan olvassuk Va- das József tanulmánygyűjteményét, a Cor- vina Kiadó kiadásában megjelent *A Művé- szki Ipartól az Ipari Művészetig* című kötetet? Továbbmenve: hogyan summázhatjuk a szer- zőt követve a magyar iparművészet történe- tét és áttekintve mai helyzetét? A kérdé- sekre úgy is választ adhatunk, hogy a tanul- mányíró — és általa Bortnyik Sándort, Kner Imrét — idézzük:

„Olvasás közben a szemnek nem szabad ugrálnia, írta Bortnyik Sándor. Kner Imre szinte tudósként kutatja az olvasás törvény- szerűségeit. Arra, hogy 20 cicerónál hosszabb sort olvasni nagyon nehéz (kb 91 milliméter) nagyon régen rájöttem . . . , hogy ha a sor hosszabb a két pupilla távolságánál, akkor a szem túl nagy szöveget kénytelen leírni, és ez- ért fárasztóbb az olvasás. Az új művészet, ha csak tudta, biológiai törvényekre vezet- te vissza az esztétikumot. Mindez persze azt is jelenti, az iparművészet fogalma telje-

sen megváltozott. A művészi tárgy helyét a minőség foglalta el”.

Olvashatjuk mindezt egy minden sorával alaposról, kitűnő elméleti, történeti fel- készültségről, ismeretekről tanuskodó — és mégsem fárasztóan száraz, unalmasan tény- szerű, hanem szenvedélyesen érvelő, hada- kozó könyvben. És olvassuk mindezt egy beszakadó, foszló gerincű nyomdatermékben, amelyben a sorok hossza mintegy 26 ciceró- nyi (120 milliméter), amely tehát nem felel meg sem a biológia, sem a gyakorlati hasz- nálhatóság törvényeinek, így végső soron azoknak az alapfeltételeknek sem, amelye- ket Vadas József a szocialista iparművészet- tel kapcsolatban ismérvekként megfogalma- zott: a modern technikával szövetkezik; a tárgyban a szocialista társadalom által kiter- mélt használati értékek öltének formát; az élet által kialakított sorozatokra van szük- ség; a jövő iparművészete nem a művészet, hanem a társadalmat akarja megújítá- ni.

A megfogalmazás így természetesen kissé sarkított, annál is inkább, mivel az egyéb- ként igen szép eredményeket elért könyvmű- vészetről van szó. De ennek a műnek a külső megjelenése ugyanazt a kérdést veti fel, amit maga a szerző: a szocialista ipar- művészet csak a magas színvonalú ipari kul- túra és a társadalmi igényekre figyelő for- matervezés összhangjából születhet meg. Er- re az összhangra lassan száz év óta, a Mű- vészi Ipar című folyóirat megindulásától a mai Ipari Művészet, majd Ipari Forma című szakmai lapig Lyka Károly és Diener Dénes cikkeiktől Vadas József remek művészettörté- neti-publicisztikai munkáiig folyamatos az igény. Csakhogy: amíg a századforduló táján, úgy tűnik, a művészet nem óhajtott tudomást venni az ipar (egyébként igencsak las- sá) fejlődéséről, ma mintha az (elvárások- nak nehezen megfelelő) ipar bána hivatlan vendégként a művészetrel. A gyakorlatban ez azt eredményezi, hogy néhány — főleg a járműgyártó iparban készült — terméken kívül alig emlékezhetünk valamire a ma- gyar ipari formatervezés — a design — tör- ténetéből, hogy a legjelesebb típus- és soro- zattervek ma is megmaradnak papíron, vagy egy-egy példányban elkészítve a bemutató- termék falai között —, vagy éppen határain- kon kívül valósulnak meg.

Nem vagyunk olyan gazdagok, hogy ezt megengedhessük magunknak — sugallja a könyv, miközben a múlt és a ma köve- tésre méltó példáit sorolja, mert nemcsak a publicisztika, hanem a szakma gyakorlati kezdeményezéseiben sem volt hiány.

A két világháború közötti időszakból Bort- nyik Sándor műhelyét és a CIAM magyar csoportjának kolházalképzését, a tömeg- építészet elméletét kidolgozó munkáját emel- te ki. Természetesen nem feledkezik meg a külföldi példákról, a húszas évek szovjet avantgardizmusáról és a Bauhaus szerepéről sem. Hiszen a „nagy szériában készülő, tipi- zált, olcsó és ipari formák” koncepcióját a Bauhausban dolgozták ki. De nem feledke- zik — nem feledkezhet — meg a húszas- harmincas évek ellenforradalmi Magyaror- szágnak társadalmi viszonyairól sem. Ez utóbbi eredményezte, hogy a könyvművé- szet kis vidéki nyomdákban emelkedhetett a legmagasabb színvonalra, hogy a modern tö- rekvések talán csak a kereskedelmi plakát- tervezésben kaptak nagy nyilvánosságot, hogy a sokoldalú Kozma Lajos, aki a népies barokkból indult, s jutott el a modern ipar- művészetig, a típusbútorok tervezéséig, elkép- zeléseit nem tömegméretekben, hanem reprezentatív polgári lakásbelső formálá- sával valósíthatta meg.

Pedig egyik jelentős műve, az új ház, a lakótér tervezésével, az alaprajznak a cél- szerűség, a mindennapi igények szerinti ki- alakításával ma is tanulságos megoldásokat mutat. Mi az oka hát, hogy a szocialista tár- sadalmi viszonyok, a társadalmi igényeknek megfelelő gazdasági alap létrejöttével sem alakult ki az ipar és a művészet harmóniá- ja? Mert —, ahogyan Vadas József írja — az, hogy 1961-ben az állami vállalatok csak háromféle modern szobabútor gyártottak, s hogy három évvel később a kisipar 416 mil- lió forintnyi stübbütort adott el, arról tanús- kodik, hogy ez a harmónia továbbra is hi- ányzik.

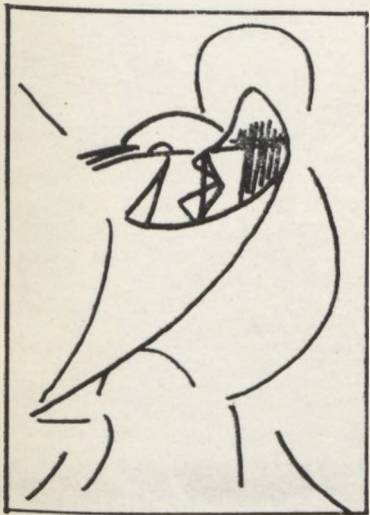
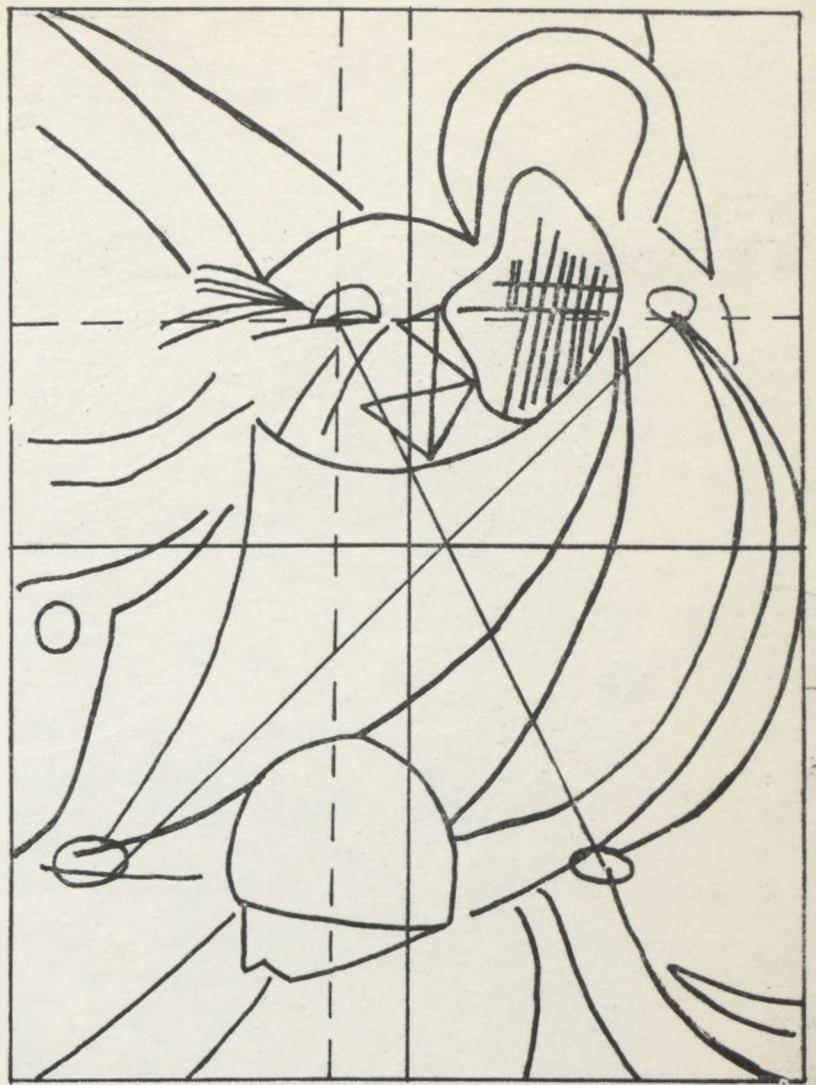
Állásfoglalások, cikkek foglalkoztak a rész kérdésekkel, például az iparművészek főiskolai képzésével, mégis, 1971-ben a főis- kolások kiállításán az „ülóbútorok a lakás- követelmények teljes félreértésével tűnnek fel”, Kaesz Gyula, Király József, Borz Ko- váts Sándor törekvései félig-meddig valósul- tak meg, a fiatalok — közöttük Gecser Luj- za, Kanyák Zsófia, Ortutay Tamás, Péter Vladimir — pedig mintha már egyre több figyelmet szentelnének a kézművességnek, s kevesebbet az ipari tervezésnek. A tervezők panaszára a termelési szakemberek vádja válaszol: a művészek nem ismerik a gyári termelőmunkát. Ha tehát felelőst keresünk, találunk mind a két oldalon. Sőt, mind a négy oldalon, mert ne feledkezzünk meg a vásárlók reálisnak vélt (ám sokszor nem a valós szükségletekből fakadó) igényeiről, és a kereskedelem nem mindig hasznos érde- keiről sem.

Szerencsére Vadas József nem felelősöket keres. Iparművészetünk lényeges kérdéseit újra és újra felvetve harcol a jobbért, a jövő értékes tárgykultúrájáért, amely egyformán nyereséget jelent majd a művészetnek, az iparnak, az egész társadalomnak. Egy dolgot nem szeretne: Gádor István beszédét idézve írja: 1917-ben Bárczy István mondott szép szavakat kora iparművészetéről. Nagy tap- söt kapott — mesélte Gádor István — és semmi nem változott. Fél évszázaddal ké- sőbb — napjainkban — Gádort is megtap- sölták.

Meddig fogunk még tapsolni? — kérdezi Vadas József, s minden sorából érződik, hogy nem örülne a tapsnak. Azt akarja, hogy végre változzon valami. Reményked- jünk! (*Corvina*, 1979.)

P. Szabó Ernő

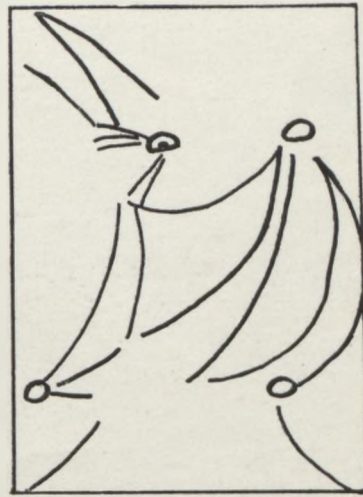

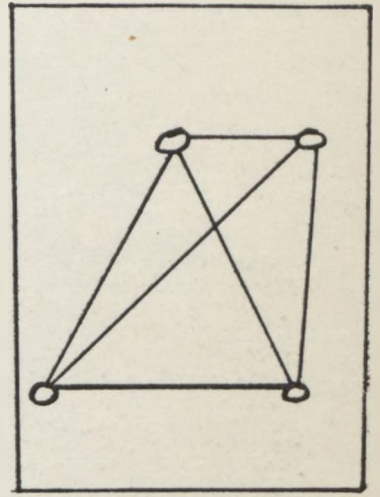
2. ábra

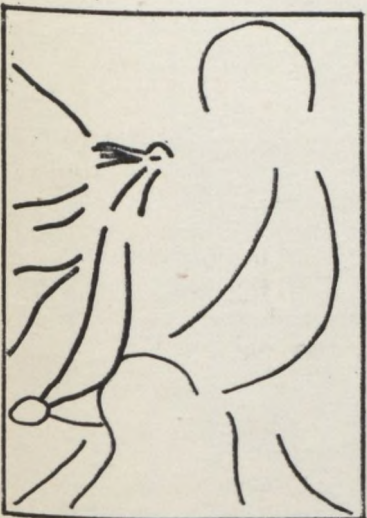
3. ábra

6. ábra

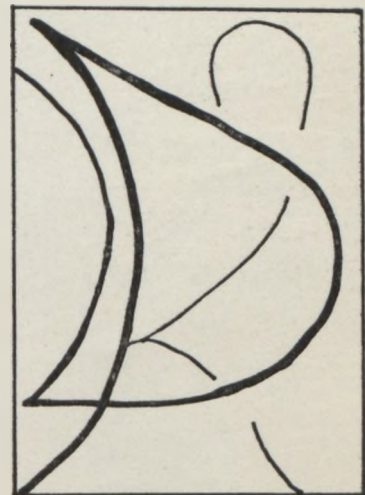
7. ábra

4. ábra

5. ábra

8. ábra

